

M

MAANDNAMEN. Naast de gewone namen als jannewaris, febrewaris, maert (of meart), april, maeije, juny, july, augustus, septimber, oktober, novimber desimber heeft het Fr. de oude, agrarische aanduiding, gebruikt ze echter niet meer dan het Nederlands. Deze zijn meest equivalenten van het Nederlands, maar wijken voor januari, februari en mei af: Louwmaand: foarmoanne (voormaand, eerste maand); sprokkelmaand: sellemoanne of selle (wrsch. een vorm bij soal, met de betekenis slijk, modder); lentemaand: foarjiersmoanne; grasmaand: gersmoanne; bloeimaand: blommemoanne; zomermaand: simmer-moanne; hooimaand: heamoanne; oogstmaand: rispmoanne; herfstmaand: hjerstmoanne; wijnmaand: wynmoanne; slachtmaand: slachtmoanne; wintermaand: wintermoanne.

MAARSCHAP (verbastering van *maatschap*). Combinatie van bijeenhorende hoeveelheden. In Frl. was vroeger een 'M. suvels' één ton (300 pond) boter en één schippund (300 pond) kaas.

MAATSCHAPPELIJK EN CULTUREEL WERK in Friesland vanwege de Nederlandse hervormde kerk. Hiervoor bestaat een stichting.

Doel: a. het coördineren van arbeid, geheel of gedeeltelijk op het terrein van het maatschappelijk en cultureel werk in Frl., uitgaande van de Prov. Diaconale Commissie, de Commissie Vormingswerk Frl., de Prov. Commissie voor het Jeugdwerk en de andere organen van bijstand van de prov. kerkvergadering.

b. het doen vertegenwoordigen van de herv. kerk in Frl. in zaken, die het maatschappelijk en cultureel werk betreffen, tegenover prov. en gem. autoriteiten, alsmede andere overkoepelingsorganen van rechtshandelingen.

c. het verrichten van rechtshandelingen ten bate van onder a. genoemde organen, die deze zelf, gezien hun structuur, niet kunnen verrichten. In de Wouden werkt de 'Stichting voor geestelijke en maatsch. opbouw in O.-Frl. vanwege de Ned. herv. kerk'. Zij kan zelfstandig optreden, werkt met de prov. stichting samen en treedt soms in dat deel der prov. voor haar handelend op.

Zie: Jaarverslagen der Stichting.

MAATSCHAPPELIJK WERK. Hoewel de term *M.w.* jong is, hebben zekere vormen van *M.w.* allang in Frl. bestaan: in de 15de en 16de eeuw werden o.a. te Lwd., Bolsward en Dokkum gasthuizen*, weeshuizen* en/of hofjes gesticht voor ouden van dagen, minvermogenden, weduwen en wezen. Merkwaardig zijn in dit verband de Fr. lenen, z Leen.

Ca. 1830 stichtte de doopsgez. leraar F. Hoekstra* te Harlingen het 'Weduwfonds der Fr. Doopsgez. Sociëteit'. Ten plattelande traden na de grote verveningen* in het oosten personen op, die de armoede poogden te bestrijden. De materiële steunverlening van kerk en particulieren bleek onvoldoende, ook de eerste Armenwet (1854) bracht geen verlichting. Deze liet principieel de armenzorg* over aan de weldadigheid. En deze weldadigheid trachtte niet de armoede te voorkomen. A. F. Eilerts de Haan* te Noordwolde probeerde dit door ca. 1870 met behulp van een Duits instructeur de mandjes-vlechters tot rietmeubelmakers 'om te scholen'. Dit initiatief leidde tot de Rietvlechtschool* 1908, waarvoor de predikanten Reitsma, Edema v. d. Tuuk en de arts Mulder zich verdienstelijk maakten. Het rijk subsidieerde. In Engwirden* wilde men de 'bedeling' vervangen door 'verdienen'. Te Rottevalle wilde J. A. Visscher* ca. 1900 dit bereiken door heideontginning. In 1888 is te Lwd. opgericht de 'Ver. tot verbetering van armenzorg'. Deze wilde medewerken tot het verspreiden van gezonde begrippen over armenzorg. Ondertussen trad een geheel andere vorm van *M.w.* op. De sterkedrank vergrootte de armoede en verhoogde de ellende. Dit leidde 1843 tot oprichting van de 'Ned. Ver. tot Afschaffing van Sterke Drank'. Te Lwd. Was A. Duparc* correspondent en bevocht met succes het 'verderfelijk maandag houden'. z Geheelonthouding.

Langzamerhand groeide de armenzorg uit tot maatschappelijke zorg en werden vele nieuwe terreinen betreden om sociale nood te lenigen of te voorkomen. Het moderne *M.w.* ontstond. Met de scholen voor *M.w.* kreeg het zijn wetenschappelijke fundering. In Frl. kwam gelegenheid tot opleiding in cursusverband, verzorgd door de 'Stichting voor opleiding van maatsch. werkers' te Haarlem. Er kwam aandacht voor kindbescherming*, jeugdzorg*, buurt*- en dorpsshuiswerk, bejaardenzorg*, mindervalidenzorg*. In de jaren 30 nam ook in Frl. de bemoeiing van de burgerlijke overheid toe, aangezien — meer dan de nieuwe Armenwet van 1912 had kunnen voorzien -kerkelijk en particulier initiatief overspoeld werden door de omvangrijke sociale nood der werkloosheid*. Zo kwamen buurt- en dorpsshuizen tot stand (Jubbega al in 1929); Jarich v. d. Wielen* richtte 1930 te Allardsoog bij Bakkeveen de eerste Volkshogeschool* op; de Fr. Folkshegeskoalle* op grondslag van het Fr.-eigene volgde in 1939. De Jeugdbond voor Onthouding opende 1930 de eerste Fr. Jeugdherberg* 'Ús Blau Hiem' te Appelscha.

Tijdens W.O. II was van uitbouw of vernieuwing geen sprake. Daarna kreeg het *M.w.* te maken met vele en nieuwe noden, die de prov. afdelingen van Ned. Volksherstel en de Stichting 1940-45 met de bestaande organen trachtten te lenigen. Op het platteland vonden structurele veranderingen plaats: de industrialisatie waaierde uit over de prov., in de agrarische sector kwam het tot ruil- en herverkavelingen en uitvoering van agrarische saneringsprojecten. O.-Frl. (tien gem.) werd 1952 tot ontwikkelingsgebied verklaard. Het veranderen van beroep, de

gewenning aan het hoge levenstempo, het achterblijven van de geestelijke ontwikkeling bij de economische, veroorzaakten conflicten, storingen en spanningen bij individu en gemeenschap. Hier lag werk voor de opgeleide maatschappelijke werkers. Andere vonden emplot bij gespecialiseerd *M.w.* Onderdelen, die nu verhoogde aandacht kregen, waren o.a.: zedelijke en geestelijke volksgezondheid (z Geestelijke gezondheidszorg), alcoholvraagstuk, vorming van de bedrijfsjeugd en gezinsverzorging. z Gezinsverzorgsters.

In het raam van nieuwe oriëntatie en organisatie ontstonden de Stichting Frl. voor *M.w.* (1947); de prov. organen van samenwerking voor *M.w.* op levensbeschouwelijke grondslag (ca. 1954) (Grifformearde* Sintrum foar Geastlik en Maetskiplik Wurk yn Fryslân, Humanitas*-ver. voor *M.w.* op humanistische grondslag in gewest Frl., Kath.* Sociaal Caritatief Centrum Frl., Stichting voor Maatsch.* en Cultureel Werk in Frl. vanwege de herv. kerk); een centrum van overleg in dezen van de vrouwenorganisaties in de vorm van het Prov. Comité voor de Vrouwelijke* Hulpverlening (1949); de Prov. Raad voor Gezinsverzorging (1952); het agrarisch saneringsplan Noordwolde* op initiatief van de gem. Weststellingwerf (1953). Rottevalle werd voorbeelddorp*. De prov. overheid stelde een 'Commissie voor het Sociaal Ontwikkelingsplan voor het Ontwikkelingsgebied O. Frl.' in (1955). De rijksoverheid opende 1953 een Bureau Frl. van het ministerie van maatschappelijk Werk, het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen liet het *Bronnenboek** samenstellen, met gegevens ten grondslag liggend aan het rapport-maatschappelijke verwildering der jeugd 1953. Te Lwd. kwam 1925 het tehuis voor daklozen 'Practische* hulp', in 1948 de Stins*, in 1951 het tehuis voor oude mannen (voorheen verblijf houdend in volkslogementen), 'de Terp*. Bij het Streekcentrum* in O.-Frl., de Stichting 'Sudergoa*' in het zuidwesten en soms in Verenigingen voor Plaatselijk* Belang bestaat interesse voor *M.w.* De Stichting *M.w.* ten Plattelande (1941) zal, door het meer en meer ter hand nemen van *M.w.* door levensbeschouwelijke organen, op de achtergrond raken.

d., g. v.

Bureau Friesland van het dep. van *M.w.* Deel van de Afdeling Landelijk Contact van het 1.9.1952 ingestelde dep., gevestigd te Lwd.

Heeft controlerende en adviserende taak binnen de prov.; houdt toezicht op de uitvoering van verzorgingsregelingen, geheel of gedeeltelijk door het rijk betaald, heeft bemoeiingen met de toepassing van Armenwet, Geldschieterswet en Pandhuiswet; oefent toezicht op de uitvoering van regelingen en voorschriften voor de verzorging van oorlogsslachtoffers en bij het verstrekken van hulp aan uit Indonesië gerepatrieerden; controleert jaarrekeningen van onder rijkssubsidieregelingen vallende organisaties voor gezinsverzorging; adviseert het dep. inzake

subsidiering van *M.w.* van organen, organisaties e.d.

Zo komen o.a. binnen het gezichtsveld: de adviesbureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden, het *M.w.* voor bejaarden, blinden, slechthorenden en andere mindervaliden, de ongehuwde moeder en haar kind, onmaatschappelijke gezinnen, hulpverlening aan woonwagen- en woonschepenbewoners, buurthuiswerk en werkzaamheden van de organen voor *M.w.* op levensbeschouwelijke basis.

MAATSCHAPPELIJK WERKER (WERKSTER). Van de 14 scholen voor Maatschappelijk Werk in Nederland, staat er geen in Frl. Wel worden er te Lwd. bij voldoende deelname cursussen gegeven.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN DE SCHILDER- EN TEKENKUNST te Lwd. Deze ca. 1850 opgerichte *M.* wil de schone kunsten in Frl. bevorderen en goede smaak ontwikkelen. Daartoe eerst avonden, waar over de kunst gesproken werd. Ook werd een portefeuille van tekeningen e.d. aangelegd. Sedert 1926 geregeld tentoonstellingen in het Prinsessehof.

Zie: Jubileumtentoonstelling 1954.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN DE TOONKUNST. Gesticht te Amsterdam (1829); afdeling Frl. opgericht 1834 o.l.v. Jhr. J. L. Waubert* de Puisseau te Lemmer. Muziekfeesten in de jaren 1835-39, het laatst onder L. Kufierath*. Oprichting afd. Lwd. in 1909; de gemengde zangvereniging Concordia trad 1924 toe als toonkoren. Ook in Dokkum en Heerenveen afdelingen.

MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN HET ALGEMEEN. De gedachte der volksontwikkeling in 'het Nut' sloot bij de verlichtingsidealen der Fr. vrijzinnige dorpsnotabelen wonderwel aan. Vooral in de 19de eeuw heeft het Kut betekenis gehad. Het bereikte ongeveer dezelfde kring als Protestantenbond* en 'Winter-jouenocht*'. Arbeiders noch rechtzinnigen zag men op de avonden (tot op de dag van heden). Ca. 1870 waren vele moderne predikanten gevierde Nutssprekers. Frl. heeft momenteel 50 van de ruim 300 Nederlandse departementen (opgericht vóór 1800 vijf, 1800-25 14, 1825-50 tien, na 1940 zeven). Ledental ca. 5000. Er zijn 14 Nutskleuterscholen, 30 Nutsbiblio-theken (24 000 boeken, ruim 2800 lezers, ruim 42 000 uitleningen), 18 Nutsspaarbanken (inleg ruim 30 miljoen), vijf departementen, die jeugdclubs organiseren, één bejaardensociëteit en één een handvaardigheidskursus voor middelbare scholieren.

Zie: Gedenkboek 1784-1934; Wumkes, Paden II, 220-227.

MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW, Fr. (*M.L.*) (gewoonlijk: 'Friese Mij'). Boerenstandsorganisatie (30.3.1852), aangesloten bij het Kon. Ned. Landbouwcomité met ca. 10000

leden, 54 afdelingen, zes onderafdelingen, acht lidverenigingen. Sedert de Bataafse Republiek bestond in elk gewest een rijkscommissie van landbouw, ontbonden ca. 1850 bij K.B. Het prov. bestuur van Frl. stelde toen een prov. commissie* van landbouw in, om de mogelijkheden voor een *M.L.* te overwegen (een 1834 o.l.v. J. Vitringa Coulon*, arts te Lwd., gesticht Vriesch Gen.* van proefondervindelijke landbouw was bij gebrek aan belangstelling bezweken). De *M.L.* is inderdaad opgericht; U. H. Wielinga Huber*, oud raadsheer van het Hof van Frl., voorzitter van de commissie, zat als zodanig ook de Fr. *M.L.* voor. De commissie is 1867 opgeheven. De Fr. *M.L.* wil landbouw en veeteelt omhoogbrengen en daartoe 'de kennis der landhuishoudkunde meer algemeen verspreiden en de beproefde en welgeslaagde verbeteringen bekendmaken en trachten in te voeren'. In 1852 waren 50 pct. der leden (meest grote) boeren, 20 pct. grondeigenaars, en 30 pct. andere belangstellenden. Gestadig nam het 'heren'-element af en groeide het aandeel der boeren. Enige zgn. praktische boerenbonden, die wegens de samenstelling de Fr. *L.M.* ongeschikt achtten om als boerenorganisatie op te treden, waren aanleiding tot de reorganisatie van 1919, waarbij de Fr. *M.L.* een organisatie van enkelboeren werd, en de leden meer invloed kregen. Verenigingen, werkzaam op agrarisch terrein, konden lidvereniging worden. Dit deden de grootste coöperaties (in 1950 bedankten enkele) en het Fr. Rundveestamboek. Tentoonstellingen waren eerst hoofdzaak in het werk, de eerste, door het Hoofdbestuur ingericht 29-30.6.1855. Ook de afdelingen exposeerden en de Fr. *M.L.* stimuleerde het inzenden van Fr. produkten en Fr. vee op buitenlandse tentoonstellingen. Ook was er dadelijk aandacht voor betere waterlozing van de Fr. boezem. Vele waren hierover de adressen aan prov. staten.

De Fr. *M.L.* bevorderde: *a. organisatie*: Fr. Rundveestamboek*, Fr. Paardenstamboek*, geitenfokverenigingen (z Geit), varkensstamboek*, imkersbond; *b. bescherming van de veestapel* door ziektebestrijding (longziekte, kal verziekte volgens methode Poels, veearts te Rotterdam); *c. efficiënte bedrijfsvoering* door propaganda voor mechanisatie (de Fr. *M.L.* bezat een tijdlang een machine voor demonstratie), voederwinning op het bedrijf, bijv. het in-kuilen van gras; *d. beter produkt* door voorlichting omtrent bemesting, melkerscursussen* (hand- en machinemelken), melkonderzoek, uitbetaling naar vetgehalte, keuring van gewassen (eerst door de *M.L.* zelf, dan door de Keuringsdienst Frl.), botercontrolestation* (1901), kweekvelden (waar o.a. de Bintje ontstaan is), thans te Engelum; *e. onderwijs* door zuivelschool*

Bolsward (16.12.1887) (al in 1878 een zuivelstudiecommissie naar Denemarken); opleiding landbouwonderwijzers aan verschillende H.B.S.'en in Frl. (1875) en Rijkslandbouwwinterscholen (Lwd. 1897); allerlei cursussen, de laatste jaren veel werktuigen- en handvaardigheidskursussen. In zekere zin hebben ook de consulente een opvoedende taak. Zo had de Fr. *M.L.* 1881-82 een zuivelinstructeur, die de leden thuis advies gaf; ca. 1890 kwam een zuivelconsulent, 1918 consulentschap voor de plantenveredeling, verder een economisch consulente. Ook het voorbeeldbedrijf te Tronde geeft praktisch onderwijs, evenals de proefboerderij te Rijperkerk, en het vermeerderingsbedrijf te Oosternijkerk. Deze bedrijven verschaffen tegelijk gegevens op alle terreinen die dan weer tot gemeengoed gemaakt moeten worden. *f. sociaal recht* door bijv. Een actie na 1882 tegen strijkgeld bij openbare verpachtingen. Tegen 1890 kwam een pachtcommissie met evenveel pachters als verpachters, om desgevraagd land te taxeren, in 1915 een pachtbureau dat desgevraagd in pachtgeschillen beslist, geholpen door bijna 100 lokale deskundigen. Als werkgeversorganisatie werkt de Fr. *M.L.* mee aan collectieve arbeidscontracten, *g. samenwerking* door landbouwcoöperaties*, vooral aankoopcoöperaties en kredietwezen (z Boerenleenbank), centraal bureau Rotterdam, F.C.E. te Akkrum, wolcentrale, verzekeringen (tegen ziekte van vee en ongevallen van personeel).

Zo heeft de Fr. *M.L.* steeds uit de praktijk bij de overheid aangedrongen op allerlei voorzieningen, die men langzamerhand als overheidstaak ging zien, en dikwijls eerst zelf het werk aangepakt. Plannen voor een landbouwschap hadden niet de volle sympathie; men vreesde er het 'van boven af' uit eigen ervaring met het 'van onderen op'. Na W.O. II fusies met resp. afdeling Frl. Ned. Tuindersbond en gewest Frl. Bond van kleine boeren. De Fr. *M.* heeft een eigen bureau o.l.v. de secretaris-penningmeester met twee adjunct-secretarissen, een orgaan, het 'Fr. landb.bl.*' en een maandelijks 'Fr. Tuinbouwblad', een proefboerderij. H., G.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. (1952).

MACCOVIUS, Johannes, theoloog (Lobzenicz 1588-Franeker 24.6.1644). Hoogl. te Franeker (1615-44), streng calvinist. Kwam, door consequent denken over rechtzinnig, in botsing niet zijn collega S. Lubbertus*. De zaak werd op de Dordtse synode beslecht. Ook later herhaaldelijk conflicten. → Hogeschool.

Wrk.: Collegie theologica quae extant omnia, ed. 3a (1641); J. M* Redivivus (1647, ed. 2a 1654); Loei communes theologici... (1650).

Zie: Arch. Kerkel. Gesch. in (1831), 505-664; A. Kuyper Jr., J. M. (Leiden 1899); N.B.W. IX, 637-639.

MACDOWELL, William, jurist (Makerstoun, Schotland, okt. 1590-Den Haag? 1667). Hoogl. te St. Andrews (1609-14), daarna in de filosofie te Groningen, later in de rechten.

Trad op als scheidsrechter en ambassadeur, stond in contact met de Engelse royalisten en met de Nederlandse Oranjepartij, bestreed Cromwell. Uit Holland verbannen (1653), vestigde zich wrsch. te Nijland op Hottinga- of Botniahuis, waar Gysbert* Japicx hem gekend heeft. Ook contact met de familie Junius. Niet wrsch. dat *M.* het bezoek van Fr. Junius* (Fr. filius) aan Gysbert Japicx heeft bewerkstelligd.

Zie: N.B.W. II, 862; Dictionary of National Biography (1921-22), XII, 511.

MACETT (Machet, Machetti, Mazetti), **Julius Caesar**, lombardhouder (Italië?—Bolsward 10.2.1622). 'Banck holder' te Bolsward (1586-ca. 1615). Zijn dochter Franske trouwde M. Walsveer.

Zie: Repert., 261; Leeuw. Cour. (29.9.1952).

MAD, z Mansmad.

MADLIEFJE (Fr.: *kouweblomke*). Plant. Overal op grazige plaatsen.

MAERTEN GERRITZ z Vries, M. G.

MAGDALENA-ORDE. Kloosterorde, gesticht 1124 te Worms, voor gevallen meisjes. Klooster bij Tsjum, z Bethanië.

Zie: A. Simon, L'ordre des pénitentes de Sainte Marie Madeleine (Fribourg 1918).

MAGISTRAATSBESTELLING. Het recht van de stadhouder om bepaalde leden van de stedelijke magistratuur aan te stellen. Hierover is in de 18de eeuw veel gestreden. Door misbruik in dezen nam de populariteit van Willem* IV en Willem* V snel af. z Premiers.

MAGISTRAATSPENNING. Bij aftreden kreeg een lid van de stadsmagistratuur in de 18de eeuw in sommige steden een mooie penning. Bij zijn zitting nemen had hij een bedrag gestort, waaruit o.a. deze *M.en* werden bekostigd. *M.en* uit Sneek en Dokkum zijn bekend. z Penning.

Zie: Ts. voor Munt- en penningkunde V (1897), 258-265; VII (1899) 140-141.

MAGNUSSAGE. De Friezen hadden, tegen aller verwachting, onder hun aanvoerder Magnus of Magnus Forteman Rome voor Karel* de Grote veroverd. Deze verleende hun een uit zeven artikelen bestaand privilege (de Magnuskerren), dat hen vrijmaakte (z Vrijheid) en bovendien de 17 keuren*, de 24 landrechten* en de 36 zeendrechten (z Zeendrecht). Daarbij schonk hij hun de Magnusfane. Deze sage ontstond wrsch. in de 11de eeuw door de in de 9de eeuw door Friezen in Apulië geroofde relieken van St.-Magnus van Trani.

MAGNUSVAAN. Rode, wonderdoende banier van Magnus, hem volgens de Fr. kronieken geschonken door St. Willibrord* en afkomstig van Friso.

Blijkens J. Douwama* kende men begin 16de eeuw nog de overlevering van het verborgen vaandel, dat eenmaal

teruggelaten zou worden. De vlag zou ingemetseld zijn in de kerk van Almenum, maar de Saksen zochten daar vergeefs, zegt Douwama, die als kerken, waarin de vaan 'bemuert' zou zijn, nog Oldeboorn en Ferwolde noemt. Cornelis Kempius* spreekt echter al van 'een fabel der Friezen'.

Zie: S. J. v. d. Molen, Fr. sêgeboek in (Assen 1941), 264-269; P. Sipma, Fonalra Fresena fridome (1947), 158-160; M. P. v. Buijtenen, De grondslag van de Fr. vrijheid (Assen 1953).

MAIRIE. Naam der gemeentebesturen van 1811-13. De grietenijen waren toen in 80 *M.s* verdeeld, bestuurd door 'maire et adjoints'.

MAÏS. Gewas voor de zandgrond. De teelt is in Frl. weinig verbreid. Het klimaat is minder geschikt. In 1956 zijn 6 ha *M.* verbouwd (Ned. 4300 ha). De teelt van snij-*M.*, waarbij de hele plant geoogst en ingekuuld wordt voor veevoer, neemt iets toe.

MAJOLICA, z Aardewerk.

MAKKINGA (Fr.: *Makkingea*, uit familienaam op -inga). Dorp (1034 inw.). Buurschappen Twitel, Middelburen (tot 1829 woonplaats van de familie Lycklama*), Veneburen, Hoog en Laag Duurswoude, Buitenheideveld, de Harken. Van 1848-86 hoofdplaats der gem. Herv. kerk op dorpsplein. Openb. lagere school en kleuterschool. Taal overwegend Stellingwerf s*. Coöp. zuivelfabriek, coöp. aankoopvereniging. Fraaie dorpsmolen. *M.* ligt aan de goederentrailijn. Bekend zijn Pool's bosjes.

Zie: Leeuw. Cour. (28.9.1936; 8.3.1952); Repert., 201.

MAKKUM (Fr.: idem, uit geslachtsnaam, um*-naam). Oorspronkelijk terp-, nu komdorp in Wonseradeel aan de IJselmeerdijk (2687 inw.). Herv., geref., r.k., doopsgez., baptistenkerk; openb., chr. en r.k. lagere scholen. De vissers van *M.* voeren vooral paling en ansjovis aan. Van velerlei 19de-eeuwse industrie (kalkbranderij), bleef over: scheepsbouw (z Coasters), pannbakkerij annex aardewerf fabriek (z → Aardewerk). Bezienswaardig: herv. kerk (1660, gerestaureerd 1950), Waag (1698), vele trap- en halsgevels uit 17de en 18de eeuw. Om *M.* veeteelt, o.a. in de buurschappen Engwier en Altena (aan de Grote Zijlroede). Van het 1472 vermelde zusterklooster (tertiarissen) is alleen de plaats bekend. Voor het wapen → Dorpswapens.

Zie: Hepkema Memories, 190; Reg. Leeuw. Cour.. 54; Repert., 201; Algra, De Historie II, 227-243; B. XIX (1957), 145-146.

MAKKUMER- en **PARREGAASTERMEERPOLDERS**, De, Boezemwaterschap* in Wonseradeel van ruim 1000 ha. Omvat *de* gronden der drooggelegde Makkumer en Parregaaster meren, met het op die meren vroeger afwaterende randgebied. Doel en werken hangen met de droogmaking samen. Het waterschap is opgericht en gereguleerd in 1883 om nakoming van de concessievoorwaarden tot drooglegging te verzekeren. Het omvatte toen vnl.

de gronden van de droogmakerij (650 ha). F. A. van Hall was enig ingeland en oefende ook het bestuur uit. Toen er door verkoop meer ingelanden kwamen is het reglement veranderd en kwam er een normaal bestuur (1902). Klachten over bedijking van omringende particuliere polders leidden tot reorganisatie (1916-17): het waterschap werd uitgebreid met daarop afwaterende gronden tot 950 ha; omringende particuliere polders zijn ondergebracht in andere waterschappen (o.a. Kooihuizen, Fallingabuurster- en Aaltje-meerpolder, Ritseburen), terwijl een overkoepelend waterschap de Waarborg* werd gevormd. Bepaald werd, dat gronden in de vroegere droogmaking tweemaal zoveel moesten bijdragen als die daarbuiten.

MAKKUMER- of **KOUDEMEER**. Voormalig meer O. van Makkum, drooggemaakt 1876-79, tegelijk met de Parregaaster- en Workumermeren Z. daarvan. Bij K.B. 1874 kreeg L. C. Ledeboer te Makkum concessie tot droogmaking; in 1876 Fr. Landaanwinningsmij. Voorwaarde was o.a. het 'graven' van een scheepvaartkanaal (z Panhuyskanaal) dwars door het M. tussen de Grote Zijlroede en Kakeshoek. De zo ontstane -Noorder- en Zuidermeerpolders zijn door een grondduiker verbonden. In 1876 nam de staat de drie meren over. De droogmaking geschiedde door stoom. Het gemaal in de N.W.hoek Zuidermeerpolder van 1881 is in 1926 geëlektrificeerd en bemaalt Makkumer- en Parregaastermeerpolders. Na besluit tot liquidatie Landaanwinningsmij, werden de meergronden 1882/83 verkocht aan F. A. van Hall te Utrecht. Deze stichtte boerderijen, exploiteerde de gronden ca. 30 jaar en verkocht toen zijn eigendommen in de meerpolders bij gedeelten. Opp. M. polder ca. 260 ha, laagste terreinhoogte ca. 2,2 m -N.A.P.

MAKKUMERWAARD. Buitendijkse zandplaat in het IJsselmeer, door de peilverlaging na afsluiting der Zuiderzee drooggevalen; bij normaal zomerpeil van het IJsselmeer is de opp. ca. 500 ha. *Waard*, in of aan het water gelegen land.

De geul tussen de waard en de kust, vanouds de toegang tot de haven van Makkum, is door de Afsluitdijk versperd; daarom hebben Zuiderzeewerken een kanaal door de waard gebaggerd. Zo is de M. verdeeld in N.- en Z.-waard. Na de ontzilting van het IJsselmeer raakte de M. begroeid, vooral met riet en biezen, en werd het 'Groen Land', als op de kaarten van ca. 1700. De N.-waard en een strook Z. van het havenkanaal, 1 1/2 km breed, heeft Wonseradeel in erf pacht van Domeinen. Van dit laatste is een stuk van ca. 150 ha omkaad. Het wordt als wei- en hooiland geëxploiteerd. De rest van de Z.-waard, de ten zuiden gelegen Kooiwaard en de strook IJsselmeer van de Workumerwaard, samen 600 ha, beheert It Fr. Gea* als natuurmonument. Hierbij behoort ook de zgn. zandkop op de N.-waard, bij de mond van het havenkanaal. De spontane begroeiing is vooral op de Kooiwaard onderzocht. Het natuurmonument is een belangrijke

broedplaats van water- en weidevogels: op de zandkop een der grootste kolonies van grote stem. Op de M. wordt niet gejaagd, dus overwinteren er duizenden eenden.

MAKKUMERZIJL, z Oude Kloosterzijl.

MALARIAMUG. Overbrenger van de malaria. Kwam in Frl. tijdens W.O. II en kort daarna o.a. in Bolsward, Barradeel, Franeker, Harlingen en Sneek voor.

Zie: Ts. voor Sociale Geneeskunde no. 3 (1949).

MALCONTENTEN. Ontevredenen. Roomse koningsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden na de Pacificatie* van Gent (1576). Na het verraad van Rennenberg* (1580) ook even in het noorden naar voren. Van Groningen uit, waarheen ze waren gevlucht, doen ze aanvallen op Frl. Met 1000 man lagen ze te Kollum, maar leden spoedig een nederlaag te Visvliet. Namen van M. in Conscriptie* Exulum.

MALEN, Van der. Geslacht uit Bolsward, afstammend van Michael v. d. M., begin 17de eeuw schoolmeester aldaar. Zijn zoon Johannes, medicus, conrector Bolsward, rector Dokkum; kleinzoon Michael (1646-91), advocaat en president krijgsgerecht. Diens dochter is Jetske Reinou v. d. M. Uitgestorven 1769.

Zie: hs. genealogie in Gem. Aren. Lwd.

—, **Jetske Reinou** (Renuke) van der, dichteres (Lwd. 23.10.1681-9.3.1752). Als 'Fr. Sappho' vereerd. Haar *Zede-, Mengel- en Lijkgedichten* (1728) zeer matige poezie.

Zie: Wumkes, Paden I, 397-402.

MALLEGRAAFSBRUG. Brug onder Oudwoude, genoemd naar Donough Macarty graaf van Clancarty, die, uit Engeland verbannen, 1698 zich hier vestigde. Mogelijk stond hier toen reeds een huis van Archibald graaf van Argyle, die Engeland 1685 ontvluchtte. Macarty woonde tot 1707 te M., en bezat 1722 het huis (Mallegraafsburch) nog.

Zie: A. J. Andreae, Oudheidkundige plaatsbeschrijving van Kollumerland II (1885), 19-20.

MALORIX, z Verritus.

MALPLAQUET. Gehucht in Frankrijk (département du Nord, arrondissement Avesnes), waar Johan* Willem Friso 11.9.1709 in een bloedige, gewonnen slag zijn bijnaam 'de held van M.' verwierf.

Zie: Militaire Spectator, 98 (1929).

MALTISTEN, Steyn (Steen Maltesen Sehested). Overste-luitenant van Deense afkomst (1553-1611). Kwam 1572 naar de Nederlanden en 1580 in Frl. Reeds 1581 overste-luitenant.

Hoewel de Deense koning zijn terugkeer vroeg, bleef hij, op uitdrukkelijk verzoek van Willem* Lodewijk. In de slag bij Boksum (17.1.1586) gevangengenomen. Een van zijn broers sneuvelde. Ten onrechte is M. als lafhartig voorgesteld. In 1587 vertrok hij naar zijn land, waar hij een hoge post kreeg.

Zie: L. H. Wagenaar, Willem Lodewijk (Amsterdam 1904),

passim; Leeuw. Cour. (20.5.1952).

MAMMOET. Grote prehistorische olifant. Ook in Frl. zijn restanten gevonden (o.a. kiezen bij Nijega, Smallingerland).

MANCADAN, Jacobus Sybrandi, schilder (Minnertsga? 1603-Lwd. 4.10.1680). Trouwt te Lwd. (1634), is dan schilder van Minnertsga, burgemeester te Franeker (1637-39), burger te Lwd. (13.2.1645). Schilder van Italiaanse landschappen en landschappen uit Z.O.-Frl. Zijn dochter Ebeltje woonde te Beetsterzwaag. Werken in Fr. Museum, Museum te Groningen, Mauritshuis Den Haag.

Zie: V.A. (1839), 30-31; N.B.W. x, 541-543; Oud Holland LI (1934), 210-217; Noorderland II, 193-198; Jierb. Gen. Wurkforbân (1954), 71.

MANEN, Gerben van, architect (Ureterp 21.9.1884-). Sedert 1910 gevestigd te Drachten. Voorzitter kring Frl. van de Bond van Ned. Architecten B.N.A., van 1942-57 voorzitter van Sintrale Kommisje Skûtsjesilen*.

MANGELPLANK. Plank om te mangelen. De grote was werd vroeger in huis met de trek-mangel behandeld. Voor het kleine goed diende de *M.* met rol.

Gemaakt van allerlei houtsoorten; 70 à 100 cm lang en 10 à 20 cm breed. De ronde stok was ca. 30 cm lang. Gewoonlijk was de *M.* een mooi stuk volkskunst* (vaak in kerfsnee versierd, ook wel met inscriptie, initialen, jaartal), dat aan de wand kon hangen. De vrijer maakte de *M.* vaak voor de vrijster. Er zijn er van ca. 1600. z Houtsnijden.

Zie: Fr. reisvalies m (1952), 33, 43, 44.

MANGER, Samuel Hendrik, theoloog (Maastricht 1735-Franeker 30.11.1791). Hoogl. in oosterse talen te Franeker (1761-87). Geestverwant van H. Venema*. Als patriot nam hij 1787 ontslag.

Zie: Boeles I, 2de dl., 543-546; N.B.W. IX, 644-645.

MANKES, Jan, schilder, tekenaar en graficus (Meppel 15.8.1889—Eerbeek 23.4.1920). Woonde te Meppel, Delft, de Knijpe (1909-15), Den Haag, Eerbeek. Opleiding: avondcursus Haagse academie. Zijn oeuvre (tekeningen, schilderijen, etsen, gravures, houtsneden. en litho's) is uit de jaren 1907-18. Dit werk, meest klein van afmeting doch ruim door vormgeving en visie, neemt door zijn verinnigd 'realisme' in Nederland een eigen plaats in.

Zie: A. Mankes-Zernike en R. N. Roland Holst, J. M. (Utrecht 1923, 2¹⁹²⁸); K. Niehaus, Levende Ned. schilderkunst (1943); Reg. Leeuw. Cour., 35.

MANSMAD (*mad, deimt, dagmad*). Oppervlaktemaat voor hooiland. Wat een man in een dag kan maaien, 1,5 pondemaat of 0,55 ha.

Zie: O. Postma, De Fr. Kleihoeve (1934), 14; D. J. Cuipers, De gemeene dorpsgronden in Oostergo (Den Haag 1949), 5, 56.

MANTGUM (Fr.: idem, uit *Matitinga-heem*, um*-naam). Hoofddorp van Baarderadeel (423 inw.). Gemeentehuis, openb. lagere school,

landbouwhuishoudschool (1957). Herv. kerk (1203), uitwendig verknoeid; interieur met volledige eiken betimmering (1780). Van de state Hoxwier rest nog de zwane-jacht*. De naam 'Frijbuorren' middenin *M.* wel in verband gebracht met: vrijplaats voor gezochten (z Vrijhei). Bij *M.* Schillaard, sinds 1580 met *M.* een kerkelijke gem. Talrijke renteniers, een tennisclub.

Zie: Hepkema Memories, 145; Leeuw. Cour. (16.1.1913) ;Repert.,201.

MANTUANUS, Tiumme, augustijner koorheer van Achlum, pastoor aldaar in 1570, nam 1580 een pensioen van de Staten aan, maar bleef rooms-katholiek.

Schreef 1593 een *Epistel totten Friesen* tegen de hervorming. Hij oefende in Lwd. in het geheim zielzorg uit tot zijn dood in 1616.

Zie: Epistel..., uitg. G. v. Borssum Waalkes (1903); Bijdr. kerkg. Frl. (1951), 71.

MARCK, Johannes van, theoloog (Sneek 10.1.1656— Leiden 30.1.1731). Predikant te Midlum (1675), hoogl. te Franeker (1676), te Groningen (1682), te Leiden (1689). Vruchtbaar publicist, vooral van exegetische werken. Voetiaan.

Zie: Boeles I, 2de dl., 262-266; N.B.W. IX, 648.

MARE FRISICUM (Fr. zee). Oude naam voor de Noordzee, reeds 700 n.C. en nog na 1050. De naam wijst op drukke handel.

Zie Compendium, Handel.

MARGRIET (Fr.: *guozzeblom*). Plant. In het oosten maar ook op klei.

MARIA LICHTMIS. R.k. feestdag, 2 febr. Belangrijke merkeldag*, waarvan het weer invloed zou hebben op toekomstige weersomstandigheden. Hierover rijmpjes. Volksetymologie: op lichtmis kan men het licht missen (en 's avonds zonder lamp eten). Tot voor kort moesten Fr. schippersknechten op *M.L.* aan boord zijn; in Opsterland namen de veenbazen dan hun turfmakers aan. In Bergum Lichtmisbrood*.

Zie: Volkskunde (1950), 52-59; Leeuw. Cour. (30.1.1953).

MARIA LOUISE, landgravin van Hessen-Kassel (Kassei 7.2.1688—Lwd. 9.4.1765). Huwde 26.4.1709 Johan* Willem Friso. Na zijn dood (14.7.1711) wijdde zij zich aan de opvoeding van haar kinderen Anna Charlotte Amelia Louise (Charlotte Amelie) en Willem* (IV) Karel Hendrik Friso. → Nassau. Ze bleef te Lwd. wonen, waar zij zeer populair werd ('Marijke-Muoi'). Neigde tot het piëtisme (z Zinzendorf, Schrader, J. H.). Liet Mariënborg* aanleggen (z Knoop, J. H.), bewoonde het Princessehof. Streed voor Willem als erfgenaam der Oranjes en bezorgde hem zijn stadhouderschappen. Kon met haar schoondochter Anna* van Hannover niet overweg. Na de dood van Anna (1759) medevoogdes van Willem* V, samen met

Brunswijk*. De Fr. anti-Brunswijkpartij had bij haar geen succes. Haar ouderdom werd somber door krankzinnigheid harer dochter en vroege dood van Willem IV. Met haar verloor Lwd. het karakter van hofstad.

Zie: N.B.W. I, 1305-1306; Marijke de Nes, Marijke Meu (Hoorn z.j.); Reg. Leeuw. Cour., 35; Repert., 261-262.

MARIA'S GRAF, z Buweklooster.

MARIA'S ROZENDAL, z Haskerconvent.

MARIA'S ZONNEBLOEM, z Franeker (kloosters).

MARIA VAN HONGARIJE, landvoogdes (Brussel 15.9.1505-Cigalos 18.10.1558). Jongere zuster van Karel V, landvoogdes 1531-55. Bezocht Frl. 27.6.-8.7.1545 om de Oostenrijkse eenheidsstaat te bevorderen en belasting te innen (f 60000 in drie jaar te betalen). Ook hierbij botsten centraal* gezag en Fr. vrijheid*.

Zie: Jane de Jongh, M. v. H. (Amsterdam 1947); Leeuw. Cour. (12.1.1952).

MARIËNAKKER. Vroeger klooster te Workum en sedert 1952 bejaardencentrum aldaar.

MARIËNBERG, z Anjum, b.

MARIËNBOS. Vroegere kloosters te Weerd en Steenkerk. Sedert 1951 zusterhuis te Heerenveen.

MARIËNBURG. Ca. 1730 gebouwd buitenverblijf van 5 ha van Maria* Louise, 'achter de Hoven', te Lwd. In het midden stond een groot landhuis met rechte vijver en bij de Potmarge een zomerhuis. Bij testament kwam *M.* aan de Leeuwarder diaconie, die alles verkocht. Nu tuingrond. De herv. kweekschool aldaar heet nu Af.

MARIËNDAL. Vroegere kloosters te Hemelum en Lidlum.

MARIËNGAARDE. Abdij, gesticht 1163 als dubbelklooster door Frederik* van Hallum, aangesloten bij de norbertijnen als dochterklooster van Steinfeld. De nonnen gingen 1170 naar Bethlehem*; verder was *M.* moederklooster van Lidlum*, Buweklooster*, Schildwolde, Heiligerlee, Beerta, en Belbog in Pommeren (1203).

Van de eerste abten bestaan levensbeschrijvingen, kort na hun dood opgesteld. *M.* had ook het patronaat over enkele kerken, o.a. St.-Vitus van Oldehove. Van het grondbezit ging Marken 1345 verloren, maar het meeste lag in de omgeving en verder in Bakkeveen*. Bij de oprichting van het bisdom Lwd. is *M.* kapittel* geworden (1570), waarop afbraak der gebouwen begon. 'Zie: Sibrandus Leo's abtenlevens, uitg. D. Wumkes (1929); M. P. van Buijtenen, St.-Vitus van Oldehove (1950); Reg. Leeuw. Cour., 54; Repert., 201, 400.

MARIËNHOF. Vroeger uithof* bij Bakkeveen*. Sedert 1957 r.k. verpleeghuis te Oosterwolde.

MARIËNPOORT. Eertijds klooster, z Oegeklooster.

MARIE VAN HEMERTPRIJSVRAAG. Handwerk-wedstrijd, sedert 1949 jaarlijks door de Foriening* foar Fr. Folkskinst (later het F.A.F.*)

onder leerlingen van de vijfde en zesde klasse der lagere scholen in Frl. gehouden. Doel: leren verwerken van oude Fr. motieven in verantwoord modern handwerk.

MARK, Pieter van der, landbouwkundige (Oudega Wymbritseradeel 9.10.1910-). Onderwijzer, leraar en 1954 directeur Rijkslandbouwwinterschool Sneek. Inspecteur van het landbouwonderwijs voor Frl., Groningen en N.-Drente (1958). Van 1948-57 voorzitter Kristlik Fr. Selskip. Lid Prov. Staten (A.R.).

MARKE. Oude organisatie van alle boeren in een dorp (soms enkele dorpen) of buurschap*, ter regeling en handhaving van de rechten der boeren op de grond. De koter* was naast de eigenerfde* niet of zeer beperkt gerechtigd. *M.* was in Frl. zeldzaam, daar veldindeling* en verkaveling* weinig aanleiding gaven tot strak collectieve organisatie. *M.* op de eilanden, om de Bergumermeer en in Ooststellingwerf.

Zie: O. Postma, De Fr. Kleihoeve (1934); D. J. Cuipers, Bijdr. voor de Rechtsgesch. van de Gemeene Dorpsgronden in Oostergo (1949).

MARKEWEG. Planweg* De Blesse (Weststelling-werf)-Oldemarkt (Overijssel).

MARKTGERECHT (Merked-riucht). In de M.E. naar plaats en omstandigheden gespecialiseerde rechtbank voor de handel, zoals het zeendrecht* voor kerkelijke aangelegenheden.

Het *M.* heeft in de stad* - veelal ontstaan als marktplaats - het voor agrarische omstandigheden toereikende plattelandsgerecht van skelta* resp. grietman* verdrongen. Onder het Oudfr. *M.* kan het hier behandelde gerecht (instantie) alsook het marktrecht* (rechtsbron) worden verstaan, z Jaarmarkt, Weekmarkt.

Zie: Ph. Heek, Die altfr. Gerichtsverfassung (Weimar 1894), 106 e.v., 377.

MARKTRECHT. Westerlauwers rechtsboek van kort na 1200(?) met een algemeen-Fr stadsrecht Overgeleverd in codices* Druk en Unia en Jus* municipale.

Tekst: Richthofen, rechtsquellen, 421-423; Hetteema, Oudfr. Wetten II, 140-144.

MARKTRECHTEN. Naast het algemeen marktrecht zijn er speciale *M.* van Franeker (1402), Oostergo (1453), Lwd. (ca. 1453) en Joure (1466).

Teksten: Oudfr. Oork. II, nrs. 7, 34, 35, 36, 66.

MARKTVREDE. Deel van het marktrecht*, dat de handel mogelijk maakte aan niet-inw. Door nl. veiligheid van persoon en goed te waarborgen, terwijl overigens de inw. Een monopoliepositie innamen.

De *M.* was bij een jaarmarkt* uitgebreider en langduriger dan bij een weekmarkt*. De laatste betrof zuivelprodukten, die moeilijk zonder bemiddeling van de marktplaats inw. verhandeld konden worden, de jaarmarkt betrof meer handel in seizoenwaren, die de 'poorters' minder voordeel gaf, en waartoe meer vreemde kooplui moesten worden toegelaten.

MARKTWEZEN, z Jaarmarkt, Weekmarkt en

Compendium, Economie, Handel en Industrie.

MARLÂN. Land bij Westhem, volgens de naam laaggelegen, moerassig, z Meer.

MARNE. Voormalige zeeslenk in het kwelderland van Wonseradeel tussen O.-Vliestroom en Middellzee*, N. van Pingjum, W. van Witmarsum, N. van Schraard en Z. van Bolsward. Terug te vinden, o.a. in Bedelaarsvaart, N. van Pingjum, in landsloten en lage terreinstroken, tot Bolsward. Naam bewaard in de streek Marninge en de Afdijk (ook Mane-, Meanedyk) N. daarvan.

Zandige ruggen aan weerszijden wijzen op belangrijke toevoer van zeewater bij hoge vloed. Van de vele zijgeulen is de vrijwel parallelle Rijd* de belangrijkste; ook deze stond met de Middellzee in verbinding. De oudste dijk in dit gebied omsloot het land tussen de geulen. Door op die ringdijk aansluitende jongere zeedijken werd de *M.* geleidelijk afgedamd. De uitwateringssluis, de Ulkezijl*, in de W. afsluitdijk van de *M.*, deed nog lang dienst voor de afwatering van het *M.*-gebied en aangrenzende landen. In de waternaam *M.* wrsch. een oud woord voor 'zee'.

Zie: Schönfeld, Waternamen 63, 198; W. de Vries, Groninger plaatsnamen (Groningen 1946), 137,138; Binnendijken en Slieperdijken.

Marnedijk. Weg. tussen *M.-zijk* W. van Bolsward en Harkezijl Z. van Witmarsum; na gereedkoming van de rijksweg Afsluitdijk-Bolsward (1940) niet meer belangrijk voor het verkeer.

Eertijds deel van de oude waterkering van de polder Hartwerd-Witmarsum, wrsch. van voor 1000. Later was de *M.*-dijk binnendijk* voor N.O.-Wonseradeel. De naam gold van Kliewe Z. van Hidaard tot Abe* Heringazijl W. van Achlum.

Zie: Binnendijken en Slieperdijken I, 293.

Marnezijl. Voormalige brug in de *M.*-dijk over de vaart Bolsward-Bolswarder Gat—Makkum. Uitwateringssluis voor de Dieperderhem, later ook voor Hennaarderadeel en Baarderadeel.

Voor het eerst genoemd in 1403; de keersluis heeft tot 1881 dienst gedaan. De brug werd overbodig door aanleg van de nieuwe rijksweg Afsluitdijk-Bolsward (1940).

MAROT, Daniël, Frans architect (Parijs ca. 1661-Den Haag 4.6.1752). Kwam na 1685 naar de Republiek. Door verbintenis met Willem in grote invloed op de bouwkunst in Nederland. Werkte in Frl. (graftombe M. v. Coehoorn*, Oranjewoud*, stadhoudelijke residentie te Lwd., Princessehof). Invloed op Jean en Anth. Coulon*. z Leeuwarden (Gebouwen); Bouwkunst.

Zie: M. D. Ozinga, D. M. (Amsterdam 1938), 118-124.

MARQUEZ (eigenlijk: Marcus), Simon, militair (Dokkum 3.12.1822—?). Zoon van joodse slagersfamilie. Eerst Nederlands soldaat, later vrijwilliger in Mexico, waar hij generaal en een bekende figuur werd in de strijd tegen de Fransen, die in 1861 het land bezet hielden.

Zie: Allg. Zeitung des Judentums XXVII (1863), 511.

MARREKRITE, De. Recreatieschap voor het Fr. waterland. Door de prov. Frl. en de gemeenten van

het merengebied (Doniawerstal, Gaasterland, Haskerland, Hemelumer Oldeferd, Idaarderadeel, Lemsterland, Rauwerderhem, Sloten, Smalingerland, Sneek, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Workum, Wijmbritseradeel en Lwd.) is 1957 het recreatieschap de *M.* opgericht. De *M.* heeft rechtspersoonlijkheid. Doel: ontsluiting en verdere ontwikkeling van het waterland tot recreatiegebied, natuur- en landschapsschoon daarbij sparend en bevorderend. De *M.* zal vooral coördineren en stimuleren.

MARREN. Complexen laagliggend land, bijv. te Oosterbeintum, Lichtaard, Aalsum, Eestrum, Akkrum; vroeger nog veel meer. z Meer.

MARRUM (Fr.: idem; um*-naam). Dorp (1335 inw.) in Ferwerderadeel. Chr. lagere landbouwschool en chr. landbouwhuishoudschool. Herv. en geref. kerk. → Compendium: Het landschap van Friesland.

Zie: Hepkema Memories, 130; Repert., 201.

MARS(CH), z Mersken.

MARSUM (Fr.: idem, op het lage land?). Dorp in Menaldumadeel (1071 inw.). Veeteelt. Zuivelfabriek. Herv. kerk. Alg. kleuter- en openb. lagere school. Heringa-State, thans Popta*-Slot genoemd. H. Popta stichtte 1713 het Poptagasthuis. Bij het dorp eertijds het klooster Franjum*. z Mersken, → Popta.

Zie: Hepkema Memories, 4; Reg. Leeuw. Cour., 54; Repert., 201-202.

MARTELAREN, Friese Doopsgezinde. De doopsgez. broederschap telt onder de prot. kerkgenootschappen de meeste *M.* In X.- en Z.-Nederland zijn 1530-97 zeker 2500 dopers om hun geloof ter dood gebracht, van wie in Frl. ten minste 50, soms zonder vorm van proces, zodat niet al hun namen bekend zijn. Zowel de eerste als de laatste doperse martelaar in de Noordelijke Nederlanden stierf in Lwd., nl. Sicke* Freerks (1531) en Reytse* Aysesz (1574). z Auchy, J.d'; Claesken; Eelke en Fije; Elisabeth; Pruyt, H.

Zie: T. J. van Braght, Martelaerspiegel (1660, 1683); Het Offer des Heeren (Den Haag 1904).

MARTENA. Van. Hoofdelingengeslacht uit Kornjum en elders (15de en 16de eeuw). Van belang in de Fr. geschiedenis.

Zie: Stb. I, 268; II, 181; Repert., 261; familie-arch. van Burmania (Gem, Aren. Lwd.).

—, **Doeke** (Duco) van, vrijheidsstrijder (? 1530—Lwd. 11.11.1605). Trad in de strijd voor de Fr. vrijheid politiek en militair naar voren. Als K. Roorda* een leider der heftig anti-Spaanse hervormden. O.a. admiraal der Zuiderzee (1573), gedeputeerde, lid Staten-Generaal, commandant van Hasselt. Verarmd in de strijd voor de vrijheid.

Zie: Vr. F. XXXVII (1943), 105-158; Repert., 261-262.

—, **Keimpe van,** historicus en jurist (Kornjum ca. 1485-8.11.1538?). Studeerde 1508 te Orléans

letteren, wellicht ook rechten. Karel V, wiens partij hij koos, benoemde hem 1515 tot raadsheer in het Hof en sloeg hem tot ridder. Op last der Staten schreef *M.* het *Annael** of *Landboek* (1528).

Zie: N.B.W. X, 587; Repert., 262.

Martena-state. Slot van het geslacht *M.*, te Kornjum, later bewoond door leden van de familie Burmania*.

Meermalen vernieuwd en verbouwd; 1833 verkocht, 1899 afgebroken. Een nieuwgebouwd huis heet weer *M.-State*; koetshuis, hovenierswoning en poort gerestaureerd. Rijke stinsflora*, o.a. longkruid, Haarlems klokkenspel, holwortel, helmbloem, bostulp.

Zie: Repert., 262.

MARTEN JACOBS. Doopsgez. boer en vermaner onder klooster Anjum*; verwekte 1713 te Berlikum opschudding. Werd van socinianisme* verdacht, aangeklaagd en veroordeeld.

Zie: St. des Tijds XXX (1941), 134-147.

MARTEN JANS. Dichter te Lippenhuizen, die reageerde op het tijdsgebeuren (ca. 1760).

Wrk.: Merkwaardig verhaal van de Gordijkster ontroeringe... (1751) (over- de Nijkerker* beroeringen); Gods oordeelen beschouwd als veeler tuchtroeden en ondergang... (1758); De overheerlijke en nuttige voordeelen der Hoge en de nadeelige gevolgen der Lage veengraveriën... (1767).

MARTEN JOUKES, schoolmeester (Wouterswoude ca. 1764—Lwd. aug. 1800). Stond te Burum en Driesum; gaf almanak* uit, waarin ook Fr. Stierf, na het Kollumer* oproer, in de gevangenis.

Zie: N.B.W. 111,656.

MARTEN-OM siet der mei efter. Woordspeling: Marten klinkt vrijwel als 'moatte' (moeten). Dus letterlijk: Oom Marten zat er achter. Bedoeld is: het moest (bijv. bij een gedwongen huwelijk).

MARTIN, Albert, schilder en tekenaar (Amsterdam 1827-7.1.1900). Tekenmeester te Lwd. (1848). Maakte voor het Fr. Gen.* vele topografische tekeningen. Werk in Fr. Museum (topografische atlas) en Stedelijke Kunstverzameling Lwd.

Zie: Eekhoff, Kunstverz. (1875) 135.

MARTIN, Herman, leraar (Leiden 22.3.1881-). Leraar tekenen te Lwd., directeur van het Fr. Museum (1916-19), daarna leraar te Drachten en Den Haag.

Wrk.: Vroeg-middeleeuwse sarcophagen in Frl. en elders (1957); Tjipke Visser en diens dochter Marycke (1958).

Zie: Repert., 104-105.

MARTINUS VAN BLIJA (de Blonda). Monnik van Klaarkamp*, 1432 bisschop gewijd (van Mayo in Ierland). *M.* was wijbisschop van Walraven" van Meurs, bisschop van Utrecht, tot zijn dood in ca. 1456.

Zie: J. Weyling, De wij bisschoppen van Utrecht (Utrecht 1951),'

MARXVELDT, Cissy van, z Beek- de Haan, S. **MARIJKE-MUOI,** z Maria Louise.

MASMAN, Henricus Uden, drukker-uitgever (Winsum 16.4.1871-?). Stichtte te Den Haag uitgeverij 'De Atlas', die P. J. Troelstra's *Rispinge* en Tsj. E. Halbertsma's *Út it âlde laech* uitgaf. Werkte mee aan 'Bûtenboun'. Redacteur 'De Fries* om utens'. Uitgever herdenkingsboek 1948.

Zie: De Friezen bûten Fryslân (1948).

MASTELAGE, z Mengteelt.

MASTENBROEK, Fenna, letterkundige (Sneek 16.3. 1788-3.10.1826). Begin 19de eeuw geliefd schrijfster uit doopsgez. kring. Bevriend met Franc, de Boer*.

Wrk.: Lector voor vrouwen (1815-16); Wilhelmina Noordbeek (1818); Zedelijke verhalen uit de bijbel voor vrouwen (1822-24); Onderhoud voor huiselijke en gezellige kringen (1823-25); De kunst om gelukkig te worden (1826).

Zie: Leeuw. Cour. (30.7.1885); N.B.W. in, 825-826.

MASTER (MASTIR) JOUKE, pseud. van Tjalling H. Halbertsma*.

MATA HARI, z Zelle, M. G.

MATEN EN GEWICHTEN. (*M.e.G.*). Ondanks het wettelijk verbod van andere dan de officiële namen van *M.e.G.*, leven de oude namen en begrippen in Frl. niet alleen voort, maar vormen in sommige gevallen (bijv. pondemaat*, Fr.: *pounsmjitte*) nog steeds de normen voor koop- en huurprijzen.

Notarissen noemen in officiële stukken het woord pondemaat niet, maar het begrip wel, door bijv. aan te geven, dat een perceel 18,375 ha (of 5 x 36,75 a) groot is. Een pondemaat wordt verdeeld in 12 einzen en 240 vierkante Fr. koningsroeden. De koningsroede (3,9127 m) wordt verdeeld in 12 'voeten' en de voet in 12 'duimen', maten waarmee timmerlieden nog wel rekenen (z Roede). Verder is er nog de oude 'el' (0,688 m). De maat van vloerkleden wordt nog vaak in vierkante ellen uitgedrukt. Andere vlaktematen zijn: de morgen* (vooral op Het Bildt): 92 are, 600 vierkante koningsroede; de lopenstal*; het mansmad*, mad of mêd; het haed.; 180, de warstal: 60 vierkante koningsroeden (beide in de zuidwesthoek, Koudum en omgeving), en de einse: 20 vierkante koningsroeden, in Westergo.

Inhoudsmaten voor vocht (hoofdzakelijk melk) zijn het mingel(en), feitelijk 0,971, maar gelijkgesteld met 1 dm³, thans nog veel in gebruik, is gelijk aan vier (vroeger vijf) pegel (nog inde uitdrukking 'in mingel broek en een pegel billen', gezegd van een magere man in wijde broek). Dan zijn er het heal (half) mingel, de kanne (vier) en de healkanne (twee mingel), de dikkop (¹/₅ mingel, dus twee dl) bijv. voor jittik (azijn) en jenever en het maatje (1 dl). Voor droge waren (aardappels, appels, peren, graan, enz.): het mud (1 hl), de korf of halfmud (¹/₂ hl), de halve korf of het kynsen (¹/₄ hl), het heal (half) kynsen (20 l) of kop.

Voor gewichten gelden nog steeds de oude namen pond,

halfpond, ons en half ons, al staat op de prijskaartjes en in de advertenties tussen haakjes 50, 100, 250 of 500 g. Roggebrood gaat per gewicht. Een heel brood (5 kg) wordt niet meer gebakken, maar hier en daar zijn nog halfbroden (2,5 kg) en overal fjrdepartsjes (1,25 kg) in gebruik. Beschuiten (twibak) en krakelingen gaan soms nog per tal (100), op elk 'fearn' (Stadsfr.: *fandel*, vierdedeel), wordt één extra gegeven, zodat een 'fearn' 26, een 'half fandel' 13 stuks bevat.

Zie: Sw. (1916, 1920); Vr. F. XXX (1930), 98-106; K. J. van den Akker, Van de Mond der Oude Middellzee (1934).

MATTHAEUS, Philippus Sr., medicus (Marburg II. 12.1621-Franeker 29.12.1700). Hoogl. in de medicijnen en botanie te Franeker (1651), kritisch volgeling van de chemiatische school. Oersterk van gestel, had succes in zijn praktijk, werd na 35 jaar prof. honorarius en archiater provinciae (aartsdokter der prov.!). Zesmaal burgemeester, meermalen ouderling en afgevaardigde naar Staten en Synode. → Hogeschool.

Zie: Ts. v. Geneeskunde (1937), 4690.

MATTHAEUS, Philippus Jr., medicus (Utrecht 6.3.1641—Franeker 6.10.1690). Stadsgeneesheer (1663), lector (1667) te Utrecht, hoogl. in anatomie en geneeskunde te Franeker (1670).

Zie: Ts. v. Geneeskunde LXXXII (1938), 656, 1591.

MATTHAUSPASSION van J. S. Bach. Sedert 1923 voerde J. Paardekoper* de *M.* meermalen uit in Grote Kerk of Harmonie te Lwd., maar George Stam* bezorgde sinds 1934 jaarlijks te Lwd. de uitvoeringen met het Toonkunstkoor Concordia in de Grote Kerk. Zijn opvolger Piet Post* zet de traditie na 1949 voort.

Heerenveen kent zijn jaarlijkse uitvoering door de Chr. Oratoriumver, en Sneek en Bolsward door de combinatie van Sneker Cantatekoor en Bolswarder Oratoriumver. Overal speelt hierbij het Fr. Orkest*. z Bachcultuur.

MATTHIJSEN, Jan Hendrik, schilder (Den Haag 1777—Lwd. 23.3.1855). Kamerdienaar van Lodewijk Napoleon. Sedert 1812 tekenmeester en schilder te Lwd. Vooral portret, ook in miniatuur. Lithograaf.

MATTHIJSEN, Jan Rijk, schilder (Lwd. 23.5.1816-Arnhem 7.6.1850). Leerling van zijn vader J. H. M. Tot ca. 1842 te Lwd. Portret en landschap; tekenaar en lithograaf.

MATTHIJS HARINGS, portretschilder (Lwd. ca. 1593-ca. 1665). Oom van de vrouw van Gysbert* Japicx, wiens portret (in het Fr. Museum) hij schilderde (1637).

Zie: B. XVIII (1956), 167-173.

MAURITSBRUG. Brug te Franeker, genoemd naar Johan* Maurits van Nassau, de Braziliaan, die hier 6.1.1665 te water geraakte en bijna verdronk.

MEBIÛS. Predikantengeslacht, dat in 18de en 19de eeuw geleerde vertegenwoordigers had.

Zie: N.B.W. III, 823; X, 597.

—, **Jacobus Engelsma**, theoloog (Nijehaske

25.1.1749-Hardegarijp 30.1.1838). Kleinzoon van Jac. Engelsma*. Predikant in verschillende Fr. gemeenten, bekwaam verdediger van het christendom tegen het rationalisme. IJverde voor zending en bijbelgenootschap.

Zie: N.B.W. III, 833-835.

MECIMA, Johannes, apotheker-drogist en chocoladefabrikant te Harlingen (ca. 1770-90). Bekend door felle geschriften uit 1787-88 tegen het zijns inziens slappe christendom (z Lemke, G.) en de patriotten. Een der ernstigen, fijnen*, die de Afscheiding* voorbereidden.

Zie: N.B.W. X, 598; Leeuw. Cour. (12.4.1950).

MECKEMA, Van. Hoofdellingengeslacht uit Kollum (15de eeuw), in de 17de eeuw in de Ommelanden. Uitgestorven ca. 1670. Pybe v. *M.* sneuvelde als kapitein bij Boksum (1586).

Zie: Stb. I, 271; II, 184.

MEENSCHAR (Fr.: *mienskar, miente*). Gemene weidegrond, hooiland of greide, waarin gebruikers van schotschietende* huizen rechten hadden. Indien geen onderdeel van een marke*, meestal afgelegen, weinig zorg vragende velden (bijv. kegen (z Keeg) en grieën*). De (ook te huren) rechten van ieder in de *M.* waren uitgedrukt in scharren (z Schar). De *M.* komt in Frl. het eerst voor in de *Traditiones Fuldenses* (z Fulda). In de greidhoek* is de *M.* al in de late M.E. verdeeld (soms bleven hogere miedvelden daar gemene na-weide); in de Wouden, bleef plaatselijk de *M.* tot na 1900 onverdeeld. Ruilverkaveling is in oude *M.en* nuttig, omdat bij de verdeling meer op kwaliteit dan op ligging gelet is.

Zie: O. Postma, Fr. Kleihoeve (1934), 29 e.v.; D. J. Cuipers, Bijdr. voor de rechtsgesch. van de gemeene dorpsgronden in Oostergo (Den Haag 1949); Vr. F. LX (1950), 37-67; Baerderadiel (1957).

MEENTE (meestal: 'mene meente', letterlijk algemene, grote gemeente). In de M.E. werd in de steden aanvankelijk de gehele burgerij samengeropen. Later werd dit te lastig en riep men de aanzienlijksten, rijksten en ontwikkelden bijeen, de gemene *M.*, die dan de hele burgerij vertegenwoordigde. De openbare lichamen ontleenden aan hen bestaan en gezag. In de grietenij* traden als mene *M.* op de bezitters van stemrecht*. De *M.* was gewoonlijk vertegenwoordigd en werd bij belangrijke besluiten soms direct geraadpleegd.

Zie: A. Telling, Het Oudfr. Stadrecht (Den Haag 1882), 69 e.v.

MEEP. Betonde geul in de Waddenzee Z. van Terschelling en N. van de Grienderwaard.

MEER. *a.* (Fr.: *mear*, Oudfr.: *mar*). Niet te verwarren met Fr.: de *mar*, Hollands: het *meer*. Waterloo, o.a. Langemeer onder Suawoude, Oudemeer bij Lwd., Tsjum, Haskemeer (Jelsumer vaart). Verwant met Middelnederlands 'mare': stilstaand water, *M.*, poel, moeras (Alkmaar, Aalsmeer), met Gronings 'moar' (z Haudmere).

Niet: grenssloot, al konden natuurlijk wateren als zodanig fungeren. De 'hemmerick *M.*' in de Oudfr. Wetten is een waterlossing op de scheiding tussen twee hemrikken*. *z* Marren. *b. z* Meren.

Zie: I.H. XX (1938), 83; Fr. Plaknamen VI, 73-75; Schönfeld, Waternamen, 192 e.v.; Moerman, 153.

MEER, Het (Fr.: *It Mar*), *a*, buurschap O. tegen Heerenveen aan, gem. Heerenveen (ca. 990 inw.). De naam naar een *M.* in het hoogveen, in de 16de eeuw drooggelegd (in de Fr. naam blijft het onzijdig geslacht vreemd). Bij de Veensluis zuivelfabriek, naast het viaduct over de Schoterlandse Compagnonsvaart herenhuis Voormeer (ca. 1800). Tot ca. 1860 hier de r.k. kerk van Heerenveen. *b.* oude dijk langs de grens van Smallingerland en Opsterland N. van Oud-Beets, O. voortzetting van de Leppedijk*, thans zandweg.

MEER, Annie van der, hardrijdster (Warga 10.8.1928-). Thans A. van der Steeg- van der Meer te Lwd. Fr. kortebaankampioen (1950-51, 1954-55), reservekampioen van Nederland 1954-55, 1955-56), reservekampioen Fr. lange baan (1955-56), Totaal 75 prijzen. Nationaal zeilkoningin (1956-57). **MEER, Frederik Gerben Louis (Frits) van der**, historicus (Bolsward 16.11.1904—). Priester, gepromoveerd te Rome (1934), lector (1938), later hoogl. in schoonheidsleer en kunstgeschiedenis te Nijmegen.

MEER, Jorrit van der (Scharnegoutum 18.2.1888-Lwd. 1.6.1933). Cultuurconsulent (1916), secretaris van de Fr. Mij. v. Landbouw (1916-33).

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. II, 499.

MEER, Wybe Jelles van der, architect (Woudsend 1884-Aurora, Illinois, 17.5.1948). Emigreerde in 1905. Verzenbundels *De swalker* (1925), *Yn 'e frijmdte* (1929). Begraven te Woudsend.

MEERBURG, Covert Alettinus Gezelle, hoofdassistent Fr. Akademy te Lwd. (Utrecht 10.12.1918-). Studeerde te Utrecht en Groningen; redacteur 'Tsj.' (1947-52, 1955-). Publiceerde onder pseud. Marten Sikkema:

Wrk.: gedichten: Stjerrerein (1946), Swart en Wyt (1946), Skaedbylden (1951); vertalingen: Noarderljocht (1953, Zweedse lyriek), naar Oscar Wilde, Sigfr. Siwerts, Fr. Villon, Noorse dichters (Tsj. jan. 1956); verhalen: De slach forlern (1954); zangteksten en cantate: De fyftsjinde april (met P. Folkertsma*). Verder vertaalde hij o.a. Schillers Wilhelm Teil, van gebr. Capek 'Adam de Skepper', van Arth. Miller 'Death of a salesman'.

Zie: A. Wadman, Frl.s dichters (Leiden 1949), 55-56; Tsj. (1952), 149-151; Piebenga (1957), 274-275.

MEERENSTEIN, *z* Coehoornbos.

MEERKOET (Fr.: *poep, markol*). Algemene broedvogel in rietkragen. Tussen Afsluitdijk en Makkumerwaard* veel overwinterend.

MEERMIN. Volgens Wierumer overlevering vertoonden *M.en* zich rondom een schip vóór de

storm.

Om de 'sémearminnen' kwijt te raken, moest men een doek of kledingstuk in zee werpen. De Fr. kronieken spreken eenmaal van een zeewijf, enkele malen van een meerman, zeeman of zeeridder. Als windwijzer, vaak met kam en spiegel langs de Fr. kust.

MEESE. Geslacht uit Tecklenburg. Bernardus Christoffel (1681-?) werd landschapshovenier te Lwd. Zoon David.

Zie: Boeles I, Iste dl., 412-414.

—, **David**, botanicus (Lwd. 25.12.1723—Franeker 23.8.1770). Hortulanus te Franeker (1752). Schreef *Flora Frisica*, eerste beschrijvende lijst van in Frl. voorkomende planten. Uitgebreide herdruk door J. J. Bruinsma* (1840). Zoon: Bernardus Christoffel (1754-75) volgde zijn vader op.

Zie: Boeles I, Iste dl., 412-414.

MEESTER (Fr.: *master*). Behalve de school-*M.* ('de tweede intellectueel in het oude Fr. dorp') heette ook de plattelandsdokter (vaak ook barbier) *M.* 'Masterje', onder dokters handen zijn. 'It kin de master misse', ook de *M.* vergist zich wel eens.

MEESTER-DE VRIES, Anna Hendriks, schrijfster (Langezwaag 11.8.1901-). Schreef Fr. toneelwerk, kinderboeken en romans.

Wrk.: o.a. Teltsjes fen de komkommerploech (1938); Jonkheit (1943); Rôljendeweagen (1943); Moarke (1945); Ûnwaersfûgel (1946).

MEESTERHUIS. Saté onder Tsjum. Eigenlijk: meedsterhuis, huis op de mede, miede*.

MEESTERTEKEN. Op zilver, tin, grafzerken werd al vroeg (ca. 1500) een *M.* gezet (*z* Handmerk). Voor zilver werd de jaarletter*, in 1502 verordend, in Frl. pas 1.3.1603 regel. Toen kwam ook het stadswapen er bij. Na 1695 wordt tevens het territorium aangegeven, zodat het Fr. zilver daarna vier tekens draagt.

Zie: Vr. F. XXVIII (1928), 219-333; XXXIX (1948), 15-16.

MEETER, Pieter, zilversmid (Lwd. ?-1798). Meester in 1766. Werk in Fr. Museum.

Zie: Voet, 72.

MEETER, Pieter Andries, onderwijzer (Bolsward 30.10.1788-Huizum 20.1.1876). Schreef kinderlees- en zangboekjes en Fr. bijdragen in 'Iduna'.

Zie: N.B.W. IX, 659.

MEEUWENDUINEN. Staatsnatuurmonument op Vlieland (380 ha); sluit aan bij de Vliehors. Ook de *zgn.* Kroonspolders horen tot dit ornithologisch belangrijke natuurgebied.

Hier broeden jaarlijks naast duizenden eidereenden vele bergeenden, kluten en visdiefjes. Zilvermeeuwen worden zoveel mogelijk beperkt. In de duinvalleien rijke flora, o.a. moeraswespenorchis, sturmia en parnassia. De flora in de Kroonspolders is bestudeerd door V. de Vries. De aanleg van militair oefenterrein op de Vliehors wekt voor dit natuurgebied zorg.

MEEUWMEER. Boezemwaterschap in

Opsterland (300 ha), opgericht 1920 om aan de gem. 40 pct. bij te dragen in de kosten van verharding van de *M.-weg* en om zelf enkele wegen, o.a. de Middenweg, te verharden en te onderhouden.

Meningsverschillen onder de ingelanden verhinderden uitvoering der werken door het waterschap. Het duurde jaren, eer de legger* van stemgerechtigden, tevens basis voor de heffing van omslag, klaar was. Ten slotte bleek niemand der ingelanden bereid een bestuursfunctie te aanvaarden. De gem. wachtte op de haar toekomende bijdrage voor de gereedgekomen *M.-weg*. Om de ingelanden te dwingen aan deze verplichting te voldoen, werd bij Statenbesluit van 23.7.1936 het waterschapsreglement zo gewijzigd, dat het als enige taak kreeg over 30 jaar deze schuld af te betalen. Ingelanden werden uitgeschakeld. Het bestuur, door Ged. Staten benoemd, staat onder hun rechtstreeks toezicht. Zodra de schuld is betaald, kan het waterschap verdwijnen.

Zie: J. P. Winsemius, *Historische ontwikkeling* (1947); *Bestuurswaterschappen III* (1949).

MEI, Jan Dirks van der, commissionair (Pietersbierum 1887—10.6.1957). Jongfr. dichter, trouw strijder voor Volksonderwijs*, geheelonthouding*, Bea-trixoord* en voor de kaatsport. Schreef vele artikelen over de kaatskoningen. z Kaatsen.

Zie: Slj. en Rj. (1933), Krystnûmer; Reg. Leeuw. Cour., 69-71.

MEIAVOND. Avond voor de eerste mei; voorheen brandde men vuren en plantte meibomen. Op Terschelling en Vlieland stookt de jeugd op hoge duintoppen nog meivuren, vandaar de meer dan eens voorkomende naam 'Meibrandsdun'. Meiavondstrep. Door J. H. Halbertsma* vermeld 19de-eeuws gebruik in Bolsward, waarbij op 1 mei deuren, vensters, schepen en mensen met krijt werden beschreven, de jongens zich met krijt bestreken, om de kleren van de voorbijgangers wit te maken. De naam zegt, dat het gebruik oorspronkelijk bij de *M.* hoorde.

MEIBOOM. Het eerst in Frl. vermeld 1564-65: personen beboet wegens het halen van een *M.* uit Veenklooster. Inw. van Achtkarspelen worden 1569-70 gestraft wegens het planten van *M.en* in Surhuizum en Buitenpost.

Een plakkaat van 1580 stelt nog eens strafbaar 'op den eersten May, ofte naevolgende nachten eenige Meyboomen te planten, oft eenichzynts nachtlopinge, als men van olts gewoentlick is, te holden'. Willem* Lodewijk geeft 1585 een ordonnantie tegen het afbouwen van *M.en* op meiavond. Als in de 17de eeuw ook de synode zich tegen 'meijbomen op te richten' keert, schijnt de *M.* uit de Fr. kalenderfolklore verdwenen, behalve de kallemooi*. De groene tak op de kap van een huis in aanbouw heet nog *M.*

MEIDOORN (Fr.: *hagedoarn*). Boom. Eenstijlige *M.* vooral in het posten, maar ook in kleibermen. Twee-stijlige *M.* minder algemeen, nogal eens verwilderd bij boomkwekerijen. z Hagedoarnwinter.

MEIER. Na 1500 in Frl. de gewone naam voor de huurder van een saté (Oudfr. *landsetta*). Meestal eigenaar van de opstal (z Afkoop) en in de 16de

eeuw met actief en passief stemrecht* in kerkelijke en wereldlijke zaken; na de reformatie alleen in onbelangrijke dorpszaken. Op grond van enkele resoluties der Staten usurpeerden toen de eigenaars het actieve en passieve stemrecht.

MEIKEVER (Fr.: *maeituorre*). In sommige jaren, zgn. *M.-jaren*, kunnen de kevers plaatselijk zeer talrijk zijn. In Frl. o.a. waargenomen in Gaasterland, Tietjerk en Bergum.

MEILSMA, Rinse, theoloog (Oudega, Smalingerland, ca. 1660-Boksum 10.6.1721). Predikant te Boksum (1681-1721). Betrokken in de strijd tussen H. Röell* en C. Vitringa*. Zijn *Noodlijdende waarheid ondersteunt* (1691) werd verboden.

Zie: N.B.W. VI, 1012.

MEINDERSMA Wiggerzoon, Dirk, boekdrukker (Lwd. 17.4.1813—11.6.1857). Gaf o.a. werk van het Fr. Selskip en het 'Stamboek van de Fr. Adel' (1846) uit. Opgevolgd door J. R. Miedema*.

Zie: W. Eekhoff, *Stedelijke Bibliotheek* (1870), 453.

MEINERS, Meinardus, theoloog (Holwerd ca. 1745 Workum 26/27.4.1817). Vertegenwoordiger van de fijnen*, verdediger van het Oranjegezinde volk, kwam uit de kring der oefenaars*. Een der eerste dolerende predikanten. Als predikant van IJlst (1787-98), Sloten (1798-1804) en Workum (1804-17) hield hij de Zuidwesthoek in beroering.

Zie: Cuperus, *Kerkelijk leven I*, 38, 47, 104, 118, 123, 199; II, 20-22, 110, 187; Leeuw. Cour. (21.2.1952).

MEINERTS, EELKE, z Eelke Meinerts.

MEINESZ. In 1811 tot achternaam versteend patronymicum van *Jelle M.* (wiens broers Tjeerd en Albert zich resp. Meina en Haamstra noemden), koopman, vervener, schoolmeester en rijksontvanger (Nijehorne 8.7.1771—Balk 17.7.1848). Uit zijn eerste huwelijk met Finne Jolles Vening (1768-1826) een uitgebreid nageslacht (Vening) *M.* in en buiten Frl.

Zie: hs. geneal. Gem. Arch. Lwd.

—, **Klaas** (Rinse), onderwijzer (Sloten 15.9.1866-Sneek 15.12.1945). Stond te Wikel (tot 1921). Begon evenals zijn broer Sjoerd op oudere leeftijd verzen in de volkstrant te schrijven voor plaatselijke bladen, *Nieuwsblad van Frl. en 'Slj. en Rj.'*

Zie: P. Terpstra, *Fr. Folksdichters* (1945), 10-23, 46-61.

—, **Sjoerd**, volksdichter (Sloten 16.12.1850-Sneek 13.8.1938). Had 40 jaar stoombootdienst en foeragehandel te Nijega (Hemelumer Oldeferd), woonde daarna te Staveren. Volksdichter; onkerkelijk-religieuze natuur met grote vrijheidsliefde en humor.

Zie: I.H. X (1928), 7-11; Slj. en Rj. (1928), 549-552; Leeuw. Cour. (18, 20, 26.8.1938); S. M. It rike jier, met voorw. van J. Piebenga (1941).

—, **Sjoerd Anne Vening**, jurist (Harlingen 20.2.1833-Amersfoort 26.12.1909). Na studie te

Amsterdam en Leiden in de journalistiek. Hoofdredacteur 'Algemeen Handelsblad' (1860-66). Daarna in de raad van Amsterdam, wethouder, tweede-kamerlid. Van 1881-91 burgemeester van Rotterdam, van 1891-1901 van Amsterdam. Van 1884-1901 lid Eerste Kamer.

Zie: N.B.W. II, 894-895.

MEINTEMA, Doeke, architect (Mantgum 20.5.1877-Lwd. 14.1.1935). Ambachtsschool Lwd., normaalschool voor tekenonderwijs Amsterdam. Architect te Lwd. (1917). Voorstander van functioneel bouwen; werk over geheel Frl. verspreid, bijv. een complex te Lwd. (Harlinger straatweg), arbeiders- en middenstandswoningen te Harlingen. Lid van de Jongfr. Mienskip (1920).

Zie: I.H. (1935), 29, 46; G. Feenstra, Fryslân en de moderne bouwkunst... (1935).

MEISTAKING 1943, z Bezettingstijd 1940-45.

MEJONTSMA, Petrus van (?-Buitenpost 30.1.1677). Grietman van Achtkarspelen, Statenlid en vriend der dichtkunst.

Zie: N.B.W. X, 602-603.

MELCHERS, Gerrit Willem, theoloog (Amsterdam 26.3.1869-Bussum 28.6.1952). Een der eerste predikanten die 1896 lid van de S.D.A.P. werden (z Heide, A. v. d.). Propagandist der S.D.A.P. te Lwd. (1899), kamerlid (1901-05). Daarna in de handel, stichtte 1902 met N. de Lieme de Centrale Arbeiders Verzekerings- en depositobank. Weer predikant (1908), o.a. te Warga (1919-34).

MELCHIORIS, Albertus Wilhelmus, theoloog (Herborn 12.5.1685-Franeker 11.8.1738). Predikant te Mühlheim (1709), hoogl. te Hanau (1718), te Franeker (1724).

Zie: Boeles I, 2de dl., 413-416.

MELDE (Fr.: *melt*). Plant. Spiesbladige *M.* en uitstaande *M.* algemeen op ruige plaatsen. Enkele andere soorten vrij geregeld op de eilanden; ook enige uiterst zeldzame soorten.

MELK, z Boter, Kaas, Melken, Weiprodukten, Zuivel.

MELKBEHANDELING OP DE BOERDERIJ. Thans slechts de (zo hygiënisch mogelijk af te leggen) weg van koe naar melkbus. Vroeger de belangrijke voorbereiding tot boterbereiding* en kaasbereiding* op de boerderij.

Als er geen kaas werd gemaakt, ontroomde men de melk niet, zo wel, dan goot men de melk uit de emmer door een zeef (Fr.: *teams*) in de 'aden' (zwartgeverfde essehouten - sinds 1840 ook koperen - platte bakken van ca. 20 l), die in de melkkelder* op koeienschinkels in een rij stonden. In deze aden stond de melk 36 à 48 uur te romen; intussen schepte de boerin driemaal de room (Fr.: *reamme*) af in een houten roomemmer, die geleidigd werd in een houten roomvat (Fr.: *tine*), waarin de room ca. 24 uur gezuurd werd. Hier kon de eigenlijke zuivelbereiding beginnen. De traditionele langzame ontroming was ca. 1850, evenals de gebruikelijke koeling (slechts bij warm weer hingen

de emmers een poosje halverwege in een sloot), al ouderwets. Men volgde, vóór de zuivelfabrieken werden opgericht, hier en daar al Deense methoden.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. I (1952).

MELKBEWAAARPLAATS (Fr.: *stânplak foar de molke, molkkeamer*). Vertrek bij de stal, met of zonder koelgelegenheid, waar de melk wordt bewaard, vóór het vervoer naar de fabriek.

MELKCONTRÔLE, Nederlandse Vereniging voor. Ca. 8000 veehouders in Frl., Groningen, de kop van Overijssel en de Noordoostpolder, zijn bij deze vereniging betrokken. De vereniging, opgericht 1914 te Lwd., heeft alleen relaties met particuliere zuivelfabrieken.

MELKDISTEL (Fr.: *molktiksel*). Akker-*M.* is algemeen onkruid, ook in de duinen en langs vaarten en sloten. Ruwe en gewone *M.* zijn overal algemene onkruiden. Moeras-*M.*, zeer zeldzaam in moerasgebied.

MELKEN. In Frl. produceren 250000 melkkoeien jaarlijks ca. 1 miljard kg melk. De Standsorganisaties en de Rijkszuivelvoorlichtingsdienst besteden veel aandacht aan het melkersonderwijs*. z Maatschappij van Landbouw, Fr.

Zie: O. B. van der Burg, Het M., uitg. Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Frl.

MELKEPPE (Fr.: *wâlwoartel*). Plant. Vooral in het moerasgebied in de hoge oevervegetatie.

MELKERSONDERWIJS. De eerste zuivelconsulent in Frl. J. Mesdag organiseerde melkwedstrijden. Daar uniformiteit ontbrak, was een reglement gewenst. Dit reglement wordt, iets gewijzigd, nog steeds gebruikt bij de handmelkerscursussen.

Bij O. B. van der Burg uit Tietjerk berustte de opleiding van leiders (zgn. voormelkers) van melkerscursussen. Onder toezicht van de Rijkszuivelvoorlichtingsdienst worden jaarlijks in overleg met de landbouworganisaties en de lagere landbouwscholen de handmelkerscursussen georganiseerd. In 1955-56 namen in Frl. aan 71 cursussen 297 cursisten deel. Hiervan slaagden 284 en werden 13 afgewezen. In totaal bedroeg het aantal gediplomeerde handmelkers in Frl. eind 1956 8758. De voormelkers worden gerekruteerd uit de geslaagden van de handmelkerscursussen met meer dan 180 punten en met pedagogische kwaliteiten. - In 1956 slaagden 22 voormelkers. In totaal telde Frl. eind 1956 284 gediplomeerde voormelkers.

Door het groeiend tekort aan arbeidskrachten is het aantal *melkmachines* sterk toegenomen: 1955 2340 machines (toeneming 530); 1956 3096 machines (toeneming 756); 1.7.1957 3583 machines. Door de Rijkszuivelvoorlichtingsdienst worden op verzoek van landbouworganisaties en diverse landbouwonderwijsinstellingen cursussen gegeven in melkmachinekennis. z Landbouwmechanisatie. In de winter 1956-57 waren er 248 cursisten. In totaal zijn hiervoor 3799 getuigschriften afgegeven. Naast deze theoretische

opleiding kan men een praktijkdiploma machinaal melken halen. De opleiding bestaat uit: *a*, een theoretische les; *b*, twee praktijklessen. Op de vierde les vindt het examen plaats op eigen bedrijf. De resultaten worden gewaardeerd volgens een vaststaande puntenschaal; een diploma van 180 punten of meer geeft recht op een C.A.O.-toeslag van f 2 per week.

MELKKELDER (Fr.: *molkenkelder*). Kelder, half verdiept, waar vroeger de melk werd gezet om af te romen. Bij voorkeur op het noorden. Oude kop-hals-rompboerderijen met opkamer boven de *M*. liggen dus met het voorhuis naar het noorden. Behalve onder het voorhuis ligt de *M*. ook wel naast de schuur of voor in de schuur, z Melkbehandeling.

MELKKRUID (Fr.: *molkrûd*). Plant. Veel op kwelders en op zilte plaatsen in het binnenland.

MELKRIJDER. Brengt de melk van de boeren naar de fabriek met eigen gerij (de melkvaarder per boot). Vaak was de *M*. een gardenier*. De trajecten zijn soms lang en zwaar. Nu en dan fungeerde de *M*. als porder. Tegenwoordig veel melkauto's.

MELLEDIJK. Onverharde weg Z.W. van Fols gare, ook Miedweg of Laan. In 1511: Mijoldick.

MELLEMA, Else (Eduard Leo), 16de-eeuwse dichtster-boekhouder. Schreef over boekhoudkunde, dichtte Latijnse verzen, o.a. een *Laus Frisiae* (1573). Misschien hielp hij Kiliaen bij zijn woordenboek.

Zie: N.B.W. X, 603-604; Wumkes, Paden I, 141-146.

MELLINGA, Catharina van, auteur, bekend door vertaling van de roman van La Calprenède *Faramond of Historie van Frankrijk* (1669).

Zie: Fr. Jierb. (1934), 94-106.

MENALDA. Doopsgez. koopmans- en predikantengeslacht uit Harlingen, uitgestorven tussen 1800-50.

Een der laatste leden, Anna (1765-1831), trouwde Hendrikus van Schouwenburg. Een van hun zoons, Poppe (1806-?), kreeg de naam *M*. v. Schouwenburg. Ook voortgezet door huwelijk van Ymkje Jansdr. met Simon Thomas (1701-?) uit Bolsward, wier kinderen zich *M*. noemden. Hieronder doopsgez. predikanten, lakenkopers te Groningen, wijnhandelaars te Lwd. Met de griffier der Staten C. B. Af., stierf deze tak in Frl. in mannelijke lijn uit.

Zie: G. v. Mesdag, Het geslacht Mesdag (1946), 86, 103.

—, **Cornelis Benjamin**, jurist (Lwd. 15.1.1862-12.10.1950). Griffier der Fr. Staten (1893-1927), oefende belangrijke invloed op het bestuur der prov. Wrk.: Iets over de aanleg van tramwegen (Leiden 1882).

Zie: Leeuw. Cour. (15.5.1942).

MENALDUM (Fr.: *Menaem*, uit persoonsnaam Meginwald, um*-naam). Hoofdplaats van Menaldumadeel (1549 inw.). Landbouw, veeteelt, aardappelexport. Herv. kerk. Algemene kleuterschool, openb. en chr. lagere school. Hier eertijds de staten: Orxma (1761 in bezit van Auck v.

Haersma*), Dekema, Juckema, Donia, Galda, Galama, Fleringa. Op de Mieden 18.8.1397 een slag tussen Schieringers (onder Dekema en Hania) en Vetkopers (onder Ode Botnia), die de eersten wonnen. Sibrandus* Leo was pastoor te *M*.

Zie: Hepkema Memories, 68; Repert., 202; Algra, De Historie I, 139-150.

MENALDUM, Sibrandus, theoloog (Franeker?-12.1.1633). Predikant te Winaldum (1628), hoogl. te Franeker (1633).

Zie: Boeles I, 2de dl., 141-142.

MENALDUMADEEL (Fr.: *Menameradiel*). Gem. in het noordwesten, vroeger de eerste grietenij van Westergo. Tot de gem. behoren naast de hoofdplaats Menaldum de dorpen: Beetgum, Berlikum, (Klooster-)Anjum, Blessum, Boksum, Deinum, Dronrijp, Engelum, Marsum, Schingen, Slappeterp en Wier. WAPEN: 'In azuur een liggende, omziende eenhoorn van zilver, vergezeld in de rechterbovenhoek van een schelp van goud, in de linkerbovenhoek van een ruit van zilver en aan de schildpunt van een bladerloze gouden eikel, de steel omlaag. Het schild gedekt met een gouden kroon van vijf bladeren.' → Grietenijwapens.

BEVOLKING. In 1714 3742 inw.; 1848 7646; 1880 10709; 1900 10054; 1958 10629. De beroepsstructuur (1947) geeft de volgende cijfers: landbouw 2179, nijverheid 856, handel en verkeer 701, huishoudelijke diensten 311, overige beroepen 298 personen. De nijverheid bestaat in hoofdzaak uit de fabricage van zuivelprodukten (fabrieken te Berlikum, Dronrijp en Marsum) en een steenfabriek bij Schenkenschans. De handel in agrarische produkten is belangrijk (o.a. aardappelen). Berlikum is de belangrijkste plaats van *M*.

TAAL. In 1955 werden van de 1466 lagere-schoolkinderen 1390 onderzocht: 99 pct. was Fr.-talig.

KERKELIJKE EN POLITIEKE SITUATIE. Ned. herv. 5332, geref. 2567, doopsgez. 320 (Berlikum), r.k. 651 (Dronrijp), overige gezindten 172, buitenkerkelijk 2286 personen (cijfers 1947). Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1956 werden uitgebracht op P. v. d. A. 2835, A.R.P. 1356, C.H.U. 804, V.V.D. 658, C.P.N. 67, K.V.P. 311 stemmen, rest op kleine partijtjes. De gemeenteraad telt 15 leden: 7 P.v.d.A., 3 A.R.P., 2 C.H.U., 2 V.V.D., 1 K.V.P. (1958).

VORM EN LIGGING. De gem. heeft de grootste breedte van O. naar W. (ca. 11 km), de grootste breedte van N. naar Z. is ca. 10 km; de totale opp. bedraagt 78,72 km². *M*. wordt in het noorden begrensd

VORM EN LIGGING. De gem. heeft de grootste breedte van de O. naar W. (ca. 11 km), de grootste breedte van N. naar Z. is ca. 10 km; de totale opp. Bedraagt 78,72 km². *M* wordt in het noorden begrensd door Het Bildt, in het oosten door Leeuwarderadeel en Lwd., in het zuiden door Baarderadeel en Hennaarderadeel, in

het westen door Franeker, Franekeradeel en Barradeel.

HOOGTE VAN DE BODEM. Naast een aantal delen die—N.A.P. liggen, varieert de hoogte van *M.* van ca. 0,2 tot ca. 1,4 N.A.P. De bodem stijgt naar het noorden (grens met Het Bildt). Bij Menaldum ligt de Hege Wier (6,3 m) (z Wier), een restant van een oude vluchtheuvel of vesting. In de gem. lagen eertijds ruim 50 terpen. De voornaamste waterschappen zijn: Beetgumer-Engelumer Nieuwland, Berlikumerpolder, Boksum, Deinum, Drie Dorpen, Engelumerpolder, Hatsum, Hemmema, Marsumerpolder, Miedtille, Noorderpolder, Westerpolder, Zuidoosterpolder.

GRONDSOORTEN. *M.* behoort tot het kleigebied van Frl. In de gem. zijn verschillende grondboringen verricht, waarvan die te Dronrijp (in grote lijnen) het volgende resultaat opleverde: 0-1 m bruine grond, 1-8 m blauwe klei, leem en bruin veen, 8-22 m zanderig leem met schelpen, groen leem met stenen, 22-32 m taai keileem, verder zand en kiezel (de boring ging hier tot 49 m; diepere boringen vonden plaats te Marsum).

GEbruik VAN DE BODEM. De voornaamste bestaansbron is de veeteelt (66,7 pct. van de gem. is grasland) met veefokkerij. Daarnaast is de akkerbouw van belang (ca. 27,2 pct. van de cultuurgrond). De tuinbouw neemt 6,1 pct. in beslag; Berlikum is hier het centrum (aardappelen, grove groenten) en heeft een belangrijke veiling. Voornaamste landbouwgewassen : aardappelen (535 ha), voederbieten (287 ha), tarwe (273 ha), suikerbieten (190 ha), haver (149 ha), vlas (142 ha), peulvruchten (59 ha), koolzaad (25 ha), gerst (23 ha). De veestapel omvatte in 1956 10401 runderen, 545 paarden, 2907 schapen, 434 varkens, 6352 hoenders.

VERKEERSWEGEN. De voornaamste wegen zijn de Harlingerstraatweg en de op de oude zeedijk aangelegde weg van Marsum naar de Mooie* Paal. Het personenvervoer geschiedt door de L. A. B. O.-bus diensten in het noorden van de gem., door die van de L.A.B. in het zuiden, terwijl de N.T.M.-N.A.C.O., langs Marsum en Dronrijp, van Lwd. naar Alkmaar rijdt. Het vrachtvervoer vindt plaats door middel van de Ned. Spoorwegen en transportbedrijven. GESCHIEDENIS. *M.* heeft vele belangrijke staten* gehad, waarvan alleen Heringa-State (Popta*-Slot) nog in alle luister prijkt. Uit de geschiedenis van *M.* zijn twee veldslagen te vermelden : de slag op de Menal-dumer Mieden (1397) en de slag bij Boksum (1586).

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 54; Repert, 202. B.H.S.

MENGTEELT. Het gemengd uitzaaien van twee graansoorten, nu haver en zomergerst. In 16de en 17de eeuw wel zomerrogge en zomertarwe onder de naam 'mastelage'. *M.* in Frl. weinig toegepast. In 1956 was het opp. 23 ha, waarvan 12 ha in de Wouden (meest Opsterland), 4 ha in Gaasterland, 5 ha in Kollumerland.

MENKO, geestelijke (? 1213-Wittewierum 1276). Derde abt van Bloemkamp (kwam 1230 in het klooster). Zette kroniek van Emo* voort, minder

nauwkeurig maar met ruimer blik (verder vervolgd door de anonieme 'continuator').

MEN(N)ISTEN. Volgelingen van Menno* Simons. Internationale naam voor doopsgezinden*. De 'Fijne* *M.*' stonden op deze naam, de vrijzinniger groep heette liever doopsgez. 'wijl zij zich niet wilden benoemen naar eenen mensche'. In Nederland neemt het gebruik van de naam Af. af. Dat dit vroeger anders was, blijkt uit vele uitdrukkingen, vooral in Frl. 'Ik ben men(n)ist' (ik houd van zoetheit), *M.* -bruiloft houden (het legen van de beerput), *M.* -leugen (Fr.: *in meniste set*), *M.* -blauw (de kleur waarin de doopsgezinden meestal hun huizen schilderden), *in meniste brogge* (*M.*-boterham, beschuit met krentenbrood) enz. De oorspronkelijke zin is niet steeds duidelijk; de uitdrukkingen raken allengs uit het spraakgebruik.

Zie: Doopsgez. Jaarb. 1940 (1942).

MENNO SIMONS, doopsgez. leider (Pingjum 1496-Oldesloe 31.1.1561). Vicaris te Pingjum, pastoor te Witmarsum (1531). Ging door lezen van het Nieuwe Testament twijfelen aan de leer van de mis, door de terechtstelling van Sicke* Freerks aan de juistheid van de kinderdoop. Ca. 1534 contact met de anabaptisten*, wrsch. 1534 (her)doop op geloof en belijdenis. Na innerlijke strijd en nadat enige van zijn parochianen bij Oldeklooster* waren omgekomen, verliet hij 31.1.1536 de r.k. kerk en begaf zich 'in 't verbond der dopers'.

Hij verliet Witmarsum (dat hij daar nog 'de zuivere Evangelieleer' heeft gepredikt, is onwrsch.), ging naar Groningen, waar hij, 'zich oefende in stilligheid in des Heren Woord' en 1537 door Obbe* Philips tot oudste werd gewijd. Kort na zijn 'uitgang' had hij Geertruid, een vroegere kloosterlinge uit Witmarsum, getrouwd. Na 1537 moest hij de gemeenten rondreizen, dopen, avondmaal houden, nieuwe prekers wijden. Pas na 1540 treedt hij op' de voorgrond. In Groningen schreef hij o.a. het belangrijke *Fundament des Christelijcken Leers*. Het zwervende leven (Oostfrl, Oostzeesteden, Pruisen, omgeving van Keulen) begint 1540. Na 1554 kon de overal vervolgde rustig wonen op het goed Wüstefeld van Barth. von Ahlefeld bij Oldesloe in Holstein. Hij had daar een kleine drukkerij. In Frl., dat een zware prijs op zijn hoofd had gesteld, is hij het laatst geweest in 1556. In Harlingen moest hij toen op een bijeenkomst van leiders, onder pressie van Leenaert* Bouwens en Dirk* Philips, toestemmen in zeer strenge gemeente tucht.

Betekenis voor de doopsgezinden: a. *M.* heeft in een zware tijd 25 jaar lang de broederschap georganiseerd, en invloed geoefend door zijn geschriften;

b. hij bestreed het revolutionaire element (Jan* van Leyden, Batenburg, Munstersen*) en David Joris;

c. hij fundeerde een vreedzame bijbelse gemeente op: 'schriftmatig gebruik der sacramentelijke tekenen, gehoorzaamheid aan het Woord, ongeveinsde broederlijke liefde, vrijmoedige belijdenis van God en Christus, druk en

droefenis om des Heren woord'. *M.* acht de bijbel enige kenbron des geloofs. De gemeente is de gemeenschap der gelovige bekeerden, waaruit (door de ban) openbare zondaars moeten worden verwijderd. De 'dienaers' (oudsten, predikers, diakenen) worden geroepen, hetzij door de Heilige Geest, hetzij door de gemeente. De doop is de doop des geloofs, slechts toe te dienen op persoonlijk verlangen, en na ootmoedige belijdenis van zonde en geloof. Kinderdoop dus onbijbels (Mare 16:16, Hand. 8:37), eed eveneens (Matth. 5:33-38, Jac. 5:12). Het voeren van wapenen is ongeoorloofd en het bekleden van overheidsambten ongewenst.

Zie: Menno Simons, Opera Omnia (1681); K. Vos, M. S. (1914); C. Krahn, M. S. (1936); W. J. Kühler, Gesch. Der Ned. doopsgezinden in de 16de eeuw (1932); J. H. Wessel, De leerstellige strijd tusschen de Ned. gereformeerden en doopsgezinden in de 16de eeuw (1945); N. van der Zijpp, Gesch. der Ned. doopsgezinden (1952).

Menno-Portretten. Van *M.S.* bestaat geen authentiek portret, maar vele afbeeldingen van hem zijn in omloop.

De oudste is een olieverfschilderij uit 1550-1600, eigendom der doopsgez. gemeente Utrecht. De bekendste is een gravure door Carel van Sichem kort na 1600. In de 18de eeuw was vooral het 'portret' door Jan van de Velde geliefd; men vindt een reproductie daarvan nog wel in doopsgez. kerkekamers. Bij buitenlandse doopsgezinden is het zgn. Hamburgse portret, naar een gravure van J. Burghart uit 1683, zeer in trek. In 1946 maakte Arend Hendriks naar deze afbeeldingen een nieuwe ets.

Zie: Doopsgez. bijdr. LIII (1916).

MENSMA, Nicolaas, zilversmid (Lwd. 1636-98). Meester in 1669. Leerling o.a. van Jurriaen Pool te Amsterdam. Hoofdwerk: Twee gedreven kandelaars in Fr. Museum (Popta*-schat).

Zie: Voet, 46.

MENSONIDES, Haje Mense, gemeente-archivaris van Den Haag (Breda 7.6.1912-). Gemeente-archivaris te Lwd. (1947-53). Schreef historische artikelen en een boekje over Lwd.

Zie: Repert., 106.

MERCKER, Matthys, organist (Amsterdam ?-Straatsburg 1622?). Organist Lwd. (1597-99) en Franeker (1607-08); aan vorstelijke hoven in Denemarken en Duitsland musicus-componist. Enkele composities herdrukt.

Zie: Het Gedenkb. Scheurleer (1925); A. Komter-Kuipers, De Muzyk yn Fryslân (1935), 56.

MEREL (Fr.: *swarte lyster*). Broedt hier in groten getale sinds begin 19de eeuw, vooral bij huizen, drie, soms viermaal per jaar.

MEREN (Fr.: *marren*; de *mar*, het meer). Karakteristiek voor het Fr. landschap, het *M.*-rijkste gebied van W.-Europa. Naast talrijke kleine plassen of dobben* in de Wouden zijn er tientallen soms zeer uitgestrekte *M.* in het laagveen en de lage klei van Z.W.-Frl., diepte meest 1-2 m. z

Brekken, Wiel.

Het uitgestrekte veenmosveen in Midden- en Z.W.-Frl. is door bodemdaling* verdrongen; het kwam onder de grondwaterspiegel en zonder menselijk ingrijpen zijn plassen ontstaan. In de brede laagveenrivieren O. van Grouw ontstonden door oeverafslag de vele wijde Eeën. Tijdens de marine transgressie in de M.E. is op het veen knipklei* afgezet, het grondwater werd brak; de as van de uit het veen bereide turf was zoutrijk. Toen werd in Z.W.-Frl. het moerbranden (selbernen in Zeeland) een belangrijk bedrijf; uit de as van de zoute turf werd tafelzout bereid. Voor dit moerbranden groef men veenputten (petgaten) waaruit door afslag *M.* konden ontstaan. Vandaar de namen Zoute Poel, Zoutpotten, Petten, Brekken, misschien ook Brandemeer. De Fr. kroniekschrijvers menen dat vele *M.*, o.a. de Fluessen, zijn ontstaan na een bosbrand ter plaatse. Meer naar het oosten was de turf minder zout; hier ontwikkelde zich in de 18de eeuw sterk de turfgraverij voor huisbrand. Zo ontstonden o.a. de Leijen* en de plassen in de Oude Venen.

Door heersende westenwinden vertonen de O. meeroevers afslag; ze zijn steil en schaars begroeid. De W. oevers groeien aan; ze hebben een brede zoom van riet en biezen. Bij vergelijking van oude en nieuwe kaarten blijkt duidelijk de verplaatsing der *M.* naar het oosten. De westenwinden stuwden het water oostwaarts en in de ondiepe *M.* brengt een onderstroom de modder van O. naar W. Daardoor hebben de *M.* in het oosten een harde bodem en in het westen een dikke modderlaag. De harde bodem van vele *M.* wordt gevormd door dekzanden; in sommige, vooral langs de kust, is een dunne kleilaag afgezet. Daar zijn vele *M.* drooggemaakt, bijv. de Staverse *M.*, het Flait, het Parregaaster- en Makkumermeer. Soms ook *M.* met een zandbodem, o.a. de Zandingen bij Oudega (Smallingerland) en de Rohelster plassen. De *M.* zijn waterstaatkundig belangrijk als deel van de Fr. boezem; plannen tot droogmaking, o.a. van Tjeukemeer en Leijen, stuiten af op bezwaren van de prov. tegen verkleining van de boezem*. Ook hebben de *M.* nog betekenis voor de binnenvisserij*. Door hun betekenis voor de watersport* zijn de Fr. *M.* ver over de grenzen befaamd, in de 20ste eeuw werd dit een 'functie van Europees formaat'. → Compendium: Het landschap van Friesland; → Wiel.

Zie: Recreatie te Water, Publikatie nr. 10 van de Rijksdienst van het Nationale Plan (1956); I.H. (1957).

MERIAN, Maria Sibylla, schilderes, tekenares (Frankfurt a. M. 2.4.1647-Amsterdam 13.1.1717). Beroemd door fraai gekleurde tekeningen van rupsen en vlinders. Leefde 1685-91 onder de labadisten* te Wieuwerd.

Zie: J. Stuldreher-Nienhuis, *Verborgen Paradijzen* (Arnhem 1944, ²1945).

MERKELDAGEN. In de almanak* gemerkte feestdagen, welke weersgesteldheid over die der volgende weken zou beslissen (z Maria Lichtmis, Pasen, Kerstmis). In het Engels 'Red Letter Days'.

MERKLAPPEN. Evenals elders hebben in Frl. de meisjes steeds hun *M.* of letterdoeken gemaakt. Het Fr. Museum bezit ruim 400 exemplaren uit ca. 1600-1870. Meest in kruissteek laten ze alfabetten (gotisch of Romeins), cijfers, scheepjes, molentjes, huisjes, passiesymbolen en steeds ook geluksvogels* en levensbomen* zien. Het genre is internationaal, maar de Fr. kleuren vallen op.

Zie: Mary Eirwen Jones, *British samplers* (Oxford 1948); Leeuw. Cour. (4.3.1949); Marie v. Hemert, Voortborduren aan grootmoeders handwerk (uitg. Bond van plattelandsvrouwen).

MERODE, Bernard de, officier (?-Keulen 1591). Verving hier 1580-83 de stadhouder Willem* van Oranje. Resideerde in het Aytthuis te Lwd., werd juni 1583 min of meer weggeplaagd. Willem* Lodewijk volgde hem dec. 1583 op als kapitein-generaal.

Zie: v. d. Aa XII 661-662.

MERSKEN (oude schrijfwijze: *Marschen*). Laag kleiland, land aan water, vandaar: lage graslanden langs boven- en middenloop van de Boorn in Opsterland. De *M.* leverden als hooiland te weinig op voor de naburige dorpen, zodat er nog veel hooi van de mieden* buiten Beets en Terwispel uit het westen moest komen. Thans zijn de *M.* behalve hooiland ook weiland (onder Oltterterp, Beetsterzwaag, Wynjeterp en Terwispel). In namen is het woord *M.* ook elders in Frl. (Meskewier bij Akkrum, Marsum?) en daarbuiten wel overgeleverd, z Geest.

Zie: Fr. Plaknamen II, 83-84; Moerman, 156-157.

MES. Het *M.* heeft in het Fr. volksleven een rol gespeeld. Lepels en vorken zijn vrij jong, maar iedereen gebruikte het *M.* (bij Gysbert Japicx 'hogge') bij het eten.

Als men het *M.* bij iemand op tafel legde, gebruikte men daar het middagmaal. Bij gastmalen, begrafenissen nam ieder zijn eigen *M.* mee. In vroeger tijd zijn er vele '*M.*-trekkerijen' geweest. Een *M.* in de balk steken, was een uitdaging. Gelukkig als dan het ene *M.* het andere in de schede hield, dat wil zeggen als de partijen even sterk waren. Aan de versiering van *M.*-heften en -scheden is veel zorg besteed. Een zilveren 'hecht' was bijv. een kaatsprijs. Vooral in de Wouden stonden de mannen gauw 'meit mes dwars yn'e bek' (met het *M.* dwars in de mond).

Zie: Bijdr. Openluchtmuseum no. 21 (nov. 1933); Y. Poortinga, *Sinneblink* (1941), 16; Abe Brouwer, Marijke (³1940, vertaling 1948).

MESDAG (vroeger Mesdach). Sedert 14de eeuw naam van geslachten uit W.-Vlaanderen. Hun samenhang staat niet vast. Het hier besprokene stamt uit Gullegem bij Kortrijk. Tijdens de

godsdiensttwisten der 16de eeuw week o.a. naar het noorden uit Pieter (ca. 1538-ca. 1605), vlashandelaar te Harlingen.

Zijn tak stierf 1789 uit. Betachterkleindochter Riemke (ca. 1674-1740), trouwde Hessel Gerbens (1672-1734), leerlooier te Bolsward. De naam ging over op haar nageslacht, dat merendeels Frl. in de 19de eeuw verliet. Enkelen vestigden zich er weer, zoals Johannes *M.* Bekende leden zijn de broers Taco (1829-1902) en Hendrik Willem (1831-1915), effecten- en graanhandelaars, later kunstschilders in Den Haag. Twee takken hebben 'Van' voor de naam, rest van de vervallen tussennamen Cnoop en Roos.

Zie: G. v. Mesdag, *Het geslacht M.* (1946); v. d. Aa VIII (M), 214.

MESOLITHICUM. Middelste steentijdperk (8000-2000 v.C.). Toen het landijs zich definitief had teruggetrokken, kwam er geleidelijke klimaatverbetering. De toendravegetatie werd door den en berk verdrongen, de hazelaar verschijnt. Het *M.* breekt aan.

Sedert 1928 zijn vele vondsten uit het *M.* gedaan. Onderzoekers: H. J. Popping*, J. Siebinga*, J. M. Minnema. Men vond in O.-Frl. zeer kleine, vuurstenen artefacten (zgn. microlithen): kleine, zeer fijn geretoucheerde, trapeziumvormige werktuigjes, spitsjes enz., vaak in stuifzandterreinen. Het zijn sporen van een bevolking, die geleefd heeft van de jacht op klein wild (geen rendieren!) en van visserij. De microlithen dienden wrsch. meest als inzetstukken van harpoenen, bewapening van pijlpunten enz. Het aantal bewoners moet in die tijd zijn toegenomen.

Er zijn vondsten in twee groepen: *a.* de Kuinder- of Tjongergroep, gekenmerkt door zgn. Gravettesjes (pennemesjes met gebogen rug), gedateerd ca. 7200-7000 v.C. De mensen zijn wrsch. uit het zuiden gekomen. Vindplaatsen: Prandinge, Donkerbroek, Makkinga, Houtgehage, Kjellingen. *b.* de groep Zwartveen (De Leijen) (ca. 5000 v.C.), in 1938 ontdekt door J. Siebinga.

Zie: Boeles II, 18-29; Vr. F. XXIX (1929), 1-36; Mensch en Maatsch. (1934), 378-400; Een kwart eeuw Oudheidkundig Bodemonderzoek in Ned. (1947), 129-202.

MESTWINNING, Het verzamelen van de natuurlijke mest ('dong') was vóór de 18de eeuw voor de landbouw alleen belangrijk op boerderijen met bouwland. Sinds ca. 1/40 veranderden de bemestingsmethoden*: men ging ook voor het weiland zorgvuldiger mest verzamelen. In Greid*- en Bouwhoek* werd de achter de koeien uit de grup (Fr.: *kougroppe*) geschepte mest met een kruidwagen (*mjukskret*) op de mesthoop (*rûchskerne*) gebracht en vandaar bij gelegenheid over de landen gereden. In de N. Wouden geschiedde dit wrsch. vanouds net zo, maar zuidelijker had men potstallen*, waarin behalve de vaste dong ook de gier (*jarre*) behouden bleef. Bovendien won men in de Wouden de mest van de heideschappen*. Buiten de Wouden kreeg men ca. 1850 oog voor de waarde van de gier, die eerst in een sloot, de *jarresleat* werd verzameld,

maar sinds 1900 meer en meer in gierkelders. z Binge.

METAALNIJVERHEID. Na de zuivelindustrie is metaalbewerking de belangrijkste Fr. nijverheid, met 1673 bedrijven en 4735 personen in 1930 (in 1950 resp. 2138 en 9776). In Frl. was dus het personeel in de *M.* gestegen met 107 pct., in Nederland van 213500 tot 424900 of met 99 pct. Het aantal ondernemingen was in Nederland gestegen met 33,3, in Frl. met 27,8 pct.

Dit laatste cijfer, met de stijging van het aantal grote ondernemingen boven de 50 personen (zeven in 1930, 21 in 1950; Nederland 403, 893) wijst op belangrijke verbetering in de positie der *M.* Toch overheerst in grote delen van de metaalsector het kleinbedrijf (smederijen, herstelwerkplaatsen van rijwielen, horloges en muziekinstrumenten e.d., samen 1105 bedrijven van minder dan tien, met totaal 2352; acht van 11-20, met totaal 100 personen).

Onder de loodgieterijen, garages, elektrische installatiebedrijven zijn relatief meer grote bedrijven: 44 met 615, tegenover 520 met 1811 personen in kleine bedrijven van onder tien personen. Dit zijn meest verzorgende bedrijven, evenals vele autospuitinrichtingen (rs met 64 personen) en goud- en zilversmeden (31 met 110 personen). Van de producerende bedrijven noemen wij allereerst de blikfabriek (z Electro Blikfabriek) met in 1950 300, thans 450 personen, de gereedschappen- en staalwarenfabrieken, o.a. te IJlst (z Nooitgedagt), de fabrieken van plaatijzerartikelen, o.a. van melkbussen te Gorredijk en Hallum, van matrassen, ledikanten (Surhuisterveen), ziekenhuismeubelen (Franeker) en haarden (Lwd.).

Belangrijk zijn de machinefabrieken (31 met 961 personen), waarvan zeven met meer dan 50 man (Lwd., Dokkum, Sneek, Grouw, Drachten en Gorredijk), en de scheepsbouw, in 1950 61 bedrijven met 404 personen, z Scheepsbouw.

Uit de vroeger talrijke wagenmakerijen (1950 nog 148 van minder dan vijf personen) kwamen enkele carrosseriefabrieken op, o.a. Heerenveen. Een groot bedrijf in landbouwwagens te Winsum, z Mie-dema, L. S.

De Nederlandse kinderwagenindustrie is voor een groot deel in Frl. geconcentreerd: in 1950 tien bedrijven met 360 personen, dat is 40 pct. (o.a. te Surhuisterveen en Gorredijk).

De ontwikkeling van de Fr. *M.* na 1950 was veelzijdig: een Philips*-vestiging in 1950 (droogscheerapparaten, Drachten), mee in 1957 reeds over de 1600 personen, een grote constructiewerkplaats (scheepsbouw) te Bergum, andere metaalbedrijven o.a. in Lwd., Wolvega, Buitenpost, Drachten. Het personeel in metaalbedrijven van boven tien personen steeg van 3720 in 1950 tot 6935 in 1956.

METIUS, Adriaan, mathematicus (Alkmaar 9.12.1571—Franeker 16.9.1635). Hielp zijn vader bij aanleg van strategische werken; hoogl. te

Franeker in wis-, zeevaart-, landmeet- en vestingbouwkunde en astronomie (1598). R. Descartes* en andere buitenlanders volgden zijn colleges. Vele werken gedrukt met hulp van Willem Jansz Blaeu. z Baerd, P. S.

Zie: Boeles I, 2de dl., 70-75; N.B.W. I, 1325.

METSLAWIER (Fr.: *Mitselwier*; wier*-naam). Hoofdplaats (611 inw.) van Oostdongeradeel. In buitenmuur koor herv. kerk gedenksteen betreffende de Allerheiligenvloed* (1570), in de kerk gedenksteen van B. Bekker*. Geref. kerk. In het gemeentehuis schilderij van Maria* Louise door Bernardus Accama* (1742). Chr. lagere landbouwschool. Vlakbij de Kopster molen. → Grafzerk.

Zie: Leeuw. Cour. (26.11.1915); Algra, De Historie I, 18-27.

METTINGEN, z Lapkepoepen.

METZ. R.k. Leeuwarder geslacht van metaal- en textielbewerkers, later ook advocaten enz. (16de en 17de eeuw). Sedert 18de eeuw op Ameland en elders.

Zie: H. W. F. Aukes, Het voorgeslacht van kardinaal De Jong (Utrecht 1955).

METZLAR, Jacob Caspar, theoloog (Hulst 1751—Groningen 1824). Na in O.-Indië gewerkt te hebben (1778-83), predikant te Harlingen (1793-1810). Spreekt in zijn autobiografie over zijn diverse moeilijkheden.

Zie: Levensschets van J. C. M. (Groningen 1829); Leeuw. Cour. (2.1.1956).

METZLAR, Rommert, onderwijzer (Marrum 7.11.1874-Lwd. 11.10.1946). Sedert 1898 te Lwd. Als leider van het 'Kritekoar' 40 jaar lang promotor van de Fr. zang*.

Zie: Tinkboek Selskip (1949), 206.

MEULEN, Adriaan Anne Marie van der, jurist (Heerenveen 5.2.1901-). Advocaat, lid gemeenteraad Lwd. (1931-41), wethouder (1945-46), burgemeester sedert 1946.

MEULEN, Anne Tsjibbes van der, onderwijzer (Bergum 1862-Cairo 10.1.1934). Zoon van T. G. v. d. M. Ging 1886 naar Indonesië, begon dadelijk met het verzamelen van Indonesische en Chinese oudheden. In 1907 met pensioen terug, richtte hij te Bergum een museum in, dat 1917 naar Lwd. is overgebracht, als grondslag van de verzameling in het Princessehof.

Zie: J. J. Kalma, N. Ottema (1957).

MEULEN, Cornelis Jacobs van der, gemeenteontvanger van Sneek (Sint Jacobi Parochie 19.2.1805-Lwd. 12.5.1878).

Werk: Sneker planetarium (1842) in Franeker.

Zie: Vr. F. (1913), 429-436; Planetariumboek E. Eisinga (Arnhem 1928), 369-370; M. Rooseboom, Bijdrage, 100.

MEULEN, Daniël van der, journalist (Suawoude 4.3. 1889-Sneek 20.6.1935), Eerst onderwijzer, hoofdredacteur 'Fr. Dagblad' (1926-35) (pseud. Uddo). Medeoprichter van het Grifformoord* Fr.

Selskip. Vooraanstaand man in a.r. kringen, in geref. drankbestrijding en geref. jeugdorganisaties.

Zie: Fr. Dagbl. (22.6.1935).

MEULEN, Douwe van der, theoloog (Dokkum 14.1.1870-Groningen 15.6.1942). Geref. predikant, o.a. te Schettens en Longerhou (1901-07), Metslawier c.a. (1916-20) en Reitsum c.a. (1920-23). Redacteur 'Fr. Kerkblad', hierin een reeks feuilletons *Uit Friesdorp*, in boekvorm 1926 met typering der Vlieterpen*.

MEULEN, Eelke van der, onderwijzer (Warga 17.12.1872-Huizum 15.9.1939). Eerst timmerknecht, later onderwijzer, hoofd te Ijsbrechtum (1919-36). Haalde 1915 als eerste onderwijzer de Fr. akte.

Zie: Tinkboek Selskip (1949), 212-213.

MEULEN, Jan Bieuwes van der, landbouw-ingenieur (Drachten 26.12.1908-Lwd. 7.10.1951). In zijn studietijd leidende figuur in de Studentefederaesje. Keerde 1945 naar Frl. terug als secretaris van de Fr. Lanboustifting, later van de Fr. Mij v. Landbouw. Streed voor de belangen der Fr. boeren. Schreef over landbouwtechnische en organisatorische onderwerpen in het Fr. Leider van de Lanboubibletiek en van het Lanboukundich Wurkforbân van de Fr. Akademy, lid van het dagelijks bestuur.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. II, 505; Repert., 106.

MEULEN, Janna van der, schaatsenrijdster (Warga 16.4.1907—). Thans J. de Boer- van der Meulen te Goïngahuizen. Won al in 1917 prijzen op korte baan, vermaard hardrijdster (1924-33).

Zie: D. Al. van der Woude, Vrouwen in de hardrijdersbaan (Assen 1948).

MEULEN, Marinus Ernestus van der, theoloog (Tienhoven 18.11.1826-Den Haag 24.3.1904). Predikant te Bolsward (1862-98), waar hij archivaris werd (1889-98). Verdiepte zich in Bolswards kunstgeschiedenis, schreef over Fr. geschiedenis.

Zie: Levensber. Letterk. (1904), 43-61; Repert., 106-107.

MEULEN, Pieter van der, belastingambtenaar (Lwd. 10.3.1366-Zeist 4.2.1958). Sedert 1898 jarenlang algemeen voorzitter van de Ned. Ver. tot afschaffing van alcoholhoudende dranken; redacteur 'Blauwe* Vaan', z. Geheelonthouding.

MEULEN, Pieter Hermanus Luitjes van der, schilder (Lwd. 10.4.1780-Amsterdam 1850). Portret en bloemen. Werkte te Amsterdam.

Zie: v. d. Aa XII, 737-738; Th. u. B. XXIV, 452.

MEULEN, Tjibbe Geerts van der, schrijver (Bergum 6.5.1824-16.3.1906). Klokkenmaker, boekhandelaar, postbeambte; drukker, redacteur en uitgever van de 'Bergumer Courant'; als schrijver bekend als Tsjibbe Gearts. Romanticus, speelse, kinderlijke geest, met neiging tot het groteske en adelsverering; bespottend van bekrompen orthodoxie, voorstander van liberalisme en verlichting, maakte

o.a. een reis naar Amerika, bevorderde de emigratie*.

Gaf met zijn vriend Waling Dijkstra* van 1860-62 *Winterjounenocht* (Fr. *Winterjounenocht*, 1861, *Foardrachten in rîm en onrîm*, 1864). Hij schreef epigrammen, voordrachten, reportages, verhalen (o.a. *Gepke sonder moffen oan nel 't sindingsfeest to Feankleaster*, 1877, 'ca. 1920), zangboekjes (*Trîntsje Rommelpot*, 1850; *Mîn suchten en mîn sangen*, 1859), folkloristisch werk (met W. Dijkstra: *In doaze jol âlde snîpsnaren*, 1865, 1882), de oratoriumtekst *Simmernacht en Simmermoarn* (Moaije bloemen, 75-96), de operatekst *Jan en Janke* (Forjit my net, 1897, 1-28, 49-92; 1898, 57-76), naar Goethe *Inkele brokstikken út it earste diel fen Faust* (1912); een merkwaardige bloemlezing uit Fr. literatuur *Moaije bloemen fen ús* Fr. Letterkroane (1880); verder vele toneelstukken, kluchten met melodramatische effecten, o.a. *Mâl út, mâl thûs* (1859, 5ca. 1910); *Fen de Wilp nei Leauerd en fen Leauerd nei Ae Wilp* (1861); *Troch 't tsjoede ta 't goede* (1876); *Trye Snieuntojounen* (1870); naar E. Halbertsma: *Mark fen Ypecolsgea* (1884, 1900); *De reis nei de Jichtmasters* (1898). Een deel van zijn werk is verzameld in *Âld en Nij* (2 dln., 1908).

Zie: O. H. Sytstra, *Âld en Nij* IX-XIV; Repert., 263; I.H. (1956), 46-49, 103-108; Piebenga (1957), 148-156, 186-188.

MEULEN, Wigger Arnoldus van der, journalist (Bergum 28.11.1866—Lwd. 23.8.1936). Volgde zijn vader T. G. v. d. M* als redacteur-uitgever van de 'Bergumer Courant' op (tot 1923), daarna meewerker aan 'Leeuwarder Nieuwsblad' en 'Nieuwsblad v. Frl.' (pseud. De Woudman, Scriba, Schoolmeester II). Maakte vele Fr. rijmen.

Zie: Leeuwarder Nieuwsblad (24.8.1936).

MEULEN, Wouter Wisso van der, historicus (Lwd. 10.6.1868-Lochem 27.3.1944). Promoveerde op dissertatie over C. L. van Beyma* (1894). Schreef verschillende artikelen over Fr. geschiedenis. Wethouder te Den Haag.

Zie: Repert., 107.

MEURS, graaf Christoffel van († 1566). Legeraanvoerder van Karel* van Egmond, volgde M. v. Rossum* op. Tegen Schenck* v. Toutenburg moest hij het afleggen.

Zie: N.B.W. III, 849-852.

MEURSINGE. Drents geslacht (Eext, 18de eeuw), waarvan een tak enige medici en een boekdrukker te Lwd. (19de eeuw) opleverde.

Zie: Ned. Patr. 43 (1957), 193.

—, **Volkert**, boekdrukker (Lwd. 17.4.1822-Amersfoort 1883). Drukte het conservatieve Fr. Weekblad (1853-59). Vertrok 1865 naar Brussel.

Zie: W. Eekhoff, Stedel. Bibliotheek (1870), 453.

MEIJER, Laurentius, theoloog (Wesel 11.10.1727-Franeker 25.8.1798). Predikant te Jemgum (1753), Uttum (1760), Twizel en Koten (1763), hoogl. te Franeker (1788).

Zie: Boeles I, 2de dl., 626-629.

MEYNERT VAN FRANEKER, z. Groninger passie.

MICHEL ADRIAENS, geestelijke (Harlingen ?-Westerhusen, Oostfrl. 10.4.1593). Vicaris te Lekkum, vele moeilijkheden, werd

hervormd, vluchtte 1567 naar Emden*. Eerste herv. predikant van Den Haag (1571). Door zijn vrijheidlievende aard ook in de nieuwe kerk conflicten.

Zie: Leeuw. Cour. (19.2.1953).

MICROLITHEN, z Mesolithicum.

MIDDAGHTEN, Christoffel Cornelisz, schout-bijnacht (? 1059-Harlingen ?). Ter walvisvangst*, later bij de oorlogsvloot. Ontwierp zeeatlas van het N. deel der aarde, schreef ca. tien boekjes over zee en scheepvaart. Bracht geen nieuw inzicht.

Zie: Leeuw. Cour. (6.11.1950).

MIDDELBAAR EN VOORBEREIDEND HOGER ONDERWIJS. Scholen te Lwd. (R.H.B.S., gem. H.B.S. A, gem. H.B.S. voor meisjes, chr. H.B.S., gem. en geref. gymnasium), Sneek (R.H.B.S., chr. lyceum, gem. gymnasium), Drachten (openb. lyceum, chr. H.B.S.), Heerenveen (openb. lyceum), Harlingen (R.H.B.S.),' Bolsward (r.k. H.B.S.), Dokkum (geref. gymnasium), Oosterwolde (R.H.B.S.). Op 15.9.1957 2153 leerlingen (1429 jongens, 724 meisjes) op H.B.S.; 395 leerlingen op gymnasium (239 jongens, 156 meisjes); 1483 leerlingen op lyceum (1041 jongens, 442 meisjes), totaal 4031 leerlingen.

Toeneming aantal leerlingen sedert 1948 33 pct. (jongens 29, meisjes 41 pct.), 4,3 pct. van de leerlingen bij het r.k., 36,6 bij het prot.-chr., 59,1 bij het niet-confessioneel onderwijs. Vooral Lwd. en Sneek zijn centra van het M.O. met resp. 1591 en 876 leerlingen. Drachten (484 leerlingen) is als centrum in opkomst. De r.k. H.B.S. (175 leerlingen) te Bolsward heeft een internaat. Grootste belangstelling in stedelijk milieu en in de naaste omgeving der scholen. Geringe belangstelling op de eilanden en in enkele gemeenten van N.O.- en Z.W.-Frl.

MIDDELFRIES. Benaming, ingevoerd door F. Buitenrust Hetteema* voor de taal van ca. 1550-1800, ter onderscheiding van Oudfries* daarvoor en Nieuwfries* daarna. Anderen willen de term *M.* laten vervallen en het Nieuwfries bij ca. 1550 laten beginnen.

MIDDELWEG of **-LAAN** (Fr.: *Muiwei*). Naam van hoofdwegen in zeepolders en droogmakerijen, bijv. in Het Bildt, Workumer Nieuwland.

MIDDELZEE. Voormalige binnenzee, van N. naar Z. tot diep in het Fr. kwelderland. De grens tussen een N. en Z. deel ligt bij de Kreenser* Arm. Tot het N. deel hoorde de inham bij Rauwerd tot Irnsum; tot het Z. deel de zijarm bij Hartwerd tot Waaksens, Hennaarderadeel. Het *M.*-gebied wordt gekenmerkt door nieuwlandsverkaveling: rechte sloten, rechte wegen, weinig boerderijen, slechts één dorpskern (Nijland). In het N. deel geen terpen, in het Z. enkele, nl. N.W. van Tirns en Nijland, wrsch. in 9de of 10de eeuw door de bevolking verlaten.

De naam *M.* wordt pas in de 16de eeuw genoemd;

in de 8ste eeuw heet het water tussen de eilanden Oostergo en Westergo de rivier 'Bordine'. Men neemt aan dat het de uit Opsterland komende Boorne was, die bij Rauwerd naar het noorden boog en naar de Waddenzee liep. Dit wettigt de veronderstelling, dat de *M.* in het noorden eerst smaller was dan de afstand tussen de latere zeedijken (Lwd.-Marsum, ca. 4 km) doet denken. Grotere afmetingen kunnen ontstaan zijn door de Noordzee bij stormvloeden. Allicht had het door Manie en Rijd uit het westen aangevoerde zeewater invloed op de vorming van de *Z.* kom. Over het ontstaan van de *M.* is het onderzoek nog gaande. Volgens de ligging der dijken was de *M.* bij hun aanleg (wrsch. zode eeuw) bij vloed haast zo breed als de afstand der dijken. Hun opbouw wijst op verschillend systeem van bedijking aan weerskanten. De *W.* dijk bestaat nl. uit vakken, behorend tot zeepolderdijken van ongelijke ouderdom. Langs oost- en zuidkant zijn alleen twee zelfstandige dijken, één N., één Z. van de Boorne. De inpoldering der *M.* kon beginnen, toen de kwelders hoog genoeg boven de vloedstand waren opgeslibd. Door afdammingen van Marne en Rijd kon het zeewater uit het westen de *Z.* kom niet meer bereiken, zodat landaanwinning in het zuiden eerder kon beginnen dan in het noorden. Achtereenvolgens zijn zeven dwarsdijken aangelegd; het laatste de Hogedijk* (ca. 1300).

Voordien was bij dijkaanleg de afwatering op de *M.* zoveel mogelijk in stand gehouden door zijlen in de dijken. Door de definitieve inpoldering moest O. Westergo voortaan overtollig water naar het westen afvoeren, en het kustland van Oostergo was nu aangewezen op het, met de Lauwerszee in verbinding staande, Dokkumer (Groot) diep, voor afvoer van Boornewater kwam er een kanaal (Wetering*) tussen Oudeschouw en Snekermeer. De verdwenen waterscheiding, tussen Oostergo en Westergo werd in het N. deel vervangen door een nieuwe, de Zwette(dijk)*, tussen Kreenser Arm en Beetgumer Hogedijk. In de afwatering der nieuwlanden* werd voorzien door de sloten te verbinden met die van het Oudland. → Compendium, Strijd met het water.

Zie: Binnendijken en Slipeerdijken I, 129; Repert., 202.

MIDDENDORP, Harm (Herman), auteur (Wolvega 12.9.1878-Amsterdam mrt. 1941). Schreef tussen 1927-38 een 20-tal veelgelezen detectiveboeken; verder een spel, *Mara* (1937), en een roman, *Wijkende horizon* (Amsterdam 1937).

Zie: Leeuwarder Nieuwsblad (15.3.1941).

MIDDENSTAND. Omvat in beperkte zin vooral *a.* handeldrijvende *M.*, *b.* ambacht, *c.* kleine vervoerbedrijven. Overbezetting is in deze groep vrijwel regel. Dit leidt tot

brancheervaging en vaak tot de noodzaak van neveninkomsten. Typerend is de centrale plaats van de eigenaar in de bedrijfsvoering. Als ambacht gelden nijverheidsbedrijven met onder de tien man personeel (bij 10-25 spreekt men van industriële *M.*). Tot het ambacht horen bijv. drukkers, metselaars, meubelmakers, smeden, bakkers. Vaak is het ambacht verenigd met een winkel (bijv. bij bakkers).

De Fr. nijverheid telde 1950 2366 bedrijven met 1 persoon, 4655 met 2-5, 759 met 6-10 personen. Totaal 7780 bedrijven, ca. 19 500 mensen. Onder de bedrijven zijn ca. 20 pct. bakkers, ca. 20 pct. aannemers, ca. 10 pct. schilders, ca. 7 pct. smeden, ca. 7 pct. kappers. De problemen van kleine handel en ambacht op het Fr. platteland zijn: vanouds overbezetting (vaak relatief tweemaal zoveel bedrijven als in heel Nederland), ontvolking, hogere eisen van het publiek, betere bereikbaarheid der steden. Als elders veel werk wordt aangeboden, verdwijnen dan ook veel kleine *M.s.*-bedrijven (op het Fr. platteland van 1950-57 15-25 pct., waarvan de helft na sterfgeval). Ook in de stad hebben de randbedrijven het moeilijk, maar de grote, goed geoutilleerde bedrijven zijn er talrijker. In het vervoer langs weg en water overheerst het kleinbedrijf volkomen: 1950 ca. 1400 bedrijven met ca. 2900 mensen (in Frl. extra veelmelkrijders en bodediensten). Binnenschippers en beurtschippers (in 1950 nog 549 bedrijven met 1379 mensen, waaronder slechts twee met boven de tien man) minderen snel. z Beurtvaart, Binnenvaart, Binnenvloot, Eigen-handelsschippers, Vrachtautodiensten.

Middenstandsdorpen. Dorpen met een sterkere verzorgende (en ten dele ook woon-) functie dan boeren- en arbeidersdorpen*. Oudtijds werd een dorp tot *M.s.*-dorp bijv. als hoofdplaats* van een grietenij* of als marktplaats: vestiging van ambtenaren, koop- en ambachtslieden.

Zo werden latere steden in een pril stadium tot *M.s.*-dorp, daarna vlekken* (hierin lijkend op veenkolonies*). Tegenwoordig geeft industrialisatie* diverse *M.s.*-dorpen, door vestiging van arbeiders (ook ongeschoolde) en zgn. nieuwe *M.*, een zeer gemengd karakter. Zo hadden de Fr. steden al vroeg een (naar omvang bescheiden) proletariaat, eveneens afkomstig van het platteland, zonder echter het verzorgende karakter, dat met de omliggende boerendorpen conflicten gaf, prijs te geven. De bevolking der gasthuizen* accentueerde het *M.s.*-karakter van de steden en van enkele dorpen.

MIDLUM (Fr.: idem, lees: *Mullum*, um*-naam met 'middel'). Dorp in Franekeradeel (832 inw.). Landbouw, veeteelt. Kalkbranderijen, lederwarenfabriek te Koningsbuurt. Herv. kerk (wrsch. ca. 1200, dochterkerk* van de augustijner abdij Ludingakerk*). Bijz. kleuterschool, openb. lagere school. Te *M.* is Harmen Sytstra* geboren.

Zie: Hepkema Memories, 75.

MIDSLAND. Streekdorp op Terschelling (468 inw.). Buurschappen Kaart, Horp, Baaiduinen, Kinnum, Seerijp, Landerum, een deel van Formerum (samen 411 inw.). Komvorming om

de herv. kerk, gebouwd 1880; geref. kerk:, een openb. lagere school, uloschool, landbouwhuishoudschool. Vakantiecentrum met zomerhuisjes N. van het dorp en in de Concessie-De Gavere in de strandduinen.

Midslanderdijk. Slaperdijk Z. van *M.* achter de 1858 ingedijkte Zeerijperpolder (Fr.: *Striperpolder*).

MIEDDIJK, miedweg. Algemene naam van ontsluitingswegen tussen de dorpen en de dorpsmieden. Ook naam van dijk om de mieden*.

MIEDE. Vaak meervoud mieden*. Fr. woord voor made, laag hooiland. De naam in vele toponiemen: Miedum, Oude *M.*, Menaldumer enz. *M.n.* De vorm 'mede*' komt ook voor: Medwerd (Fr.: *Meddert*) bij Holwerd, Memerd (Fr.: *Meamert*) bij Winsum, z Meesterhuis. De geslachtsnaam Miedema* is zeer talrijk.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb., passim; Winkler, Naamlijst, 259-260; Moerman, 154-155, 160.

MIEDEMA. Naam van ca. 35 Fr. geslachten, meest genoemd naar de miede*.

Zie: W. Tsj. Vleer, Het *M.*-boek. Genealogisch overzicht van alle Fr. geslachten M. I (1955).

—, **Age Solkes**, bankdirecteur (Sneek 29.6.1867-Haarlem 15.3.1945). Promoveerde 1895 op *Sneek en het Sneeker stadsrecht*. Directeur van de N.V. De Haarlemse Hypotheekbank (1903-36). Stelde belang in Fr. cultuurgeschiedenis, genealogie en heraldiek.

Zie: Repert., 108, 263.

—, **Arjen**, auteur (Lwd. 2.5.1902—). Onderwijzer te Hallum, Heerenveen, Rotterdam, Delft, hoofd geref. uloschool te Bedum. Schreef chr. romans over de mens en zijn worsteling om liefde.

Wrk.: In beide handpalmen (Baarn 1946, '1948); Gesprekken met Gabriël (Baarn 1948, '1953); De Heer van 't Wold (Baarn 1950); Gekke Klaas (Baarn 1953); Het ooievaarsgericht (Baarn 1954); Brecht en haar knecht (Wageningen 1954); Hier onderwijst men de jeugd (Zwolle 1955).

Zie: Leeuw. Cour. (23.9.1950; 30.7.1955).

—, **Bauke Tjibbeles**, landbouwer (Minnertsga 16.4. 1909-). Doorliep de tuinbouwschool. Maakte ca. 20 astronomische kijkers, vervaardigde zelf draaibank, statieven, buizen. Verrichtte alle berekeningen, evenals het slijpen en polijsten. Zijn kijkers vinden vooral buiten Frl. aftrek.

Zie: Heerenv. Koerier (18.3.1950); Leeuw. Cour. (9.3.1957).

—, **Douwe**, journalist (Akkrum 17.8.1900—). Verbonden aan de 'Fr. Koerier'. Schreef, ook onder pseud. D. M. van der Woude en Ieme Dam, over Fr. folklore, wintersport, lokale geschiedenis geschiedenis doopsgezinden en genealogie.

Wrk.: Vrouwen in de hardrijdersbaan (1944, ²1948).

Zie: Repert., 51, 108, 166.

—, **Jan Reinders**, boekdrukker (Lwd. 23.3.1829-13.11.1882). Sedert 1862 drukker van de 'Fr. Courant*'. Nam 1857 de zaak over van D. Meindersma* Wz.

Zie: W. Eekhoff, Stedelijke Bibliotheek (1870), 453.

—, **Lykle Sybrens**, fabrikant (Winsum 11.12.1905-). Richtte 1.1.1940 een landbouwwerktuigenfabriek op, aanvankelijk alleen van landbouwwagens en elektrische weideafsteringsapparaten, later ook van transporteurs en suikerriet/wagens. In 1957 werd de onderneming een N.V. Behalve voor het binnenland wordt geproduceerd voor export naar het Nabije, Midden- en Verre Oosten, N.-Afrika, Z.-Amerika, België en Duitsland. Personeel ca. 125 man.

—, **Marcus**, schrijver (Wirdum 1841-Franeker 22.12. 1911). Was manufacturier en verzekeringsagent. Hij publiceerde in Fr. tijdschriften proza en poëzie.

Wrk.: To Hea en to Gêrs (1906).

Zie: Slj. en Rj. (1911), 589-592.

MIEDEN. Lage hooilanden, eertijds open voor het buiten water (bûtlannen), botanisch wel bekend als blauwgraslanden*. z Miede.

De *M.* werden (buiten de winteroverstroming) niet bemest en waren alleen als hooiland in gebruik (soms voor jongveeweide), te meer daar ze meestal ver van huis lagen: aan de rand van een dorp of aan het 'voeteneinde' van een grietenij; de boeren moesten soms ver rijden om aanvulling van hun hooivoorraad. In de Lage* Midden en in de voormalige Middellzee* lagen de *M.* dan ook lang in meenschar-ren*. Door bedijking en inpoldering zijn ze voor andere cultuur geschikt gemaakt; ze speelden een rol in het ontstaan van de akkerbouwgebieden* en na op verving* volgende herontginning (Fr.: *Oanmeitsjen*) konden in de Lage Midden volwaardige greidplaatsen ontstaan. Niettemin zijn nog vele *M.* uitsluitend hooiland, o.m. omdat er bij kleine Woudboeren nog vraag naar hooi is.

MIEDUM (Fr.: idem, 'op de mieden*'). Met 64 inw. (1811 58) kleinste dorp van gem. Lwd., bestaande uit verspreide boerderijen. Kerk gesloopt begin 19de eeuw, zadeldaktoeren (15de eeuw?) gerestaureerd na W.O. II. Kerkelijk één met Lekkum.

Zie: Hepkema Memories, 86; Reg. Leeuw. Cour., 54; Repert., 202.

MIGRATIE (binnenlandse). Voortdurend vindt vestiging uit en vertrek naar andere provincies plaats. De cijfers hiervoor zijn 1948-55 voor Frl.: vertrek 90 943, vestiging 63.783, vertreksaldo 28160. Van deze personen vertrokken alleen in 1955 al 5522 personen; in 1956 5889. De trek uit Frl. is vooral naar N.- en Z.-Holland (40 à 50 pct.), Amsterdam stond lang bovenaan (11 à 12 pct.). De laatste jaren (1953-55) ging echter 10 pct. der Fr. migranten naar Rotterdam, bijna evenveel als naar Amsterdam. Naar steden met meer dan 100 000 inw. ging ca. 35 pct. Vertrek is niet alleen gericht op steden; ca. 27 pct. richt zich naar uitgesproken plattelandsgebieden en neemt vaak de plaatsen in van wie vandaar migreerden. Een dergelijke opschuiving zien wij in Lwd. Dit had 1948-54 een vestigingsoverschot t.o.v. overig Frl. van 3229

personen, maar verloor tegelijkertijd 5201 inw. aan andere provincies. Tot 1952 levert vooral het zandgebied migranten, gevolgd door het weidegebied. Nadien verschuift zich door toenemende industrialisatie* en afnemende emigratie* het beeld: het weidegebied levert de meeste migranten, daarna de bouwstreek, dan het zand.

MILDAM (Fr.: *Mildaem*, de middelste dam, over de Tjonger). Dorp (483 inw.) in gem. Heerenveen, aan weg Oudeschoot-Donkerbroek en Tjonger, waarover een brug. Herv. kerk (1726) met klokkestoel, geref. kerk en openb. lagere school. In de omgeving noemt men 'Mildamster hier' zeer lichtblond haar.

MINDERBROEDERS, z Franciscanen.

MINDERGETAL. Commissie van vier maal twee volmachten uit de vier kwartieren* of kamers, waaruit de Staten* waren samengesteld.

Het *M.* ontstond als noodzakelijke hulpinstantie, omdat de kwartieren afzonderlijk beraadslaagden en zelfs niet voor het nemen van de besluiten bijeenkwamen. Het *M.* bracht aan de kwartieren een preadvies uit. Vervolgens bepaalden in elk kwartier eerst de volmachten der grietenijen* (resp. der steden) hun standpunt, waarna gestemd werd. Uit de kwartiersadviezen stelde dan het *M.* het besluit vast. Tussen 1580-96 komt het *M.* op. De stadhouder werd voorzitter en de griffier der Staten secretaris.

Zie: C. J. Guibal, Democratie en Oligarchie in Frl. tijdens de Republiek (Assen 1934), 16 e.v.

MINDERHEID. Naast het eenvoudige begrip numerieke *M.* is in de laatste jaren het sociologische begrip *M.* opgekomen. Als nl. een door taal of ras of geloof verbonden groep numeriek in de *M.* is, zet ze zich als zodanig tegen de meerderheid af.

Wanneer de *M.s*-positie door de meerderheid wettelijk was vastgelegd (geen Fr. voor de rechtbank voor Friezen in Nederland, alleen schuilkerken voor rooms en doopsgezinden in het Frl. der Republiek, geen ambten bekleed door joden), geneest de daaruit ontstane geestelijke houding niet onmiddellijk nadat de wettelijke belemmering is opgeheven. Deze kan lang nawerken. Het Fr. volk leeft als grootste homogene volksgroep binnen de ruimere, algemeen Nederlandse volkseenheid met eigen taal en cultuurbezit in zekere zin als een sociologische *M.* De verhouding tussen rooms-katholiek en prot. in Frl. draagt nog de sporen der oude verhouding: r.k. *M.* tegenover prot. dominerende meerderheid. Jegens de herv. kerk vertonen de geref. kerkgenootschappen ook sociologische *M.s*-kenmerken.

Zie: C. F. Marden, Minorities in American Society (New York 1952); W. Goddijn O.F.M., Kath. M. en prot. dominant (Assen 1957).

MINDERVALIDENZORG. Mindervalide is, wie door lichamelijke en/of geestelijke belemmeringen lange tijd niet of slechts door speciale voorzieningen een hem passende ontwikkeling en maatschappelijke ontplooiing kan bereiken of behouden.

M. is dus: zoeken van geschikt werk (bijzondere bemiddeling),

geven van de juiste medische hulp, bevorderen van sociale aanpassing; diverse deskundigen werken hierbij samen. De 1927 opgerichte Ned. Ver. tot bevordering van de arbeid voor onvolwaardige arbeidskrachten (A.V.O.), omgedoopt 1951 in Ned. Ver. Sociale Zorg voor Mindervaliden, heeft voor elke prov. één buitendienstambtenaar. De groei van het werk kwam na 1950. De A.V.O. telt in Frl. 24 afdelingen met een Prov. Raad. In 1953 begon de Stichting Revalidatie Frl. haar werk (revalidatie: het complex van maatregelen dat mindervaliden helpt tot en in een voor hen acceptabele ontwikkeling en maatschappelijke ontplooiing). Er is nauwe samenwerking tussen deze stichting, de A.V.O., en de bijzondere bemiddeling van gewestelijke arbeidsbureaus. Revalidatiesprekuren te Lwd., Sneek, Heerenveen, Drachten, Harlingen, Dokkum, incidenteel te Buitenpost, Lemmer, Oosterwolde. De gem. diensten van sociale zaken zijn hierbij vaak vertegenwoordigd. In de Cornelia*-Stichting te Beetsterzwaag worden ruim 50 meest door kinderverlamming of t.b.c. gebrekkige kinderen (tot 14 jaar) verpleegd.

Na de oorlog werkplaatsen voor mindervaliden te Lwd. (Leeuwarder Werkgemeenschap, 1946), Sneek (Pier de Boer Stichting, 1948), Dokkum (Mivar, 1949; briegemeenten, 1953), Drachten (De Brug, 1950), Beetsterzwaag (De Schakel, 1952, met orthopedische afdeling voor beugel en prothesebouw), Oosterwolde (Ooststellingwerf, 1952), Heerenveen (Heerenveense Werkgemeenschap, 1950), Murmerwoude (Ons Belang, 1954), Surhuisterveen (De Stipe, 1952), Wolvega (Onze Werkplaats, 1954), Koudum (Z.W.-Frl., 1957), Harlingen (N.W.-Frl., 1956), Franeker (N.A.V.-Frl., 1957). Werkplaatsen uit de drie N. provincies zijn verenigd in een Federatie van Werkplaatsen. In de meeste werkplaatsen zijn lichamelijk en geestelijk minder validen te werk gesteld; Lwd., Heerenveen en Oosterwolde hebben afdelingen voor vrouwen. De werkplaatsen trachten door loonopdrachten en eigen werk de sociale revalidatie der tewerkgestelde!! te bevorderen.

Een krachtige stoot aan dit werk gaf de Gem. Sociale Werkvoorzieningsregeling voor Handarbeiders (zgn. G.S.W.-regeling), volgens welke voor mindervaliden, die op de werkplaatsen een bepaalde arbeidsprestatie halen, een subsidie kan worden gegeven door het rijk tot 90 pct. der lonen. De zorg voor geestelijk mindervaliden wordt meest behartigd door instellingen voor geestelijke gezondheidszorg, o.a. de Sociaal Psychiatrische Dienst. De blindenorganisaties, verenigd in de Stichting Algemene en Individuele Blindenbelangen, werken nauw met genoemde instellingen samen. In elke prov. is een blindenbemiddelaar van het G.A.B., terwijl de stichting A.I.B. psychotechnisch onderzoek verzorgt. In Lwd. was een werkplaats voor blinden, thans opgenomen in de Leeuwarder Werkgemeenschap.

MINNEMA, Van. Leeuwarder hoofddelingengeslacht op *M.*-state (thans hotel de Nieuwe Doelen). Hun terreinen strekten zich uit tussen Voorstreek en Eewal. Uitgestorven ca. 1588.

z Buma.

Zie: Stb. I, 277; II, 187.

—, **Frans Sipkes**, was begin 16de eeuw olderman te Lwd. en raad van de Saksische hertog (1512). Zijn wapen was, evenals dat van Lwd., een leeuw.

Zie: Eekhoff, Gesch. beschr. I, 195. 297, 321, 343.

MINNERTSGA (Fr.: *Minnertsgea*, vroeger *Meinardskerke*, persoonsnaam met ga*). Dorp in Barradeel (1850 inw.). Land- en tuinbouw. Veiling, aardappelsorteer- en koelinrichting, uiendrogerij. Herv., geref., geref. (art. 31), vrij evang. kerk. Neutrale en chr. kleuterschool, openb. en chr. nat. lagere scholen. De herv. kerk (met prachtige zadeldaktoeren), 1947 door brand verwoest, is herbouwd. 'Dy fan Minnertsgea sealje ier en ride let.' (de mensen van *M.* zadelen vroeg en rijden laat = hebben lang werk).

Zie: A. D. Wumkes, Om toer en tsjerke fan Minnertsgea (1948); P. B. Winsemius, Minnertsgea (1952); Reg. Leeuw. Cour-, 54; Repert., 202; Algra, De Historie I, 130-138.

MIRAKELBOEK. Kopie door H. H. Bruynsma (1890) (thans in r.k. pastorie Bolsward) van 'zekere beschrijving van teekenen en mirakelen, die geschied zijn volgens het beeld van de Godbarende Maagd Maria binnen Bolsward' naar een handschrift uit 1653 (origineel ca. 1550). Een reeks wondergenezingen van mensen uit 46 Fr. plaatsen.

Zie: Leeuw. Cour. (23.12.1952); B. XVII (1955), 106-108.

MIRDERLAND. Tussen 1400 en '50 een deel* in Z.W.-Frl., bestaande uit het W.-stuk van Lemsterland (Lemster driege) en een stuk van Gaasterland. z Zevenwouden.

MIRNS (Fr.: *Mitrns*, ens*-naam). Dorp in Gaasterland bij het IJselmeer achter het Mirnser Klif*, een natuurlijke steile wand van keileem (eigendom It Fr. Gea*) (214 inw.). Veeteelt en landbouw op pleistoceen zand (tot ca. 5 m). Kerkhof met klokke-stoel. W. van *M.* de Mokkebank, tussen *M.* en Rijs* het Rijsterbos.

Zie: Hepkema Memories, 502; Leeuw. Cour. (33.1.1930).

MISERICORDES (Van het Latijnse *misericordia*, barmhartigheid). De opklapbare zitbanken van de koorbanken (bijv. te Bolsward) hebben sedert de 13de eeuw aan de onderkant klosvormige steunstukken, waartegen de geestelijken half staande konden leunen. Vaak versierd, z Beeldhouwkunst.

MISSIONARIS. R.k. priester of kloosterling, werkend in een land waar de kerk niet normaal is gevestigd.

De regulieren* in Frl. na 1580 beschouwden zich als *M.en*, alleen afhankelijk van hun orde-oversten; de seculieren* met de apostolisch vicaris* achtten zich voortzetteren van de oude orde. Conflicten door dit verschil in opvatting beschrijft A. Tiara* : zij werkten ook in de strijd rond de jansenisten*.

MOBACH(IUS), Joachim, theoloog (Groningen 19.7.1699-Den Bosch 7.12.1790). Predikant te O.-Nijkerk (1737-41)- daarna te Den

Bosch (1741-77). Pennestrijd met Mart. Swarte* over het avondmaal (1740).

Zie: N.B.W. II, 926.

MOCKEMA, Van. Hoofdelingengeslacht, afkomstig uit Morra, waaruit Gerbrant *M.* Uitgestorven in 1632.

Zie: Stb. I, 278; II, 187.

—, **Gerbrand.** Vetkopers edelman, beschuldigd van heulen met Edzard* de Grote; te Lwd. ter dood gebracht door de Saksers (16.11.1512).

Zie: v. d. Aa XII, 895-896.

MODDERGAT (Fr.: *It Moddergat*). Oud vissersdorp in Westdongeradeel, administratief onder Nes, maar volkomen zelfstandig. Geref. kerk. Sluit aan bij Peasens in Oostdongeradeel.

Van 5 op 6.3.1883 vergingen 17 van de 22 uitgevaren schepen, 83 vissers verdronken (hiervoor monument). De visserij heeft zich niet hersteld. Bij *M.* steunzender van Radio-Scheveningen. Opgericht wegens onvoldoend rechtstreeks contact tussen Scheveningen en schepen in de Duitse Bocht door het beloop der kust (op Terschelling een hulpontvanger voor Radio-Scheveningen).

Zie: Leeuw. Cour. (10, 19.3.; 3.4.; 18.6.1883); Repert., 217.

MODDERKRUIPER (Fr.: *krytiel, ielpiper*). Vis. In Frl. twee soorten, nl. kleine en grote *M.* De kleine (tot 10 cm) in Frl. o.a. bekend van Langweer en Oppenhuizen. De grote *M.* (30 cm) wordt soms ook gevangen.

MODERNISME. Stroming in de herv. en doopsgez. kring in de 19de eeuw. Reactie op de nuchtere leerstelling der orthodoxie en evenzeer op het rationalisme der 18de eeuw. Voortzetting van de Groninger* richting. De meeste moderne predikanten in Frl. hadden te Groningen gestudeerd, ook pleitten zij voor ervaringsgeloof, maar stonden open A-oor de 19de-eeuwse bijbelkritiek.

Velen kwamen na innerlijke strijd tot het *M.* Ca. 1870 bloeide het in Frl. Vergadering van moderne theologen en Protestantenbond* zijn te danken aan Fr. initiatieven. In politiek opzicht waren de modernen liberaal. De oorzaken van de maatschappelijke nood zijn door hun naai- en breischolen, bewaarscholen en bibliotheken niet aangetast, maar zij hebben de volksontwikkeling bevorderd. In Nut* en Protestantenbond hebben de modernen veel gewerkt. Zij sloten aan bij een sterk ethisch besef in het Fr. volk en voorstellen tot maatschappelijke verbetering kwamen uit hun kring: strijd voor geheelonthouding*, volksonderwijs*, later staatspensioen. Zij dachten optimistisch over de mens en zijn mogelijkheden. In de sociale strijd na 1880 hebben de meesten zich niet begeven. De opheffing van de rechten der floreenplichtigen* deed hun invloed afnemen. Predikanten en gemeenteleden, die na 1880 in de religieus-social, beweging (z Blijde Wereld) en de Ver. v. Vrijzinnig*-Hervormde werkten, behoorden tot een andere generatie en een andere tijd. Het *M.* heeft bevrijdend gewerkt, maar het heeft door individualisme en intellectualisme buitenkerkelijkheid* en doleantie* bevorderd.

Zie: M. Wijt-Posthuma, Herinneringen aan Frl. (Amsterdam

1906); Ned. Arch. voor kerkgesch. (1919), 81-114.

MOEDERKERK. Kerk op welker grondgebied later dochterkerken* gesticht zijn. De *M.* hield soms inkomsten of een patronaatsrecht* ; soms was ze zeendstoel (z Zeendrecht). *M.en* waren Oldeboom, Steenwijk (voor de Stellingwerfen), Staveren, Bolsward, Lwd., Dokkum, Franeker, Sneek.

MOEDERKLOOSTER, z Dochterklooster.

MOEDERSCHAPSZORG. *M.* of prenatale zorg ligt in handen van verloskundigen. Zij kunnen zwangeren verwijzen naar het Prov. Bureau voor *M.* te Lwd. van het Groene* Kruis, waar intern en verloskundig onderzoek plaatsvindt, de bloedgroep wordt bepaald en een diëtiste voorlicht over de voeding. Deze bevat meest nog te weinig eiwit, vitaminen en mineralen. Het belang van goede en tijdige *M.* wordt nog te weinig ingezien. Aantal doodgeborenen in Frl. 1956 18 per 1000 geboorten (Nederland 17). z Kinderhygiëne, Kraamzorg.

Zie: Leerboek voor *M.* en Kinderhygiëne o. red. v. P. W. Koppius (1957).

MOENKELANGENOE. Monnikelangeiland. Naam voor Schiermonnikoog, ca. 1400 (in de oorlogen van Albrecht* van Beieren).

MOENS, Antony, theoloog (Hillegersberg 15.4.1827— Beverwijk 24.6.1899). Herv. predikant, o.a. te Sneek; vooruitstrevend liberaal tweede-kamerlid voor Sneek (1866-80); diende initiatiefvoorstel lager onderwijswet in (1876).

Zie: N.B.W. II, 930-931; Lavater Jr., Politieke Photographieën (1870), 72-77.

MOENS, Petronella, dichteres (Kubaard 16.11.1762-Utrecht 3.1.1843). Dochter van de predikant van Kubaard (1758-64) Petrus *M.* Sinds 1766 blind, wist zij toch romans, gedichten en kinderboeken te schrijven. Won wel tien prijsvragen, correspondeerde met velen.

Zie: N.B.W. II, 931; I.H. VI (1924), 216-217.

MOERASANDIJVIE (Fr.: *wylde andyvjje*). Soms op natte, naakte bodem, wel massaal op drooggevallen gronden.

MOERASBOS. Van de uitgestrekte *M.en* in de stroomdalen van Ouddiep, Tjonger en Linde is niets over. Secundair *M.* ontwikkelt zich bij voldoende verlanding na veenderij, zo in de Oude Venen onder Eernewoude en in het natuurmonument 'de Lindevallei' (vooral zwarte els en grijze wilg).

MOERASFLORA. In Frl. nog goed vertegenwoordigd, bijv. in de Lindevallei, bij Boornbergum, Eernewoude, Kootstertille, Veenwouden. Vooral in voedselrijk water vindt men rijke plantengroei.

Waar het water niet te diep meer is, wordt de typische waterflora* gevolgd door in de bodem wortelende en zich boven het water verheffende planten. De eerste zijn veelal biezen, lisdodde of riet. Langs oevers vaak een dichte zoom van deze planten, waaronder soorten als kalmoes, waterzuring, waterrepe, harig wilgeroosje, zwanebloem, grote boterbloem en egelskop.

Achter deze zone, en ook in sterk verlande petgaten, veel grote zeggen met o.a. moeraswederik. Later komen kleinere zeggen (waaronder in Frl. een enkele keer nog twee-huizige en vlo-zegge) met wateraardbei, moeraskartelblad en soms orchideeën als sturmia en handekenskraiden. Op sommige plekken achter de rietgordel velden met vrijwel niets dan galigaan. In open plasjes drijftillen niet cyperzegge, waterscheerling en dikwijls glikkruid. Slangewortel is in Frl. nagenoeg onbekend.

Als voldoende terrein begroeid is met kleine zegge grijpt de mens vaak in door maaien; dan ontstaat vochtig hooiland (z. Blauwgrasland). Zo niet, dan ontstaat soms vrij snel moerasbos met els, (grauwe) wilg, langs de randen gagel en onderbegroeiing van o.a. kam-, moeras- en koningsvaren. Op hogere plaatsen verschijnt dan veenmos met veenbes, soms rode bosbes (Eernewoude), en het zeldzame orchideetje malaxis. Dit is de overgang naar hoog veen. Echt hoogveen heeft men bij Fochtelo, met bijv. veel veenbes, lavendelheide, eenarig wollegras en zonnedauw. Langs voedselarme plasjes op zandgrond (bijv. Binnenvliet bij Oostermeer) heel andere begroeiing, met o.a. moerashertshooi, ondergedoken moerasscherm en vlottende bies en, bijv. op Terschelling, pil varen.

Zie: De Levende Natuur XL (1924); XLII (1926); Evert Zandstra, Het Princehof (Amsterdam 1948); Vanellus (1949).

MOERASSCHERM (Fr.: *feanskerm*). Plant. Ondergedoken *M.* hier en daar langs sloten en heidepoeltjes. Selderij alleen op de eilanden en langs zeedijken.

MOERASSPIREA (Fr.: *wyld geiteburd*). Plant. In moerasgebied soms veel in rietland en hoge oevervegetatie.

MOEZEL. Beneden-Boorne N. van Irnsum, afgesloten ca. 1200. Misschien: kleine Maas (Latijn: *Mosa*). *Mose*, slijk, modder. *Mussel*, laag, moerassig land.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 72-73, 88.

Moezeldijk (1574: Muyseldyck). Rivierdijk langs de westzijde van de *M.* Na 1200 vele eeuwen binnendijk* tussen Leppedijk en Slachte.

Zie: Binnendijken en Slipeerdijken I, 166.

MOKKEBANK c.a. Natuurmonument in het IJsel-meer, aan de kust tussen Laaksum en het Oude Mirdumer Klif, bijna 1700 ha, in beheer bij It Fr. Gea*.

Vanouds zandplaat bij Laaksum, viel na afsluiting Zuiderzee droog, was jarenlang broedkolonie van kluten, nu o.a. van sterns en vele water- en weidevogels. Aalscholwers, lepelaars en reigers komen hier voedsel zoeken; er overwinteren veel ganzen en zwanen. Vooral in het *M.* deel grote riet- en biezenvelden.

MOL (Fr.: *molwrotter*, *molwrot*). In Frl. veel voorkomend dier. Wrsch. niet op sommige waddeneilanden en in zuivere zandgronden.

Het vangen van *M.en* voor de bontindustrie, is voor de landarbeiders meest een bijverdienste. Als beroep is de *M.en*-vangst uitgeoefend door bewoners van de arbeidersdorpen*, die met schop en hond tot in België en Frankrijk op jacht gingen,

met Twente als vruchtbaar tussenstation. Dit gebeurde in en vlak na W.O. I, toen de vellen zeer duur waren. Zo heeft menig arbeider het kapitaaltje gevormd, dat hem zelfstandig maakte.

Zie: De Levende Natuur XIX (1915); K. Sikkema Sr. en Jr., Zwaagwesteinde, het ventersdorp op de Fr. heide (1954), 136-139.

MOLDIJK. Zanddijk (1851) door de Slenk W. Van Nes (Ameland), ter voorkoming van doorbraak dwars door het eiland. Naam naar het bij de aanleg gebruikte werktuig, de 'mol'.

MOLEN (Fr.: *mole*, *moune*). Na 1550 kwamen *M.s* in Frl. voor. Begin 19de eeuw het maximum: ruim 2400. In W.O. II werden in Frl. geteld ca. 30 industrie-*M.s* en ca. 225 water-*M.s*. Het *M.*-bezit was op 1.9.1957: 11 industrie-, en 69 water-*M.s* in bedrijf, buiten werking: 16 industrie- en 50 water-*M.s*.

Molencommissie. Ingesteld door Ged. Staten 11.9.1946 om hen voor te lichten over instandhouding van *M.s* van waarde. Tot 1.1.1958 trok het prov. bestuur hiervoor in totaal uit f 38 200. Bij verordening van prov. staten (1955) is het verboden, een *M.* zonder toestemming van karakter of bestemming te doen veranderen. Met steun der prov. zijn hersteld: 14 industrie- en 25 water-*M.s*. z. Monumentenzorg, Restaureren.

Molenkrite (Fr.: *mounekrite*). Bemalingsgebied van een water-*M.* (evt. windmotor), dat niet in waterschap, Veenpolder of particuliere polder is ondergebracht, z. Krite.

Een *M.*-krite omvat meestal het land van één boerderij en iets van de omgeving. De *M.* is eigendom van de grondgebruiker (eigenaar of pachter boerderij). Voor bemaling van niet tot de boerderij behorend land wordt jaarlijks een vast maalgeld per pondmaat aan de boer betaald, maar geen bijdrage in werkelijke bedienings- en onderhoudskosten van de *M.* Bij wisseling van pachter neemt de nieuwe pachter de- *M.* tegen taxatiewaarde over.

Molentypen. Onder de water-*M.s* vallen enkele typen te onderscheiden, zoals de achtkant* of muonts* (bovenkruier), de spinnekop* (standermolen* in miniatuur), de jasker* (schroefas is tevens wiekenas). Tot na 1800 kwam in Frl. veelvuldig de scheprad-*M.* voor, een spinnekop met schoepenrad buiten de *M.*, waarvan de laatste (Hemrikspolder bij Huizum) door de Fr. Mij. van Landbouw onder Rijperkerk is opgesteld. Onder Langweer ziet men enkele aanbrengetjes, het 19de-eeuwse Noordhollandse weidemolentje. Koren- en houtzaag-*M.s* hebben geen afwijkende typen, sinds de weinige *wip-M.s* (spinnekop op stelling) verdwenen. Modellen op Stania-State.

MOLEN, Sytze Jan van der, journalist (Lwd. 7.8. 1912-). Kenner der Fr. folklore, bestudeerde o.a. de oude Fr. boerderij*, schreef veel over Fr. onderwerpen.

Wrk.: Útsjuch, fersen (1938); Oanteikeningen oer it Fr. boerehûs (1938); Fr. Sêgeboek (1934-43); Het Saksische boerenhuis in

Z.O.-Frl. (1941); Fr. kalenderfeesten (1941); Het Fr. boerenhuis in 20 eeuwen (1942); Der waerd wol sein... (1952); Sykljocht op 'e Wâlden (1953); Opsterlân (1958).

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 18-19; Repert., 109-112.

MOLENAAR, SimkeTjerks, declamator (Grouw 14.5.1874-). Leerling van C. Wielsma*, gaf met M. Rozenga* (1895-99, 'Oept en Kekke!') en later (1904-26) met L. F. Krips* ('It spantsje!') Winterjounenocht*. z Toneel.

MOLENBOS, z Oldeberkoop.

MOLENEND (Fr.: *Mounein*). Tot 1948 was het M. deel van Oenkerk, sedert zelfstandig dorp (774 inw.). Veeteelt, vlasindustrie. Openb. lagere school.

Zie: Leeuw. Cour. (12.10.1948).

MOLENSPEL (Fr.: *mounlje*, *mounderjé*). Negenogen. Een spel, dat vroeger veel op de achterkant van een dambord gespeeld werd. Elk der twee spelers heeft negen stukken (knopen, damstenen) buiten het bord. Men zet om beurten en tracht drie stukken op een rij te krijgen, waarna men een stuk van de ander mag nemen. Staan alle stukken op het bord, dan begint het schuiven. Een volgende figuur is het springen.

Zie: Fr. Almanak (1932).

MOLENZIJL, of Keimpemazijl. Oude sluis in de Leppedijk, N. van Oudeschouw, gebouwd door het klooster Aalsum*. Vervallen; ter plaatse een brugje over de Zijlroede.

MOLKENBOER, Antonius Henricus Johannes (Anton), schilder (Lwd. 8.4.1872—). Opleiding rijksnormaalschool voor tekenonderwijs, Ac. voor Beeldende Kunsten Amsterdam. Leraar en directeur tekenschool r.k. Volksbond, lector Ac. voor Beeldende Kunsten. Portret, wandschildering, glas-in-lood, mozaïek, ontwerpen voor kostuums en postzegels.

Zie: G. Brom, Herlevende kerkelijke kunst in kath. Ned. (1933); Tympanon (1936).

MOLKWERUM (Fr.: *Molkwar*, uit *molke*, melk, *war*, landnaam). Komdorp in Hemelum Oldeferd aan de weg Koudum—Staveren (444 inw.). Chr. lagere school; herv. kerk (1850) met oudere zadeldaktoeren. Veeteelt. Evenals te Hindeloopen hier in 17de en 18de eeuw Oostzee vaart. Op eilandjes tussen grachtjes gebouwd archipelddorp*. De Fr. Doolhof. J. Hilarides* tekende in 1718 een kaart van M. met toponiemen in plaatselijk dialect. Voormalig dorps huis met 16de-eeuwse gevel. Voor het wapen → Dorpswapens.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 55; Repert., 202-203.

Molkwerumer Bocht. Waterwildreservaat van 't Fr. Gea*, in het IJsselmeer tussen Staveren en Hindeloopen (1300 ha).

MOLL, Petrus, classicus (Sneek 26.11.1596-Franeker 29.10.1669). Rector te Sneek (al vóór 1625); hoogl. in Grieks te Franeker (1649).

Zie: Boeles I, 2de dl., 194-195.

MOLLINGA, Thomas, bedrijfseconoom

(Winsum 11.10.1908-). Schreef korte verhalen in het Fries.

Wrk.: De Tsjerke Frysk (1940); De wylde houn fen de Boskpleats (1941).

MONNIKEBUREN. Dorp (920 inw.), in de Veenpolder of de Westhoek van Weststellingwerf. Herv. en geref. kerk; openb. en chr. school, landbouwhuishoudschool. Taal Stellingwerfs. Coöp. zuivelfabriek.

Zie: Hepkema Memories, 527; Algra, De Historie I, 225-238.

MONNIKE EE. Brede laagveenrivier O. van Drachtster Wijde Ee, met betonde vaargeul naar Drachten. z Ee.

MONNTKEGREPPEL, Nieuwe en Oude. Vroeger twee bochtige verbindingen tussen Monnike Ee en Smalle Eester Zanding. Wrsch. door de monniken uit Vleerbos* verbreed. De Nieuwe M. wordt in 1958 gecorrigeerd en uitgediept; de oude M. heeft geen betekenis meer.

MONNIKEN-BILDT. Het Oud M. of Kapershoek is het N.O. deel van het Oud-Bildt, O. van de Oude Rij. Ten noorden ligt het Nieuw M., ingepolderd met het Nieuw-Bildt, maar horend bij Ferwerderadeel. Bouwland.

MONNIKEN-EN-NONNEN. Middeleeuwse dakpannen, beurtelings met de bolle en holle kant naar boven gelegd. Nog op de kerkjes te Bornwerd en Oostrum.

MONNIKENWEG (Fr.: *Mûntsewei*). Door monniken aangelegde en/of onderhouden wegen, vooral bij kloosters*, o.a. Z.O. van Oosterbierum (ook *Biuzzewei*), Achlum-Arum en N. van Veenklooster.

Zie: Johan Winkler, Fr. Naamlijst, 265.

MONNIKEZIJL. (Fr.: *muontsjesyl*, sluis der monniken), a. oude uitwateringssluis in de Lauwers, gesticht ca. 1476 door Gerkesklooster*, na de reformatie in beheer bij de prov., 1876 aan het rijk. Thans keersluis. De prov. bouwde 1882 O. van de keersluis een ruime spuisluis met toe- en afvoerkanaal, eveneens M. genoemd. Beide sluizen zijn deel van de Slaperdijk* van Nittershoek naar Kommerzijl. b. dorp (760 inw.) in het noordoosten van Kollumerland. Herv. kerk uit 1655, geref. kerk, herv. en geref. lagere school. Kerkelijk gecombineerd met Burum. Fraaie 18de-eeuwse korenmolen (bovenkruier met zwichtstelling). Om M. karakteristieke resten van oude bedijking en doorbraken (kolken*).

Zie: Hepkema Memories, 338.

MONSMA. Bolswarder geslacht, afstammend van Sierk Gerbens, kort na 1600 bakker aldaar, wiens zoons de naam aannamen. Hieruit enige burgemeesters in de 17de en een secretaris in de 18de eeuw. Jouckje (1692-1759) trouwde Marten Hoytes, wagenmaker te Bolsward; hun kinderen namen ook de naam M. aan.

Zie: G. v. Mesdag, Het geslacht Mesdag (1946), 95.

MONSTERCEDELLEN. Registers van de Fr. bevolking in 1552, met vermelding van wat ieder bij vijandelijke agressie aan wapens moest dragen.

Vrij volledig register van de gezinshoofden, dus voor sociale onderzoekingen van groot belang. Bewaard zijn de *M. van Barradeel, Lemstervijfgra, Hemelumer Oldeferd, Kollumerland, Hennaarderadeel, Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, Wymbritseradeel, Gaasterland, Achtkarspelen, Wonseradeel, Idaarderadeel, Het Bildt, Donia-werstal, Staveren, Sloten, Sneek, Workum, Harlingen, Bolsward.*

MONTIA. Plant. Kleine *M.* op de eilanden en op vochtige plaatsen in het oosten. Soms op rietaan - spoelsel, bij Dokkum op klei.

MONUMENTEN. Afgezien van de *M.* der natuur (z. Natuurmonumenten), van de kleine *M.* van ambachts*- en volkskunst*, de grote van de bouwkunst*, waaraan beeldhouw*-, glasschilderkunst* en schilderkunst* het hare bijdroegen, naast al wat museums* en oudheidkamers bewaren, naast rouwborden* en grafstenen* ter gedachtenis van stads- en dorpsgenoten, mogen hier eerst worden genoemd de **Monumenten tot eer en herinnering van grote figuren:**

Bekker, Balthasar: plaquette herv. kerk Metslawier (G. J. Adema). Camphuysen, D. R.: gedenkteken oude begraafplaats en draadplastic van J. Popma, beide te Dokkum.

Coehoorn, Menno van: graftombe herv. kerk Wikel.

Dijkstra, Waling: reliëfborstbeeld Nieuwe weg Lwd.; gedenksteen te Holwerd.

Eisinga, Eise: monument bij Martinikerk te Franeker.

Goslinga, Sicco van: grafmonument herv. kerk Dongjum.

Gysbert Japicx: reliëf aan Gysbert Japicxbrug, Bolsward; borstbeeld herv. kerk Bolsward; gedenksteen woonhuis Bolsward.

Halbertsma, E. en J. H.-gevelsteen woonhuis Grouw; borstbeeld park Grouw.

Johan Maurits van Nassau: 17de-eeuwse reliëfsteen bij Johan Mauritsbrug, Franeker.

Kloosterman, Simke: gedenksteen te Twizel.

Loré, Willem: gedenksteen in Dokkumer Nieuwezijlen.

Maasdijk, Clement van: gedenkteken te Heerenveen.

Menno Simons, gedenkteken te Witmarsum. Nieuwold, J. H.: graftombe Grote Kerk Lwd.; steen in herv. kerk.

Warga.

Pander, Pier: tempel en museum te Lwd.

Rengers, Th. van Weideren: borstbeeld Westerplantage Lwd.; gedenksteen Ned. herv. kerk, Oenkerk (Hildo Krop).

Robles, Caspar de: 'Stenen man', zeedijk Harlingen.

Sikkema, K.: borstbeeld Zwaagwesteinde (Att Macdowell-Sikkema).

Spoor, generaal: gedenkteken Buweklooster.

Starter, J. J.: reliëfplaat Voorstreek Lwd. (A. Hetteema).

Stuyvesant, P.: gedenknaald Scherpenzeel (J. Popma); standbeeld te Wolvega.

Troelstra, P. J.: reliëfkop Stiens.

Vries, Tsj. H. de: gedenksteen te Harlingen.

Westra, Willem: monumentale bank te Franeker.

Willem Barentz: borstbeeld zeevaartschool Westerschelling (Y. van der Wielen).

Willem Lodewijk: standbeeld Hofplein Lwd.

Verzetsmonumenten. Sedert W.O. II zijn verder ter herinnering aan leed, offers en bevrijding verzetsmonumenten geplaatst te:

Bakkeveen, park van Allardsoog, steen (A. Witteveen).

Blauwverlaat (H. F. de Boer).

Bolsward, ramen in Grote Kerk (L. Boermeester).

Dokkum, beeld Noorderdwingerbolwerk (N. Bakerna).

Drachten: gevel autobusstation (J. J. M. Vegter en A. Witteveen); kruis voor Haersmastate (J. J. M. Vegter).

Dronrijp: stenen in helling Van Harinxmakanaal bij brug (Pruis en Postuma, Oostenburg).

Ferwerd: beeld op Vrijhof (J. van Luyn).

Folsgare: aan Rijksweg 43 (W. J. Valk).

Gauw: in gevel herv. kerk (A. Goodijk).

Gorredijk: algemene begraafplaats; plaquette Jan Eisenga, leeszaal (N. A. v. d. Kreek); L. Heeringa (W. J. Valk);

Joods monument (Joh. G. Wertheim).

Grouw: naast gem. huis (W. J. Valk).

Joure: gevel herv. kerk (N. Onkenhout).

Kollum: weg naar Dokkumer Nieuwe Zijlen (N. Onkenhout).

Leeuwarden: steen, hal Provinciehuis (H. J. J. Danneburg); bank met steen, perron N.S.; beeld, Prinsentuin (A. Hetteema).

Lemmer: herv. kerk (N. Onkenhout). Oldeboorn: herv. kerk (J. Groenestein).

Oosterend: herv. kerk (R. Hetteema).

Ouwsterhaule: herv. kerk (W. J. Valk).

Sint Nicolaasga: tuin O.L. Vrouwegesticht (W. J. Valk).

Sneek: herv. kerk (P. A. H. Hofman); St. Martini (W. J. Valk en A. Goodijk).

Tynje: kerkhof.

Wolvega: voortuin Lindenoord (J. van Luyn, A. Witteveen).

IJlst: gem.huis (J. Kropholler).

Andere kunstwerken, in opdracht vervaardigd. Naast de *M.* vermeld in de lijst van het Kunstreisboek voor Nederland II (Amsterdam 1942) mogen genoemd worden de vele, vaak bescheiden *M.*, gemaakt in opdracht van overheid of bedrijfsleven na W.O. II, o.a.

BEELDEN. G. J. Adema: gevelbeelden H. Franciscus en H. Antonius, resp. aan r.k. kerk Bolsward en r.k. verenigingsgebouw Franeker; bronzen koe, 50 x 80 cm in gebouw Fr. Rundveestamboek te Lwd., meer dan levensgroot op Zuiderplein, Lwd.; schooljongen, Ambachtsschool Lwd.; *Suze Berkhout*: beeld 'Toekomst' voor gem. huis Oosterwolde; C. W. Fokma: beeldje Plataanschool Lwd.; P. Koning: twee beelden, Diaconessenhuis Lwd.; K. Sterrenberg: beeld 'Arbeid', Lagere Techn. School Oosterwolde; G. v. d. Veen: beeld achtertuin Alg. Fr.; *Marijcke Visser*: beeldje 'Ús famke', landbouwhulshoudschool 'Ús Hien' Dokkum; beeld chr.

kleuterschool Harlingen; *Tj. Visser*: twee beelden in voortuin Algemene Friese; beeld, jongen met hond, tuin Stania-State, Oenkerk; *Wladimir de Vries*: beeld 'Jeugd', tuin openb. uloschool Oosterwolde;

BORSTBEELDEN. *G. J. Adema*: A. de Jong bij fa. A. en H. de Jong, Stationsweg Lwd.; T. Schuilenga, bij fa. Schuilenga, Surhuisterveen.

RELIËFS, PLAQUETTES. *G. J. Adema*: op Gysbert Japicxbrug, Bolsward; *J. Popma*: algemeen prov. Fr. ziekenfonds, Lwd.; *A. Baanders-Kessler*: bronsplaque 'Tjallingahiem', Huizum; in vooringang Chr. Lyceum, Sneek; twee reliëfs in Beursbrug, Lwd.; *K. I. Pelgrom*: 14 reliëfs (cyclus van de oogst), rusthuis 'Rispinge', Drachten; *Marijke Visser*: bronsreliëf openb. Ulo, Dokkum; van *J. Popma* bovendien een betonreliëf bij Koelstra N.V. te Gorredijk, en een gipsreliëf in de ambtswoning van de commissaris der Koningin te Lwd.; van *Y. van der Wielen* een metselreliëf aan Plataanschool te Lwd. en openb. lag. school te Terwispeel.

GEVELSTENEN. *A. Baanders-Kessler*, Energiebedrijven Lwd.; *W. Valk*, kantoor telefoondistrict Lwd.; *Marijke Visser*, manufacturenzaak De Hoop, Bolsward; rusthuis 'It Ankerplak', Makkum; Halschool, Sint Anna Parochie; rusthuis Tjummarum; *J. de Vries*, wapenstein rusthuis, Franeker. Verder verwerkte *A. Baanders-Kessler* ceramiek in een muur van de Meester Lokschoot, Appelscha.

DRAADPLASTIEKEN-. *J. Popma*: Philipslaboratorium, Drachten, Camphuysenmonument Dokkum; (met *A. Baanders-Kessler*) 'Verloren zoon' chr. lyceum, Sneek; *W. Valk*: landschap, landbouw -huishoudschool, Drachten; *E. Wiersma*: Kamer van Koophandel, en hal N.S.- station Lwd.

WANDSCHILDERINGEN. *G. J. Adema*: kantine Van Gend en Loos, Lwd.; *Ada Dekker*: chr. school, Hallum, rusthuis 'Nieuw Friesburg', Heerenveen; chr. school, Heerenveen; *Pol Dom*: plafond in ambtswoning commissaris der Koningin, Lwd.; *C. W. Fokma*: Plataanschool, Lwd.; *Frits Klein*: kleuterschool, Jubbega; *E. E. Meek*: Groen van Prinstererschool, en gebouw chr. belangen, Dokkum; *Joh. Mulders*: leeszaal, Gorredijk; *Dick Osinga*: condensfabriek Lwd.; *J. Popma*: Philipsfabriek en school IV, Drachten; algemeen prov. Fr. ziekenfonds, Lwd.; *C. Reisma*: Lijempf en kantine Algemene Friese, Lwd.; raadhuus Wymbritseradeel, Sneek; *J. M. de Vries*: gem. huis, Buitenpost; rusthuis 'Vegelinsoord', Joure; *A. van Werven*: Condensfabriek, Lwd.

GEBRANDSCHILDERDE RAMEN. *N. Bulder*: twee, landbouwhuishoudschool, Drachten; *Joh. Mekkink*: Diaconessenhuis, Lwd.; *Joep Nicolas*: twee, doopsgez. kerk, Lwd.; *Dick Osinga*: Grote Kerk, Lwd.; *J. Popma*: gebouw sociale zaken, Drachten; vier (evangelisten), chr. lyceum, Sneek; rusthuis 'Nij Stapert', Wommels; herv. kerk, Workum; P.T.T.-gebouw Lwd.; *J. Weyand*: Diaconessenhuis, Lwd.

GLAS-IN-LOODRAMEN, *Dick Osinga*: vijf, Goede-Herderkerk, Lwd.; *J. Popma*: weeshuis, Bolsward; gem. huis, Heerenveen; *C. Reisma*: vijf, stadhuis, Bolsward; acht, kantine L.T.S. Heerenveen; drie Grote Kerk, Lwd.

GESPOTEN RAMEN. *J. Popma*: Philipslaboratorium Drachten; Provinciehuis Lwd.; (beking van Paulus) chr. lyceum Sneek; *J. M. de Vries*: vier, chr. huishoudschool en 14, Sint Thomasschool Lwd.; rusthuizen Harlingen, Weidum en Wolvega.

WINDWIJZERS. *S. Buikstra* op Tsjerk Hiddessluis te Harlingen, Prinses Margrietsluis te Lemmer, vuurtoren op Schiermonnikoog, sluis te Terhorne; *H. Reyers* op rijksgebouw, Sneek, te Oosterwolde.

ANDERE KUNSTWERKEN. *D. Aalbers-Hollewijn* leverde een wandkleed voor Vinea Domini te Witmarsum, *H. A. G. Froonen* ontwierp dat van de herv. kerk te Lippenhuizen. *G. J. Adema* maakte voor de herv. kerk van Langweer een doopvont, en *Dick Osinga* voor die te Ee twee orgelpanelen. Mozaïek is er van *J. van der Bij* in de openb. lag. school te Akkrum en van *C. Reisma* in het chr. lyceum te Sneek (prediking van Paulus). *Marijke Visser* maakte een burgemeestersketen voor Bolsward. Ouder dan al het hier genoemde is de door *G. A. Bredow* te Stuttgart ontworpen en door *A. Baart* uitgevoerde Mercuriusfontein op het Zaailand (vóór W.O. I), na lange tijd een eerste groot beeldhouwwerk.

Zie: Voorlopige lijst der Nederl. monumenten, dl. IX (Den Haag 1930); Kunstreisboek voor Nederland II (Amsterdam 1942).

MONUMENTENZORG. Frl. heeft hiervoor vele museums* en oudheidkamers, terwijl een actieve restauratiepolitiek de gebouwen zoveel mogelijk tracht te behouden. De 'Voorlopige lijst der Nederl. monumenten van geschiedenis en kunst, deel IX' (Utrecht 1930) geeft een voorlopig en onvolledig overzicht. Sedert 1930 is er veel verloren gegaan en ook veel teruggewonnen.

Vanwege de Rijksdienst voor *M.* is een prov. inspecteur kunstbescherming aangesteld, onder wie twee districtshoofden staan. Het prov. bestuur stelde een adviescommissie in. z Dempingen, Hendrick de Keyser, Molen, Restaureren.

MOOIE PAAL, De. Kruispunt weg Sint Jacobi Parochie-Minnertsga-Wier. De stadhouder had na 1579 het jachtrecht op Het Bildt (z Jacht). Op de negen mooie 'limytpalen' om de grietenij heen, stond 'Stadhouders Vrije Jacht'. Alleen voor dit kruispunt is de naam bewaard, de paal stond er tot 1795. Ook een driesprong N. van Miedum heet *M.P.*, naar een wegwijzer.

Zie: Sannes, Bildt I, 281-282.

MOOR, Bernhardinus de, theoloog (Maassluis 29.1.1701-Leiden 18.7.1780). Predikant te Ingen (1732), te Broek in Waterland (1734), te Oostzaandam (1738), te Enkhuizen (1743), hoogl. te Franeker (1744), te Leiden (1745). Voetiaan.

Zie: N.B.W. X, 647.

MOOY, Marinus, vrij evang. predikant (1852-Ermelo 16.7.1918). In Frl. bekend door zijn werk te Oude Leije (1875), Franeker (1879). Maranathaprediker, begon een opleidingsschool voor Vrije* Evangelischen.

MOQUETTE, Frédéric Jules Pierre, theoloog (?1836 -Rotterdam 9.11.1915). Predikant te Sneek (1873-91), te Rotterdam (1891-1912). Redacteur van 'De Banier', kenner van het kerkrecht, met S. S. de Koe* in de leiding van het Antifloreen verbond (1875 e.v.) (z Floreenplichtigen, Predikantsberoeping). Lid prov. kerkbestuur en synode. Bestreed met G. J. Vos* Azn A. Kuyper.

MORENAAL. De afzettingen uit de Saaie- (Riss-J ijstijd tijdens de regressie van de Holsteinzee (z Pre-morenaal) naderden uit het noordoosten de Saaleijskap, die ten slotte ook de N. provincies bedekte en ze bekleedde met een laag keileem*, de grondmorene van het ijs. De dikte van de grondmorene wisselt sterk, maar bedraagt meest niet meer dan enige meters. Toen de N. provincies onder het ijs lagen, bleef de ijsrand een tijd stationair, vandaar door ophoging van keileem aan de rand een eindmorene.

In Frl. vormt Gaasterland (dikte keileem 30 m) een rest van deze eindmorene, die zich westwaarts voortzet in de keileemheuvels van Wieringen en Tessel, en oostwaarts in die van Steenwijk, Havelte, Kerkenbosch (Z. van Hoozevee) en Oud-Lutten. Tussen de heuvels van Gaasterland en Steenwijk is een vrij groot hiaat. Wrsch. had het ijsfront hier een tong naar het zuiden (keileemheuvels van Urk en Vollenhove). Toen deze stand was bereikt, bedekte het ijs ook een groot deel van N.-Duitsland, waardoor rivieren als Eems, Weser en Elbe geblokkeerd waren. Ze moesten langs het ijsfront in W. richting een weg naar zee zoeken en het dal van de Overijsselse Vecht — in de ondergrond een zeer groot dal — zal de gezamenlijke afvoerweg (oerstroombdal) van deze rivieren zijn. Verder W. kwamen ook Rijn en Maas erin uit. Hoelang dit front stationair bleef, is onzeker. Later schoof het ijs naar het zuiden door, tot ongeveer de lijn Amsterdam-Nijmegen.

Het Fr. grondmorenenlandschap toont een zekere ding N.O.-Z.W., duidelijk aangegeven door Linde, Tjonger, Boorn en *Drait* en in Drente door Vledderdiep, Beilerstroom en Ruiner A. Deze geleiding kan het gevolg zijn van erosie door de stroompjes maar wrsch. is het patroon van de afwatering omgekeerd het gevolg van geleiding van het grondmorenenoppervlak. De keileemruggen tussen de stroompjes zijn dan 'drumlins*', een glaciële sedimentatievorm, onder het ijs ontstaan en enigszins vergelijkbaar met de zandbanken van een rivier.

MORENE. In Frl. kan men een grondmorene en een eindmorene van het landijs uit het Pleistoceen* onderscheiden. Ze bestaan uit keileem*.

MORGEN. Bouwlandmaat: zoveel land als een span ossen in één morgen kan ploegen. Noordhollandse maat, in Frl. alleen gebruikt in en om Het Bildt (92a), en in officiële registers.

MORGENROOD, 't. Socialistisch weekblad,

dat 1892-98 te Harlingen onder redactie van Tj. Stienstra verscheen. Anarchistisch-socialistisch, antigodsdienstig, anti-S.D.A.P. Tolstoyaanse invloed, z Tolstoyanen.

Zie: B. XVII (1955), 237-240.

MORGENSTER (Fr.: *moarnsstjer*). Gele *M.* vrij veel op kleigrond; vaak langs wegen, op dijken, langs spoor- en (voormalige) tramlijnen. Blauwe *M.* ook op klei, maar veel minder algemeen.

Zie: De Lev. Nat. (1930), 318-319.

MORRA (Fr.: *Moarre*), *a.* drassig land (vgl. *moer*, moeras). Dorp in Oostdongeradeel, meer onder Wolsum, saté onder Abbega, Murmerwoude, Sorre-morre.

b. Meer in Hemelum Oldeferd, Z. van Galamadammen (230 ha), met steenachtige bodem. Door de *M.* betonde, 2 m diepe vaargeul van Galamadammen* naar Staveren en Bakhuizen; verder weinig meer dan 1 m diep. In de *M.* twee eilandjes (Pollen); O. deel heet de Vogelhoek.

c. dorp (442 inw.) in Oostdongeradeel. Kerkelijk één geheel met Lioessens, even ten noorden. In de herv. kerk marmeren epitaaf* van Scipio v. Scheltema. Z. van het dorp in de M.E. het klooster Weerd*.

Zie: Fr. Plaknamen I, 81-82; Moerman, 160-161; Fr. Dagbl. (5, 19, 26, 10; 2.11.1957).

MORRAHEM. Polder, eenmaal ingericht om bij doorbraak der Zuiderzeedijken het water te keren, gelegen tussen Eemswouderhem en Scherwouderhem, daarvan gescheiden door resp. de Oude Hemdijk over Jouswert naar Nijlanderzijl en de binnendijk van Westhem over Abbegaasterkettering naar Folsgare. De O. begrenzing was wrsch. een oude Middelzeedijk, bij Abbega, de Twiske genoemd. Aan de noordkant de Tjaarddijk en aan de zuidkant het vak van de hemdijk tussen Westhem en Galemastate (W. van Blauwhuis). De *M.* loosde zijn water door de Senszijl in het zuiden bij Blauwhuis en door zijlen in de scheidingsdijken van de aangrenzende hemmen waar die de vaart Bolsward-Nijezijl kruisten. Toen de twee laatste zijlen in de 15de eeuw vervielen vormde de *M.* één geheel met Eemswouderhem en Scherwouderhem. In de 19de eeuw geen betekenis meer als binnenvlakte. De Z. dijk van de *M.* verkeert nog in goede waterkerende toestand.

MOSKOU. Afgelegen huizen onder Donkerbroek (ook Petersburg ligt daar dichtbij!), O. van Mildam, W. van Warga.

MOSSEL (Fr. *moksel*). Schelpdier, welks larven na enige dagen groei te zwaar geworden om te zweven, dan naar de bodem zinken, en daar uitgroeien tot zgn. *M.-zaad* (*M.tjes* van 1-3 cm). In de Waddenzee zijn veel natuurlijke *M.*-banken.

In de jaren 20 en 30 werden *M.en* er wel gevist voor eendevoer. Een klein deel werd naar Zeeland geleverd voor consumptie. Mosselcultuur. Na een *M.-*ziekte in Zeeland verlegden Zeeuwse vissers hun bedrijf naar Harlingen. Het opgeviste *M.-*zaad wordt op bepaalde 'percelen' van de zeebodem uitgestrooid.

Als de *M.en* daar tot de vereiste grootte zijn gegroeid, worden ze opgevist en naar Zeeland vervoerd. Daar laat men de *M.en* 'verwateren'; ze raken daar op rustige plaatsen zand en slib kwijt, en zijn gereed voor consumptie. Grote export naar België en Frankrijk. De Waddenzee levert ca. 25-47 miljoen per jaar, dat is 70 pct. van de Nederlandse *M.en*. Slechts ca. 0,5 miljoen kg is in 1955 te Harlingen verkocht. Het is moeilijk voldoende zaad te vissen; de zeesterren zijn gevaarlijke vijanden.

MOSSEN. Deze sporeplanten op allerlei plaatsen, bijv. op grond, op stenen, aan palen, op boomschors, in het water. Op kleigrond en aan de kust met zilt of brak water in het algemeen weinig *M.* In de lage veengebieden van Midden-Frl. enkele soorten van het geslacht *Sphagnum*, veenmos, verder vele verlandings-*M.* en bijv. in het Princehof bronmos, geheel ondergedoken aan oude boomtakken, gemakkelijk te herkennen aan de drie rijen donkergroene bladen.

De meeste *M.* in de Wouden en Gaasterland (bossen, hoogveen, heide). Als hoogveenvormer treden enkele soorten *Sphagnum* op, o.a. *S. papillosum*. Deze heeft zoveel veen gevormd, dat turfstrooisel uit het Fochtelerveen haast helemaal uit half vergane blaadjes van veenmos bestaat. Een andere veenvormer is haarmos. Haar-*M.* ook in het bos en in zandverstuivingen. Hier zijn het de eerste planten, die het stuivende zand vastleggen, vooral het ruige haarmos. In de laatste tijd gaat hieraan het Noorse mos vooraf. Dit is het eerst in Nederland in de duinen te Bakkeveen gevonden (in 1927) en heeft zich sedert over het Drentse* district snel uitgebreid. In de bossen kunnen we hele stukken bodem met *M.* bedekt vinden. Dit zijn dan gewoonlijk horizontaal groeiende, sterk vertakte blad-*M.*, als bronsmos en klauwtjesmos. Ook rechtopgroeiende, onvertakte gaffeltand en haarmossoorten groeien in de bossen. Op de bomen weer andere soorten en ook lever-*M.*, zoals het donkere *Frullania*. De lever-*M.* op de bodem zijn zo klein, dat een leek ze zelden ziet. De thalleuze lever-*M.* op moerassige plaatsen zijn groter. Wanden van greppels kunnen geheel bekleed zijn met moeraslevermos, dat in apr. binnen een week de zwarte sporedoosjes op een dunne witte steel omhoog brengt. Het bekendste thalleuze levermos is het parapluutjesmos, waar de geslachtsorganen op schermvormige uitgroeiingen zitten, de antheridiën bovenop schijfvormige parapluutjes, de archegoniën en later de sporedoosjes aan de onderkant van radiaal ingesneden vrouwelijke parapluutjes, die steeds op aparte planten voorkomen.

Zie: Ree. Trav. Bot. Neerl. Vol. XXVa (1928).

MOSTERD (Fr.: *moster*). Herik, veel langs wegen en op ruige terreinen. Gele *M.* verwildert op klei. Zwarte *M.* vrij veel op ruigten en sarepta-*M.* soms op klei en adventiefterreinen. - In Frl. werd gele *M.*

verbouwd als de prijs hoog was of ter vervanging van mislukte winter- of voorjaarsgewassen. Kan als noodgewas tot in mei gezaaid worden.

De beteelde opp. is steeds beperkt gebleven (1911-21 gemiddeld 35 ha). De laatste jaren vindt men nog enkele percelen. Tegenwoordig ook hier en daar als stoppelgewas voor grondbedekker en als groenbemester. Bruine *M.* is gevreesd om de opslag; men raakt het niet meer kwijt. In pachtcontracten werd de bouw van bruine *M.* vaak verboden.

Mosterdstip. Saus uit afkookwater van aardappelen, meel en *M.* Lang de gewone Fr. arbeiderskost. De buurt der armsten heette te Minnertsga *M.-stipein*. Met azijn i.p.v. *M.* bereidde men 'sûr (zuur) stip'.

MOTORRIJTUIGENPARK. Ook in Frl. is de laatste jaren het aantal motorrijtuigen snel gegroeid. In 1956 twee maal zoveel personenauto's als in 1950 en drie maal zoveel als in 1938; twee maal zoveel vrachtauto's als in 1938 en twee maal zo veel motorrijwielen als in 1948. z Bromfietsen.

Op 1.8.1956 had Frl. 5353 motorrijwielen, 478 scooters, 11 745 personenauto's, 345 autobussen, 4640 vrachtauto's (en 247 trekkers voor opleggers). Per 1000 inw. zijn er in Frl. aan motorrijwielen 11,4 (Nederland 12,25), scooters 1,02 (2,62), personenauto's 24,41 (30,04), autobussen 0,73 (0,67), vrachtauto's 9,87 (10,35). In personenauto's heeft Frl. een lichte achterstand, zelfs groter dan in 1953, door de relatief snellere toeneming elders.

MOUWEWEG (plaatselijk: *Moggewei*). Vanouds ontsluitingsweg* tussen Terwispel en de Mouwe (landstreek, z Koningsdiep). Na afsnijding in 1853 door Nieuwe Vaart echter verbonden met weg Tynje-Rolbrug.

MUIS. Familie der knaagdieren: grote soorten: ratten (z Rat); kleine soorten: *M.en*. In Frl. inheems. a. bos-*M.* (Fr.: *hazzemûs*, springt nl., sterke achterpoten), in de buurt van bossen; b. brand-*M.*, vroeger voor Frl. opgegeven, thans onzeker; c. dwerg-*M.*, in korenvelden, hoog grasland, niet te nat rietland; d. huis-*M.*

Zie: De Lev. Nat., XXXIII.

MUIZESTAART (Fr.: *mûzesturtsje*). Plant. Soms in melkbochten, op dammen en koeienpaden.

MULDER, Claas, medicus (Lwd. 6.10.1796-Amsterdam 4.5.1867). Arts te Makkum (1818), te Joure (1821), hoogl. in botanie, chemie en farmacie te Franeker (1822), in scheikunde (1841) en biologie (1851) te Groningen.

Zie: Boeles I, 2de dl., 764-769.

MULDER, Gerrit, journalist (Hemelum 28.5.1895-). Schreef twee kinderboeken en vele romans in prot.-chr. geest, voor een deel in Frl. spelend. Verbonden aan het 'Fr. Dagblad'.

Wrk.: kinderboeken: Kapotte ruiten, Margje wil een fiets; romans, met Fr. onderwerpen: Deining (1934); Batig Slot (1934); Tjalling wil wat anders (1937); Tjallings jubeljaar (1938); Jelma (1942); Gaasterlanders (1943); Er kraait een haan

(1944); Een liberaal man, Feest te Santemaryp (1946); Mobilisatie-kameraden; Wacht u voor den hond; in het Fr.: In frou to folie (1951, vert. Een vrouw te veel, 1952); Agur en de twa portretten (over M. Koorstra*, 1957).

MULDER, Johannes, medicus (Franeker 15.5.1769-Groningen 18.11.1810). Landsoperateur en lector in ontleed-, heel- en vroedkunde te Lwd. (1794), hoogl. in dezelfde vakken te Franeker (1797), Groningen (1807).

Zie: Boeles I, 2de dl., 683-690.

MULDERS, Johannes, schilder (Buil 8.7.1899-). Opleiding M.O. tekenen. Ac. v. Beeldende kunsten te Den Haag. Eerst schilder, later meer graficus (boekversiering). Werkte meest in zijn geboortestreek. Woont te Noordwolde, z Illustratoren.

MULDER VAN LEENS DIJKSTRA, Kornelis Dirk, boer-schaker (Wier 24.8.1917-). Leerde in Haarlemse H.B.S.-periode (1931-36) schaken, kampioen schoolclub, kampioen van Frl. (1951, '56). Ging correspondentieschaken; correspondentieschaakkampioen van Nederland (1948-50).

MULHÚS (middelhuis). Middenvertrek van het oude Fr. boerenhuis, slechts door schot van aangrenzend koehuis gescheiden. In oude boerderijen werd er ook gekamd, vandaar soms nog de naam *tsjernherne* (karnhoek). z Boerderij.

MULIER, Willem Johan Herman (Pim), Nederlands sportman (Witmarsum 10.3.1865-Den Haag apr. 1954). Zoon van burgemeester van Wonseradeel.

Voerde in de jaren 80 cricket en voetbal in Nederland in, pleitte voor atletiek, hockey, bandy. Stichter van Ned. Voetbalbond (1889), de Ned. Bond voor Lichamelijke Opvoeding (1908), promotor van de Fr. Elfstedentocht* en het kaatsen*. Schrijver van vele boeken en brochures, sportjournalist ('Pim Pernel'). Ereburger van Wonseradeel (1950).

MULLER, Johan Georg, theoloog (Lwd. 1729-Curaçao 27.8.1778). Kwam 1754 als tweede lutherse predikant naast zijn even roerige broer Ph. L. Status M.*; volgde hem 1756 op. Schreef over aardbeving en het einde der wereld. Een beroep naar Curaçao (1757) was hem een bevrijding.

Zie: N.B.W. VII, 898.

MULLER, Philippus Ludovicus Stadius, theoloog (Esens 25.4.1725-Erlangen 5.1.1776). Volgde zijn vader Christoph Anton M., luthers predikant te Lwd. 1726-49 op. Bekwaam spreker en schrijver (medewerker aan, redacteur van spectatoriale geschriften), redacteur Leeuw.* Cour. Beschuldigd van onrechtzinnigheid. Hierdoor grote onrust in en om de gemeente. Nieuwlichter, die rationalistische wetenschap en chr. geloof wou verbinden. Hoogl. te Erlangen (1756). Daar vooral als natuurvorser werkzaam.

Zie: N.B.W. IX, 701-702; Earebondel Wumkes (1950), 74-130.

MULTATULI (pseud. van Eduard Douwes

Dekker). Nederlands auteur (Amsterdam 2.3.1820-Nieder Ingelheim 19.2.1887). Vond in zijn maatschappijkritiek sterke weerklank in Frl. Het Fr. atheïsme* en vroege socialisme* zijn niet los te denken van M. Hij had 1868-69 veel contact te Sneek. Een deel der correspondentie uit die jaren is gepubliceerd.

Zie: Vr. F. XXIV (1916), 88-142.

MUNDIUM. Voogdij, in de M. E. door de man over zijn gezin en zijn knechten uitgeoefend. Het M. van de hoofdeling over zijn meiers* werd in de regel als bescherming aangeduid en hield wrsch. ook jurisdictie in.

Zie Compendium: Het Friese recht.

Zie: Versl. Med. V.U.B.O.R. X (1952), 307.

MUNICIPALITEIT. Naam van gemeentebesturen en gerechten febr.-mei 1795.

MUNKEVALLAAT. Schutsluis in Kolonelsdiep even W. van Buitenposteropvaart, ook genoemd het verlaat bij Blankenburg; verviel in de 17de eeuw.

MUNNIKS, Johannes, orangistisch advocaat, die tussen 1785-87 een drietal boeken uitgaf en toen, na een proces, van het toneel verdween.

MUNNIKS, Wynoldus, medicus (Joure 4.12.1744— Groningen 8.9.1806). Deed in Doniawerstal proeven om middel tegen veepest* te vinden (vgl. *Voorloper van waarnemingen...* 1769). Hoogl. te Groningen

Zie: N.B.W. IV, 1014-1016.

MUNSTER, Vrede van (1648). Hoewel Frl. alleen voor 1600 door het oorlogsgeweld had geleden, werd de vrede met gejuich ontvangen. De Fr. afgevaardigde te M. was Frans van Donia*. De vrede, 30.1.1648 in de 'Friedensaal' te M. getekend, kwam 15-16.5.1648 definitief tot stand. Op 26.5.1648 feestelijkheden te Lwd. In het Landschapshuis* kwam een gedenksteen (1868 naar het koor van de Grote Kerk overgebracht). Van een soort toneelvoorstelling voor de Waag verscheen een gekleurde afbeelding.

Zie: Nieuw Frl. (10.7.1948); Reg. Leeuw. Cour., 55; Repert., 203.

MUNSTER, Willem Carel van, onderwijzer (Nijmegen 2.1.1839-Lwd. 17.6.1913). Hoofd van een chr. school te Lwd. (1866-1907), die onder hem tot bloei kwam. Bezat akte godsdienstonderwijs.

MUNSTERSEN. Revolutionaire dopers, zo genoemd naar Munster in Westfalen, begin 1534-25.7.1535 in handen van Jan* v. Leyden en de zijnen. Gezanten (o. a. Jan v. Geelen*) kwamen toen naar Frl. om aanhang te winnen en oproer te organiseren (Oldeklooster*). Vooral Jan v. Batenburg zette na 1535 deze actie voort. De weinige M. in Frl. zijn door Menno* Simons en de zijnen bestreden.

Zie: A. F. Meilink, De Wederdopers in de Noordelijke Nederlanden (Groningen-Djakarta 1954).

MUNSTERUS, Christophorus, theoloog (Lwd.

13.7. 1614— Franeker 24.3.1660). Predikant te Hemelum en Mirns (1640), hoogl. in logica en filosofie te Franeker (1651). Traditionele Aristotelicus.

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs, 62-63.

MUNT. Frl. heeft lang een eigen plaats ingenomen in het Nederlandse muntwezen. In Voorkarolingische tijd, toen in het Frankische zuiden te Maastricht en in de grensstad Dorestad* Frankisch geld werd geslagen, had Frl. zijn *M.*-slag: in moeilijk te lokaliseren ateliers sloeg men sedert de 6de eeuw goudstukken naar Byzantijs en Frankisch voorbeeld en zilveren *M.en* (sceatta's*), die ook buiten Frl. circuleerden. In Karolingische tijd zette zich deze lokale aanmunting voort in Fr. imitaties van de gouden solidus van keizer Lodewijk de Vrome en zeer wrsch. in imitaties van zilveren Karolingische penningen, beide vooral bekend uit vondsten in N.-Nederland.

Ruim verbreid waren de zilveren *M.en* der Brunonen* in de 11de eeuw, vooral bekend uit vondsten in Scandinavië en het Oostzeegebied. Deze penningen van ca. 0,6 g zijn blijkens de omschriften geslagen te Lwd., Dokkum, Staveren en Bolsward, en in enkele plaatsen buiten Frl. In de 12de eeuw werden, toen weer alleen voor lokaal gebruik, zeer lichte penningen met bijna onleesbare omschriften geslagen. Daarna staat de Fr. *M.*-slag volledig stil. Eerst ca. 1450 muntten de in die tijd praktisch zelfstandige steden Bolsward, Sneek, Franeker en Lwd. en richtten zich naar het voorbeeld van Groningen.

Het centraliserend bewind der Saksische hertogen (1496-1515) maakt aan de stedelijke *M.*-slag een einde. Er wordt voor het eerst een gewestelijke *M.* opgericht, die - na sluiting in 1515 - onder Karel V nog korte tijd opnieuw in werking is geweest. Daarna blijft de aanmunting in de Habsburgse Nederlanden beperkt tot zes *M.*-huizen, geen van alle in Frl. Na de opstand richtten de soevereine Staten van Frl., evenals die van andere gewesten, weer een prov. *M.* te Lwd. op, die om 1600 een grote bloei beleefde. Geslagen werden naast de gouden en zilveren *M.en* volgens de algemene regelingen der Staten-Generaal verschillende speciaal Fr. *M.en*, die in de hele Republiek omliepen: goudgulden, zilveren florijnen en schellingen, en vooral koperen porden* en duiten. Na 1650 werd de *M.*-productie in Nederland meer geconcentreerd bij de aanvoerhavens van edel metaal: de Fr. aanmunten namen af en eindigden in 1724. Daarna is soms voor rekening van Frl. in elders gelegen ateliers gemunt. → vorige blz.

Zie: Boeles II, 258-316; Jaarb. Munt- en Penningkunde XXVI (1939), 1-55; XXVIII (1941), 1-38; XXXIII (1946-47), 140-144; XXXVIII (1951), 1-41; XLI (1954), 11-18; Vr. F. XLI (1953), 97-93; Repert., 336, 339.

Muntnamen, Friese. In de literatuur en soms in

de volksmond komen de namen van de oude Fr. *M.en* nog voor.

In volgorde van hun waarde: 'skeisen' (Hollandse duit, $\frac{5}{8}$ cent), oartsen' (oord, $1\frac{1}{4}$ cent), 'botsen' (halve stuiver, 4 duiten, $2\frac{1}{2}$ cent), stûr' (stuiver, 5 centen). (Het vroeger bekende versje zegt: 'Twa skeisen is in oartsen, twa oartsen is in botsen, twa botsens is in stûr, Hwa't dat net wit, dy wint neat oer'.) Vervolgens komen: 'dübelstûr' (dubbeltje), 'stoater' ($12\frac{1}{2}$ cent), 'seksteheal' (zesdehalf, $27\frac{1}{2}$ cent), 'skelling' (schelling, 30 cent), 'goune' (gulden), 'achtentweintich' of 'goudgoune' (*f* 1,40), 'daelder' (daalder, *f* 1,50), 'kroan' (*f* 2), 'dikketon' (dukaton, zilveren rijder, *f* 3,15), 'dukaet' (*f* 5,25), 'heale gouden rider' (halve gouden rijder, *f* 7) en ten slotte 'gouden rider' (*f* 14).

MUNT (Fr.: *balsem*). Plant. Water-*M.* overall algemeen op vochtige plaatsen, op de eilanden in vochtige pannen. Akker-Af, aan het water en op vochtige akkers. Ook krans-*M.* algemeen aan het water. Andere soorten sporadisch.

MUNTINGH, Hendrik, theoloog (Ede 15.10.1778-Harich 19.7.1848). Uit predikantengeslacht, leerling van de vrijzinnige hoogl. J. H. Regenbogen*. Gedurende 46 jaar (ongetrouwd) predikant te Harich, bemoeide zich met archeologische en numismatische vragen, bestudeerde de klassieken. Met A. T. Reitsma en L. van Giffen in verzet tegen de dweepende orthodoxie. Te zamen schreven zij: *Gamma der Vinen, Bloemlezing, Geschiedkundige bijzonderheden betreffende de Nationale Synode te Dordrecht* (Groningen 1835).

Zie: Vr. F. XXVI (1918), 125-137; Slim (27.6. en 4, II, 18, 25.7.1947).

MUONTS, z Achtkant, → Molens.

MURANT, Emanuel, schilder (Amsterdam 1622-Lwd. ca. 1700). Trouwt te Lwd. (1670). Werk in Fr. Museum.

MURELIUS, Nicolaus, medicus (Brugge 25.12.1564-Groningen 5.9.1630). Stadsdokter te Harlingen (1590-1603), dan te Groningen. Rector te Lwd. (1608-14); doceerde Grieks en filosofie. Studeerde astronomie (tegen Copernicus) en oosterse talen. Hoogl. in wis- en natuurkunde te Groningen (1614). Hielp J. H. J. v. d. Ley*. Bevriend met Joh. Boger-man* en U. Emmius*.

Zie: N.B.W. I, 952-954.

MURK, of Mork (Fr.: *Moark*, het donkere water). Water, parallel aan de Ee van Dokkum (Woudvaart), via Rinsumageest en Oudkerk naar het Ouddeel. Als vaarwater betekent de Af. weinig, voor de afwatering meer.

Zie: B. XI (1949), 194-198; XII (1950), 146-148; Schönfeld, Waternamen, 264, 276.

MURMERWOUDE (Fr.: *Moarmwâld*, z Morra, woud*-naam). Hoofdplaats sinds 1881 van Dantumadeel, op kruispunt Dokkum-Veenwouden en Oudkerk-Westergeest (1662 inw., in 1744 191). Herv. kerk uit 13de eeuw met zadeldaktoren, twee geref. kerken, een chr. geref.

kerk, een chr. kleuterschool, een chr. nat. school, een chr. lagere landbouwschool, een chr. ulo. Sportcomplex: badhuis, gymnastieklokaal, terreinen. Streekdorp met lintbebouwing langs beide hoofdwegen. Volksetymologie zag in de naam *M.* 'Moordenaarswoude' i.v.m. de moord op Bonifatius*.

Zie: Hepkema Memories, 351; Leeuw. Cour. (9, 23.10.1937); Fr. Dagbl. (14, 21, 28.4.; 12.5.1956).

MUSEUM. Het Fr. verleden wordt behalve in monumenten* van geschiedenis en kunst, in taal en volkskarakter*, ook bewaard in een 30-tal *M.s* en oudheidkamers. De 15 *M.s* zijn: te Lwd.: Fr. *M.**, Princesse-hof*, Pier Pander*-*M.* en -tempel, Fr. School-*M.**, Fr. natuurhistorisch* *M.* Buiten Lwd.: Fr. Scheepvaart-*M.** te Sneek, 't Coopmanshuis en Planetarium* te Franeker; het Hannemahuis te Harlingen, het Hidde Nijland-*M.* te Hindeloopen, het kerk-*M.* te Janum*, streek-*M.* Fogelsanghstate* te Veenklooster, het landbouw-*M.* in Staniastate* te Oenkerk, nat. historisch *M.* te Dokkum en Terschelling.

Daarnaast bestaan 16 oudheidkamers - de grens met museum is soms moeilijk aan te geven - en wel te Balk, Bolsward, Dokkum, Drachten (Bleekerhûs), Eernewoude (It Kokelhûs*), Grouw, Heerenveen, Marsum (Popta*-slot), Sloten, Sneek (Schutterskamer), Terschelling (Behouden huys), Twizel (S. Kloosterman*-hûs), Veenwouden (Schierstins*), Vlieland (Tromphuis), Wolvega, Workum.

Zie: Friesland toen, nu en straks (1952), 317-327; De Fr. musea en oudheidkamers (z.j.).

MUSEUM, Fries, te Lwd. Eigendom van het Fr. Gen.*, sedert 1877 gevestigd in het Van Eysingahuis aan de Koningstraat 1 (z. Tentoonstelling, Hist.). Het rijkste prov. Af. in Nederland, grondslag gelegd door J. H. Halbertsma*, die pleitte voor een Prov. Kabinet van Oudheden, in 1853 opgericht. Andere namen die wij noemen, zijn: J. Dirks*, W. Eekhoff*, A. Quaestius*, A. Looxma Ypey*, W. B. S. Boeles*, Chr. Bisschop*, P. C. J. A. Boeles*, N. Ottema*.

Het Fr. *M.* is een historisch en kunst-*M.* Bekendste afdelingen: archeologie (terpencultuur), 16de- en 17de-eeuwse schilders, zilverkamer (Poptaschat), Hindeloper kamer, klederdrachten, munt- en penningcollectie, vroeg-19de-eeuwse schilders, porseleinverzameling, Bisschopkamers, oude keuken.

Zie: Catalogi Fr. M. (1881, 1909); Gidsen van 1929, '45, '47, '53, '56 en '57; Het Fr. M. van oudheden te Lwd. (1896,²1904); Reg. Leeuw. Cour., 74; Repert, 332-333.

MUUR (Fr.: *mier*). Plant. Water-*M.* op vochtige, ruige plaatsen. Moeras-*M.*, algemeen langs sloten en greppels. Grootbloemige Af. in bossen op zand, N. tot Veenklooster. Zeegroene *M.* en gras-*M.*, overal langs waterkanten en in moerassen. Zand-*M.* in het oosten en plaatselijk op zeedijken. Drienervige *M.* in bossen en op

boswallepjes algemeen.

MUURLING, Willem, theoloog (Bolsward 27.4.1805-). Den Haag 9.12.1882). Predikant te Stiens (1832), hoogl. te Franeker (1837), te Groningen (1840), redacteur van 'Waarheid in Liefde' der Groninger* richting, waarvan hij zich 1864 afwendde.

Zie: Boeles I, 2de dl., 797-803.

MUURPEPER (Fr.: *oerfloed*). Plant. Geregeld op zeedijken vooral zuid westkust en zonnige spoordijken. Veel op de eilanden.

MUUSS, Rudolf, Duits theoloog (Meldorf 24.4.1892-) Noordfr. voorman, voorstander van verband met Duitsland, leider van Friezencongres te Husum (1930). Predikant Stedesand (1930). Gaf met C. Borchling* het verzamelwerk *Die Friesen* (Breslau 1931) uit. Schreef over Rungholt. Bekend 'platt-deutsch' predikant. Lid 'Bundestag' voor 'Deutsche Demokratische Partei'.

MUYS, Wijer Willem, medicus (Steenwijk 5.1.1682— Franeker 19.4.1744). Arts te Arnhem (1704), hoogl. in wis- en natuurkunde (1709), medicijnen (1712), scheikunde (1720), botanie (1726) te Franeker. Gezocht arts, vruchtbaar publicist, groot kenner van vezels en spieren, lid Geheime Raad van de stadhouder.

Zie: Ned. Ts. v. Geneesk. LXXXIII (1939), 5282; LXXXIV (1940), 834, 1706, 2042.

MUZIEKBIBLIOTHEKEN. Oude inventarissen en catalogi zeggen iets over vroegere muziekbeoefening. Een inventaris uit 1618 noemt Italiaanse en Franse werken; verder Tollius, Sweelinck, benevens de Leeuwarder componisten J. Vredeman* en M. Mercker*.

Een andere uit 1640 ('college der musicanten') is uitgebreider, maar van dezelfde samenstelling. Een Leeuwarder muziekbibliotheek tegen 1800 bevat veel klassieke muziek. Een catalogus van het Heerenveens Klein en Groot Concert uit de 19de eeuw vermeldt classici, romantici, Italiaanse operacomponisten, benevens hss. van de Leeuwarder muziekmeester J. des Communes*. De Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Leeuwarden beschikt thans over een *M.*

Zie: Vr. F. (1925), 17 e.v.; Nieuwsbl. v. Friesl. (13.3.1939), J. Brouwer, J. J. Starter (Assen 1940), 14 e.v.

MUZIEKLEVEN. In 16de en 17de eeuw wordt in gezelschappen (collegia musicorum, rederijderskamers), in muziekherbergen en binnenshuis gemusiceerd. Orgel- en carillonbespelingen, de muziek der stadsspeelieden, militaire kapellen en theatermuzikanten vormen het openbare muziekleven.

Daarnaast is er de volksmuziek (liederen, dansen, volksmuziekinstrumenten). Na 1750 geven reizende solisten en ensembles openbare concerten. Het moderne concertwezen ontwikkelt zich in en na de Franse tijd. Opera's, oratorios, orkest- en solistenconcerten burgeren geleidelijk in, ook in de provincie. Zang- en muziekverenigingen zijn daarbij oorzaak en

gevolg. Heel vaak staat in de 19de eeuw de dilettant op het concertpodium, zonder dat de vakman wordt uitgeschakeld. Ca. 1900 leidt dat tot botsingen, waarin de vakman overwint.

Vooraf na W.O. II neemt het platteland deel aan de muziekcultuur, mede door het Frysk Orkest*. Gezond dilettantisme vormt de ruggegraat van het plaatselijk muziekleven. Het huidige 'amateurisme' staat nog niet steeds op een hoog peil, het organisatiebeeld is niet duidelijk, maar van dit nieuwe en levendige aspect der muziekcultuur valt veel te verwachten, z Orkestwezen, Zang.

Zie: Gedenkboek Toonkunst (1929); A. Komter-Kuipers, De muzyk yn Fryslân oant 1800 (1935); Ed. Reeser, Een eeuw Ned. Muziek (1950); Stân en foarútsichten fan de Amateur muzykbioefnmg yn Fryslân (1952); Reg. Leeuw. Cour., 74; Repert., 333-335.

MUZIEKSCHOLEN. Gedurende de latere M.E. bestond er georganiseerd zangonderwijs aan de Latijnse* of 'grote' scholen, o.a. te Lwd. en Sneek, in dienst der kerk. Na de reformatie verviel deze functie, maar gegevens uit 1600 en 1750 wijzen op klassikaal geregeld muziekonderwijs

In 1825 trok de Raad van Lwd. f 600 uit voor subsidie aan een Stedelijke Muziekschool, die o.l.v. musici als de Wedemeyers* en Kufferath* tijden van bloei beleefde. Concurrentie van particuliere lesgevers werkte fnuikend; na 1880 nog enige bloei door nauwe band met het Stedelijk Orkest. De school is opnieuw opgericht in 1915 onder J. Paardekoper*, opgevolgd door W. Zonderland* (1919), tot ze in 1934, door de ongunst der tijden, verdween. Ca. 1850 leidde het algemeen streven naar verbetering van de volkszang tot oprichting van volkszangscholen: Lwd. (1847-'80), Hindeloopen en Lemmer ca. 1850, Balk ca. 1880.

Uit een particuliere onderneming groeide in 1944 een nieuwe muziekschool, waar aanvankelijk alleen algemeen vormend muziekonderwijs (methode-Gehrels) gegeven werd. Van 1944-54 was A. S. de Leeuw directeur van de Leeuwarder Muziekschool. Sedert 1950 is deze school een stichting. Minstens 5000 kinderen hebben er algemeen vormend muziekonderwijs genoten. In 1956 verkreeg de school ruimer overheidssubsidie en kon zich ontwikkelen tot een instituut, waar naast elementair, ook vakonderwijs gegeven wordt. In 1958 is een Fr. federatie van muziekscholen opgericht, die de bestaande, en nog te stichten scholen overkoepelt.

Zie: Leeuw. Cour. (I, 6.5.1877).